

KALANGYA

DÉLVIDÉKI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: HERCEG JÁNOS

SZENTELEKY KORNÉL ÉS CSUKA ZOLTÁN ALAPÍTÁSA.

1943.

SZENTELEKY-ÉV

*Szenteleky Kornél halálának
tizedik esztendeje.*

XII. év.

Január 15.
Ára: 1.40 pengő

1. szám.

TARTALOM

<p><i>Herceg János</i>: A hűség jegyében — 1</p> <p><i>Dr. Tóth Kálmán</i>: Alsóbaranyai református falvak — — — 2</p> <p><i>Dudás Kálmán</i>: B.kanyál Tán t'z se voltam (versek) — — — 6</p> <p><i>Csuka János</i>: A délvidéki magyar munkás utja — — — 7</p> <p><i>Berényi János</i>: Bölcsődal koporsó fölött, Ködtakaró — — — 10</p> <p><i>Péchy Horváth Rezső</i>: Dregán Márton tréfája (elbeszélés) — — 11</p> <p><i>Berényi János</i>: Aranykutató (vers) — 14</p> <p><i>Juhász Géza</i>: Thököly Száva és a debreceni kántus — — — 15</p> <p><i>Várkonyi Nagy Béla</i>: Honvágó, Mint kósza lepkék, Nevető hold (versek) — — — 18</p> <p><i>Timár Ferenc</i>: Gombosi ének — — 19</p>	<p><i>Csordás Nagy Dezső</i>: Napsugara voltam (vers) — — — 21</p> <p><i>Herceg János</i>: Egy akol — egy pástor — — — 22</p> <p><i>Lévay Endre</i>: Rokonaim a parasztok — 25</p> <p><i>Kisbéry János</i>: A szegényember élete Bácskában — — — 31</p> <p><i>Jung János</i>: A bácskai Történelmi Társulat — — — — — 35</p> <p style="text-align: center;">KÉPZŐMŰVÉSZET</p> <p><i>Szabó György</i>: A visszatért ország-részek fiatal képzőművészeinek kiállítása — — — — — 37</p> <p><i>Magyar Domokos</i>: A műbirálatokról és a közönségről — — — — 41</p> <p>KÖNYVEK — — — — — 44</p>
--	---

Cimlapképünk *Szenteleky Kornél* halálakor 1933-ban készült. „*Szenteleky Géniusza*“

K A L A N G Y A

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség irodalmi és kulturális szemléje

Megjelenik minden hó 15-én.

A szerkesztésért és kiadásért felel: *Blazsek Ferenc*, Ujvidék

Lapzártá minden hó elején

Mindennemű kéziratot, képeket, ismertetésre szánt könyvet erre a címre küldjünk:

Herceg János, a Kalangya szerkesztője. Zombor, Városi könyvtár

Gépirásos kéziratokat kérünk. A beküldött kéziratokat, képeket nem érintjük meg és nem adjuk vissza. Minden cikkért szerzője felel

Központi ügykezelés, Budapest VII., Baross tér 15 (Tel. 426-921)

M. kir. postatakarékpénztári csekk számla: 54.897 ez.

Előfizetéseket, laprendeléseket, hirdeté-eket a központi ügykezelés vezetője, *Csuka Zoltán* címére kell küldeni, Budapest VII., Baross tér 15.

Előfizetési árak:

Egész évre 12— pengő, jogi személyeknek 24*— pengő. Egyes szám ára 1*40 pengő.

A hűség jegyében

A délvidéki magyar irodalom az 1943-as évet Szenteleky Kornél nevével kezdi. Most lesz tíz esztendeje, hogy irodalmi és szellemi életünk nagy szerzője, a Kalangya megalapítója egy poros bácskai faluban örökre lehunyta szemét. Mi, akik az ő munkáját folytatjuk, s akik tíz esztendőn keresztül az ő célkitűzései felé mentünk tovább, ezt az esztendőt az irodalmi és eszmei hűség jegyében áldozzuk az ő emlékezetének.

A halála óta eltelt idő alatt — valljuk be — az ő békés szelleme már csak az írók fölött örködött, a délvidéki magyarság csupán a nevére emlékezik; arra, hogy mit tett s mit akart tenni, vajmi kevesen. A mi kötelességünk ezt a fakuló délvidéki eszmét, amelytől magyarságunk öntudatosságát kapta, régi fényében felmutatni.

Ami a tíz év előtti időkben lehetetlen volt, azt most megvalósítja a hűség és lelkesedés: a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség kiadja Szenteleky Kornél legjobb műveit. Tanulmányait, elbeszéléseit, verseit és kisebbségi krónikáit kapja a délvidéki magyarság, hogy emlékezzen a nehéz időkre, amikor magyarnak lenni bűn volt, s a magyarságot megtartani csak áldozatok árán volt lehetséges.

A multat idézzük Szenteleky Kornél gyűjteményes munkáival, azt a multat, amelyből hitet és erőt kaptunk. Az ő művei bizonyítják, hogy a délvidéki magyarság ha készületlenül került is idegenbe, ki tudta alakítani magában az ellenállás erejét. S ebben neki nagy része volt. A politika szélkakasait csikorgathatta a szél, a magyar kultúra, az irodalom és szellem tüze nagy lobogással égett. Ezt a tüzet visszük mi tovább, tőle vettük s adjuk az utánunkjövőknek.

De Szenteleky nemcsak szervező volt, nem csupán kulturmunkás, de érzékenytollú, szépszavú író is, aki csodálatos képeket látott ezen az anyyra józan, romantikátlan tájon. Helyzete kényszerítette az irodalmi forma megválasztásánál is. Nem lehetett nyers, erőteljes realista, nemcsak azért, mert lelkialkata sem erre predesztinálta, de azért sem, mert a hangos magyar szót nem kedvelték ezen a vidéken. Fájdalmunkat éppúgy, mint örömeinket halkán, csak sugva mondhattuk egymásnak, a lélekben épült, erősödött tovább a szó. A Bach-korszakban egy-egy vidéki kúrián nagy társaságok hallgatták lélegzetfojtva, s sírva a zenélő órából felcsendülő magyar szabadságdalok hangjait. Nos így hallgatta egy évtizeden keresztül a délvidéki magyarság azokat a dallamokat, amelyek ugyancsak a szabadság vágyát hozták ki Szenteleky szívéből.

A hangulat biedermeieres volt s ez a hangulat adta meg Szenteleky formaművészetének alaptónusát. Tanulmányait, elbeszéléseit, apró prózai költeményeit, finom cizelláltság teszük könnyen felismerhetővé és felejthetlenné. Az író hiába akart kezdetben elzárkózni a mostoha valóságtól, a menekülés vágyának oka kisebbségi helyzetéből eredt és azt mindenki megértette.

Minden írása egy-egy titkos üzenet volt. Útmutatás és bátorítás, konok hit a szellem erejében, a nyelv szívósságában és a nemzeti érzés erejében. Ezt a hitet adjuk ismét a délvidéki magyarságnak Szenteleky Kornél műveiben, s kezdjük az évet az emlékezés és a hűség jegyében.

Herceg János.

Alsóbaranyai református falvak

A múlt évben visszatért Baranyai Háromszög a magyar reformáció legősibb és egyházi hagyományokban leggazdagabb földje. Az egyházi közigazgatás Alsóbaranya néven emlegeti, az egyháztörténet nyelvén Sztáray Mihály földjének mondhatnánk.

Annak a tájnak egy része ez a vidék, melyet a földrajz Alvidéknek nevez. A Duna-Dráva-Karasica-szögben a Baranyai-háttól 241 méterig kiemelkedő Kisköszegi- vagy Báni-hegy uralkodik a táj fölött. Északi lejtőjén és fensíkján, a Karasica völgyében és azon túl német és sokac falvak helyezkednek el, de a Baranyai-hát déli lejtőjén Karanes, Kősepse, Vörösmart, Csuzs s a vonulat keleti lábánál a Drávaig: Herecegszöllös, Laskó s az ártéren Várdaróc, Kopács és Bellye ősi, szintiszta magyar települések.

Amint a táj — ártéri erdős-rétes vidék, — rokona a kétfelöli szomszédnak, északon Sárköznek, nyugaton Ormánságnak, éppenúgy rokona a népe is. Rokona *fajlag*: besenyő valamennyi: rokona *viseletben*, bár az ormánsági biklát és a sárközihez hasonló főkötőt múzeumok számára is alig-alig lehet már előkutatni; s rokona a két tájnak a harmadik *sorsban is*: egykés, pusztuló magyar falvaiban az idegenek csendes, de következetes és biztos honfoglalása folyik.

*

Lépünk erre az ősi földre a bezdáni révnél. Szemben velünk, a Duna jobb partján a kisköszegi várhegy fogad s útítársaink ajkán már meg is szólal a monda az onkor egykor emelkedő várról és hirhedt kegyetlen úrnőjéről:

— Batinán, — a kisköszegi várban — élt igen régen egy Márta nevű asszony. Igen szívtelen volt. Sanyargatta a népet. Vörös hajáért csak vörös Mártának hívták. Jobbágyait, hogy jobban kínozza, szőlőjét, földjeit a meredek oldalon is hegynek-le kápáltatta. Hajóin a Dunán való átkelésért egy aranyat sze-

dett. Fülibe jutott a híre Mátyás királynak is. Áruhában eljött hát Budáról és beállt az asszony munkásai közé. Kápálta a szőlőjét hegynek-le. Mellette dolgozott egy jobbágy: át akart kelni a Dunán, de pénze nem volt. Napokig dolgozott a kegyetlen asszonynak; hogy megkeresse. Meg is találta: munka közben a király észrevétlenül elébe dobott egy aranyat s az ember boldogan hagyta ott a nehéz munkát: megvolt a rév-pénz. Aztán a maga kapája elé is eljuttatott egy aranyat s ő is ment útjára. Nemsokára azonban parancsolat jött Budáról a király peesétjével: küldjön az asszony a királynak egy font húst a testéből, vagy személyesen jelentkezék nála. Az asszony megérezte az üzenetben a király haragját és ítéletét. Négy lovat fogatott aranyos hűtőba és rémülten menekült volna dél felé. De szerencsétlenül járt: a hűtő a meredek hegyoldalból a Dunába zuhant és gazdája a vízbe halt. Nem sokkal lejjebb kivette a víz s azt a helyet róla — veres Mártáról — Vörös-Mart-nak nevezik.

Vörösmart a reformáció korának híres iskolavárosa. Most szerény baranyai falu a Kisköszegi-hegy lábánál. Mögötte a domboldalban és a hegytető lösz-talaján pompás szőlőskertek, a vízműstár szurdokokban pincesorok. Nyárvégen, meg ősszel, szüretig „pudárkodó”, pástorkodó lányok és legények játékos-nőtás kedvének larmája hallik le a faluig. Fentös szerepet töltenek be: pár napi vagy egy heti élelemmel fölszerelve kivonulnak a lányok a „hőgyre” a szőlőt őrízni. Hogy jobban teljék az idő, meghívják és megvendégelik a legényeket is: a tisztességre azonban erős vigyázással vannak: a legények napszálltaker nótaszóval hazavonulnak a faluba.

A faluban keressük a régi híres *deákiskola* nyomait. A hársak és platánok árnyékolta református templom mellett mély vízműsás vezet be a hegy alá: a *Diákszurdok*.

— Itt állott a reformáció századában a nevezetes vörösmarti deákoskola. — halljuk. Ma elsárgult uborkák virítanak a helyén s legfeljebb csak a kerítésmenti mogyoróhokor beszél az ősi időkről: vesszejét a régi időben jó eredménnyel forgathatták a préceptorok. Megmásszuk a várhegyet, ahonnan belátjuk a csatári síkot, a Dánost és a Kelengyést, régi diákok kedves pákászóhelyeit, a Kígyóst, a Papszert, a Karóca-tavat és a Sáncos-rétet.

De hova lettek a vörösmarti diákok? A krónikás erre így felel:

— 1632-t írtak. Nyakunkon a török. Különösen, mióta Nakkás Musztafa a mohácsi szandzsák-bég. Fosztogatják a környéket. A veresmarti iskolát is kétszer kirabolták. A környékbeli ekkléziák ezerszámra küldött természetbeni adományait elfogják. Abafái rektor uram nagy dologra határozza magát. Összehívja a préceptorokat és a deák-ságot. Beszél nekik arról, amit maguk is éreznek: hogy mennyire tarthatatlan a helyzet. Békésebb világot kell keresniök. Abafái rektor, a korrektor, négy préceptor, hét tógátus-deák, meg egy sereg apróbb deák eléneklik hát egy szép tavaszi estén a hatvanadik zsoltárt:

— *Minket Uristen elhagyál...*

És megindulnak új hazát keresni. A kopácsi halászok viszik át őket a Dunán s Bácskán, török kincstári birtokon, tehát békésebb területen át vonulnak északkelet felé. És nyolcnapi vándorlás után istenes énekszóval bevonulnak Halas városába, amelynek vendégszeretetéből meg is telepszene a Dömöcs Mihály portáján. — A halasi gimnázium történetében ez áll: amikor a tolnai és vörösmarti iskolák kezdték alászállni, akkor kezdődik a halasi iskola története. — Vörösmart a halasi iskola múltja.

*

Vörösmart ikerfaluja *Csuzs*. Színnyagyar község, de népe előregedett ennek is: az őslakosság 50 év alatt 1200-ról 400-ra fogyott. Temploma várszerűen emelkedik az utca fölé a falu közepén

egy dombtetőn. Hatalmas körkerítése arra vall, hogy nemcsak lelkek menedéke volt, hanem földi életek számára is „erős vár” lehetett a régi harcos időkben.

A templom alsó fala török erődítmény, kasztrum lehetett. Maga a templom pedig később vártemplomnak épült. Udvarán a dombtetőn esőkimosta, ásvókivetette csonttömeg arról beszél, hogy tömegtemető lehetett ott: valamelyik ost-

Vörösmarti utcarészlet

rom áldozatai nyugosznak benne. S az ásók nyomán kiforduló mult táplálja a képzeletet. Megelevenedik és színeződik a hagyomány és szájról-szájra járva ér el a rege a csuzai templom-domb tít-káról a mai nemzedékig:

Hatalmas barlang van a templom alatt. — mondják, — kincses kamra vagy 6—7 méter mélyen. Még a törökök vájták. Délről alagút vezetett hozzá. Öregek még emlékeznek rá, hogy melyik ház udvarára esett a kijárata ott a domb aljában. A rege pedig egy híres török bégről beszél. Az ő kincseit őrizte a templom alatti barlang. Halálát érezve közeledni, paripáját kitömette, aranyos szerszámmal fölékesíttette, annak a hátán ülve temette el magát s a hőbortos bég most is ott van eltemetve a csuzai templomdomb alatt.

A valóságosabb múltról még csak

annyit, hogy 1862-től 1887-ig ez a falu adott parókiát és ez a templom szószéket Kossuth papjának, *Ács Gedeon*nak, amikor törökországi és amerikai száműzetéséből hazatért.

*

Tovább haladva dél felé. *Hercegszőlős* történelmi templomtornya fénylik felénk a napfényben. Valaki azt mondta: A szőlősi templom tornya Baranya református őslakosságának jelképe. Meszszire látszik, mint Baranya népének régi nagysága; felé közeledve azonban mintha eltűnnék szemünk elől s csak mikor közvellen-közélebe érünk, akkor látjuk meg újra, romladozó, megviselt szépségében.

A toronyból el látunk Zomborig és Eszékig. Valamikor ennél a félköríves ablaknál római katona állt őrt és nézett kelet felé, 1600 évvel ezelőtt. S Nagy Konstantin császár katonája, miközben a hanyatló Római Birodalom Pannóniáját őrizte, a felkelő nap fényénél talán már „Krisztusnak, mint Istennek dicséretet mondott.” — Az egykori római őrtorony ma 364 magyar református főként örökdiik.

Ennek a toronynak templomában gyűltek össze egykor a „*negyven Praedicatoroc*” a magyarországi reformáció első zsinatára.

1576, augusztus 16. Itt vannak a baranyai prédikátorok mind, de eljött a pataji, földvári, böleskei tiszteletes is, s mily nagy az öröm, mikor a porlepett útasokban megismerik az atyák a budai, pesti, majd a csepeli, szentmiklósi, kevíi, sőt a Vukovár és valpóvidéki lelkipásztorokat. — Negyven lelkipásztor jött össze az 1576. augusztus 16—17-én tartott hercegszőlősi zsinatra. Veresmarty Illés baranyai szuperintendens hívására „rendkívül világos, józan, bölesbeszélő törvényadásra.” A magyarországi református egyháznak egyik legősibb törvénykönyve készült ezen a két napon: „Az Alsó és Felső Baronyában való Ecclesiaknac articulusai, mellyec Herceg Szőlőson írattnac Negyven Praedicatoroc ielön voltában, mélyeket mind-

nyajon iova hattanac.” De beszéltesük magukat az „articulusokat”:

3. Az fő Pispöc semmit az önnön feiéitül ne czelekegyék.

4. Minden tanitoktul... engedelmet kiuanunc...

5. De miért hogy gyakorta az tanitoc közül nemelyek az Satannac inditasabol az 8 előttec iarioival semmit nem gondol..., illendő büntetéssel megbüntesünc.

7. Az asszonyállatoknac be avatásokat... nem akaryoc az vy Testamontban meg tartani, hanem csak inttyük őket az termeszt szerént valo tisztasagnac meg tartására.

Az ünnepnapokról így rendelkezik:

9. De miért hogy mastan az ünnep napokon inkab geryeztyük az Isten haragvat, hogy nem mint engeztelnöc, mert czac az nagy hiuolkodásban, kevel-segben, reszegsegben, feddesben, pörlesben, tanczolásban, vízha vonyásban, éketelen iatekokban, es egyeb sok gonossagocban mulattyok el az ünnep napoi: Ezokáért vegezesünc ez, hogy az kereztyenec mind azokat hatra hagyvan, magokat czac az istennec szentellyec.

A prédikátoroknak is szigorú mértéket állít:

18. Az nunia es hiuolkodo Praedicatori, akki czac vasarnap veszőn könyuet kezebe, az több napokon penig vagy reszegeskedie vagy szellel kurritol..., tisztitöl megfosztyoc.

De az egyházfegyelem ostora a híveken is éppen olyan szigorral csattan:

28. Az keresztyeni gyulekezetből való ki tiltast mostis meg akarioc tartani.

A szigorú egyházfegyelem azonban jótékony pásztori munkával párosul:

39. ... Az haragosokat es az egymással valo gyülokkodoket az Praedicator az Vr aztalához ne bozassa mind addig is, míg egymással meg nem bekelnec. Erre penig az tanitonac gongyanac kell lenni.

45. Mikor az beteg ember az vigasztalast keuannya es őket hiuattya, emennyenec.

Nem véletlen volt, hogy a trianoni határ által tőlünk elszakított reformá-

tusságunk, a volt Jugoszláv Királysági Református Egyház 1934-ben ugyanott tartotta alkotmányozó zsinatát, ahol 358 évvel azelőtt a „Hercegszöllösi Kánonok” születtek.

*

Ha eddig is Sztáray Mihály földjén, az ő reformátori munkája színterén járunk, most a „fővárosba” érünk. — „Epörnye-fák” szegélyezte országúton újonnan mázolt tábla hirdeti, hogy Sztáray falujában vagyunk. *LASKÓ.*

Amint beérünk a faluba, harangszó esendül. „Istenem, talán a Sztáray Mihály harangja”. — gondoljuk egy pillanatra. Biztonság kedvéért megkérdezzük:

— Ugyan melyik templomban harangoznak, bátyámuram?

— No ugyan melyikben! Itt nálunk csak ez az egy van. A református.

A boltban képletpapot kérünk a fatúról. Nincs. Legalább a templomról? Csodálkozva néz ránk a kereskedő:

— A laskai templomról? — És elmosolyodik. Azt hiszi tréfálunk.

Tovább haladunk a módos, színmagyar falu főutcáján. Két oldalt a házak padlásvegeit figyeljük: ugyan melyik padlásból alakították a színpadot négyszáz évvel ezelőtt, hogy megtartsák a reformátor színdarabjainak, a „*Papok házasságának*”, meg az „*Igaz papság tüköri*”-nek bemutató előadását? A gazdag parasztházak azonban némán néznek le ránk s nem vallanak a 400 esztendő múltjáról. Tűzfalás oromzataik mögött a 20. századi Laskó titkai bújnak meg.

A főtéren fehérre meszelt sudár torony szökik az égre a *templom dörömbjéről*. Ez azonban már nem Sztáray ősi temploma. Hova söpörte azt azóta már a vihar? De a toronytalapzat hatalmas, öles falai sejtetik, hogy azok még az ősi építkezésből valók.

— Miesoda múlt! Négyszáz évvel ezelőtt ebben a faluban már égett az evangélium mécsese. Akkor, mikor Kálvin János nagy reformátori könyve, az Institutio még alig 5—8 esztendő, a tö-

rökégette, véráztatta hadak útján, kicsi, elesett Magyarországon, a kies „*baranyai Genf*”-ben Sztáray Mihály, az énekes reformátor már dolgozik.

— Erről a dombról szállt szét a falu fölött a hegedűszó, istenes énekek szépszavú éneklése mellett, a reformátor hegedűjén. Ide csalogatta vele a falu népét, a mezei munkából hazatérteket s itt hirdette nekik az evangéliumot az alkonyi esőndben.

És innen indult útnak missziói hadjárataira Baranyaszerte, melyeknek során 120 egyházat alapított, mint egyik levelében maga írja. Eljutott Tolnáig, de el a Dráván túl is: Valpó és Vukovár környéki hitvitáiban úgy helybenhagyta ellenfeleit, hogy azok szégyenükben és féltelmükben a „tekenő alá bújtak”. 120 egyháza közül ma már soknak a neve sem él. Az elpusztult gyülekezetek nevei: Mogyoród, Nádasd, Mára, Tardafalva, Kis-Ant, Nagymarjanc, Dobsza, Korpona, Oroszi, Jakabfalva, Szöllöske, Csapa, Újfalva, Szentgyörgy, Csátár. Ethe, mutatják, hogy pusztulásuk nemcsak felekezeti, de egyetemes magyar veszteség.

Érzi ezt a falu népe is, de sorsát közböbösen nézi.

— Ez olyan község kérem, hogy ilyen nincs a környékben, mondja egy 77 éves öreg magyareMBER. — Se civakodás, se veszekedés... Ellen semmi baj... Jó falu...

— Hát gyerek? — kérdezzük.

— Gazdagnak 1—2. szegénynek nincsen. Nem szeretik ett minálunk a gyereket.

— De hát mit gondol, hova jutunk így?

— Hová? Hát a végsőre! Levizsgálunk. Szép község volt pedig!

*

Hisszük mégis, hogy Alsó-Baranyát is, mint a testvérsorsú szomszéd tájakat: Ormányágot és Sárközt is, megmentheti az evangélium. Csodálatos jelképével és még csodálatosabb hírdetőjével találkozunk ennek az ERŐ-nek a csaknem drávapartii *Kopácson*.

A jelkép: a szószékeltető dísz a kopá-

csi református templomban. Finom-mun kájú faragás; nemesen ívelt nyakú, aranyozott madár; csőrét a mellébe vágja, három kicsinye pedig esengve néz föl reá. Ősi református jelkép: *fiatit vérevel tápláló pelikánmadár*. Áldozatos, drága, szent madár, — keresztyén anyaszentegyház! — de szükségük is van ezeknek a fiaknak drága anyavérrel tápláltatni, hogy megéledjenek!

De ebből a faluból támadt „Baranya evangélistája” is, Borkó Julis néni. Ereje javában levő, feketekendős paraszt-asszony. Egyszerű, okos, bibliás, de nem szektás; gyakorlatias, életrevaló. Fáradhatatlanul járta a falvakat fiatalkorától kezdve és a maga népének a maga módján hirdette az evangéliumot. A legnehezebb helyen: a saját hazájában. Anna prófétaasszony jut eszünkbe róla. De ő

nemcsak várakozást, hanem beteljesülést is, megtalált új életet hírdet tája népének. Most már 72 éves.

— A lélek kész, de a test erőtlen. — mondja előbbi missziói útjai folytatására gondolva. — Mennék, de már nem bírom úgy az utat. *De imádságban bejárom az egész dqrabságot*.

Búcsuzásakor megkérdezzük: ha a mikrofon elé állítanák, mit üzenne Julis néni a magyaroknak a rádión keresztül.

— Hát mit üzennék, mit üzenhetnék? — És keresés nélkül, csengő hangon, mintha prédikálna, mondja: — Hogy szeressék a Krisztust!

Alsóbaranyában járva úgy érezzük, Ő, de csakis Ő még megmentheti fajtánknak ezt a drága töredékét.

Dr. Tóth Kálmán

BIKANYÁL

A lapály füstös óaranyból,
Egyókkal, bőfüllü szelekkel
az ágak hangszerén mi hangol?

Az aranyát már vészi vissza
a fukar föld. Némán betegszel:
egy mohó száj a fényt kiíssa.

Holnap már csigaszáju kőd jön
s nyalla a tájat. Most derengj fell!
Vaksi vagy már, akár a bőrtön.

Figyeld csak: szépen, mozdulatlan
megadja magát sorra minden,
Majd végtelen, kóbor huzalban,

borongva, ingva, mégis pontos
őszönnel száll, szövődik, libben
a bikanyál az ős titokhoz.

Egy messi törvény ütemére
kering egy darabig fölötte
s ráhull a táj kihült szemére.

Dudás Kálmán

TÁN TIZ SE VOLTAM

Az árnyban a hold hű cseléd,
csak kutyák zörögnek haránt
koloncokkal, Majd járó, éji
sóvár naprajörgők gyanánt

— bölongnak emlékem kódéből —
indulnak el a béresek:
a delejre tetőre tér föl
álmuk, hol a hold édesebb.

Valamikor, tán tiz se voltam,
egy szál ingben így néztem ott
holdkörös béresünket, poniban
éjfélkor, hogy mászott s legott

járta az istálló gerincét,
majd mintha járna éberen,
letáncolt és a gyepre! s innét
az akólba a réseken!

s egy fiatal tinóra rogyva,
szarvát markolva részegen,
beleveszté a teliholdba!
Tegnap volt? úgy emlékeszem.

Dudás Kálmán

A délvidéki magyar munkás útja

II.

Jugoszlávia huszonhárom éves fennállása alatt két szembetűnő politikai korszakot különböztetünk meg. Az első az 1929-ig terjedő parlamentáris életet ölelte fel, a másik a diktatúra komor esztendeit.

A Kalangya decemberi számában adathiány következtében csak vázlatokban rajzollhattuk fel a munkásmozgalom jelentősebb eseményeit a diktatúra kikiáltásáig. Kétségtelen, hogy ez az idő hozta magával a legnehezebb megpróbáltatásokat a szakszervezeti életre. Először a kommunista párt és a kommunista szakszervezetek működését szüntették meg, de az üldözés, akkor is folyt, amikor független munkáspárt és független, illetve egyesült szakszervezetek elnevezéssel igyekeztek továbbra is életben tartani a baloldali munkásmozgalmat azok, akik régi szocialista nevelésükre hallgatva képtelenek voltak a nemzeti alapokra helyezkedő szláv pártvezérekkel együttműködni. Az ugynevezett független szakszervezeti mozgalomnak is hamarosan el kellett múlnia, mert a kormány azokban az egykori kommunistákat kereste, s voltak évek, amikor tömegesen bebörtönözték azokat a munkásokat, akiket nem tudtak megtörni és megváltoztatni. A sok üldöztetés, munkanélküliség, energia- és értékpusztítás hatása a harmincas évek elején kezdett jelentkezni, s a munkásságon a beletörődés s a közöny jelei mutatkoztak. Befáradt és kifulladt a céltalannak látszó harcba, vezetői elmaradtak, eltávoztak, vagy börtönökben ültek, s a szervezkedési lendületet ernyedtség, stagnálás váltotta fel. Közben a nemzeti szocialista Németország és a fasiszta Olaszország más eszközökkel és módszerekkel fogott hozzá a munkáskérdések megoldásához s a többi nyugati államokban is sokat javult a munkásság helyzete. Mindezek a törekvések új, most már inkább nemzeti alapon álló szervezkedési lehetőségeket teremtettek. Akármilyen szokatlanok és furcsának hangzik, de a harmincas évek derekán, amikor a diktatúra már hanyatlóban volt, szociális és munkáséleti téren többet alkottak, mint 1929-ig a demokratikusnak mondott parlamentáris rendszerrel kormányzott időkben.

A parlamentárizmus alatt munkáskérdéseket szolgáló törvény igen kevés ké-

szült el. A pártok egymással marakódták, s a parlament személyi és szláv törzsi torzalkodások színhelye volt. A diktatúra alatt felszavatott parlamentben különben is a munkásságnak már csak egy képviselője volt. Az utolsó választásokon sorban elbuktak jelöltjeik s a legdurvább inzultus a bácskai munkásság jelöltjét, dr. Szekulics Milán későbbi újvidéki közjegyzőt érte, aki a diktatúra egyik szakaszában is mandátumhoz jutott. Tulzó nacionalisták, Zentán félholtra verték. Szekulics Milán rövid parlamenti szereplésével is emlékezetessé tette nevét. A munkásság sorsának megjavításán fáradozhatatlanul tevékenykedett, s nem rajta, hanem az akkori kiéleződött szerb-horvát viszonyon mulott, hogy többet nem tehetett. A magyar munkásságban ugyszólván egyedül ő tudott a szláv szocialista képviselők és vezetők közül rokonszenvet kiváltani. Higgadt és mértékletes politikus volt, aki az eseteket felemelésén, a bajbajutottak megsegítésén meggyőződéssel dolgozott. A magyarság felé mindig barátságos volt a személye, s ezt a rokonszenvet akkor is meg tudta őrizni, amikor a diktatúra kormányaitól a munkáspárti megjelölést feladva, mandátumot fogadott el.

*

A Zsvikovics-kormány 1929 január 6-án az összes pártokkal együtt, a munkáspártokat is — akármilyen elnevezés alatt működtek — betiltotta. A szakszervezetek hiába alakultak át, cserélgették vezetőiket és nevüket, ugyanez a sors érte őket. Amilyen dermedt és hangtalan lett az egész közélet, ugyanolyan elhagyatott volt a munkásotthonok és szakszervezetek környéke. Különbön is többet voltak becsubva, mint nyitva. A ku'mináló gazdasági válság, amely hatádnáros napszámokat eredményezett, még foitóbbá tette a levegőt. Csak a diktátor tábornok és alvezéreinek fokozatos elvonulása a közéletből javította a viszonyokat. Munkáskérdésekről szélesebb körökben beszélni, munkásproblémákat felvetni, panaszkodni és szerényen, alázatosan kérni csak 1935-től kezdve lehetett, amikor a Sztójadinovics-kormány jött. Cvetkovics Dragisa volt a Sztójadinovics-kormány szociálpolitikai minisztere, s Jugoszlávia széthullásáig a munkásság helyzetének megjavítására ho-

zott törvények és rendeletek, amelyek úgy humánus elképzeléseikkel, mint tartalmukkal többlet tettek a dolgozó társadalomért, mint az összes előző kormányintézkedések, Cvetkovics alkotásai voltak. Cvetkovics a nép embere volt. A népből emelkedett ki, s a kisemberrel, a munkással kapcsolatait soha nem szakította meg. Nisben nevelkedett, a háborúelőtti Szerbiának Belgrád után legszámottevőbb ipari városában. Mint egyszerű emberek gyermeke megismerte a szegény ember életét. Ezt az életet igyekezett emberibbé és elviselhetőbbé tenni, amikor a kormány tagja lett. Az igazsághoz tartozik még az is, hogy a Népszövetség és a sokkal korszerűbb szociális intézményekkel rendelkező környező államok szociális törvényhozása, s a mind nyomasztóbb szociális helyzet felismerése, kihatással volt a Cvetkovics-féle törvények meghozatalára.*

Cvetkovics mindenekelőtt német mintára nemzeti alapra helyezte a munkásmozgalmat és megalakította a Jugorasz szervezetet, amelynek vezetői az olasz és a német munkásjóléti intézményeket állandóan tanulmányozták. A Jugorasz évekig harcolt az egyesült szakszervezetek (URSz) ellen, amíg elérte elnémitását. A Jugoraszt a hatóságok segítették, olyannyira, hogy a Jugoraszban szervezett munkásságnak hosszú évek után még sztrájkolni is szabad volt. A jobboldali munkásmozgalom hullámai a Délvidéket sem kerülhették el, s a Jugorasz sietett a magyar munkásság körében is gyökeret eresztetni. A Jugorasz készséggel engedte át a vezetést a magyar munkásoknak a magyar többségű városokban, így Szabadkán is, ahol túlnyomórészt magyar nyelven tárgyaltak és ugyyszólván az volt a hivatalos nyelv a szakmai érdekeltségekben belül is. Cvetkovics nevéhez fűződött különben csaknem valamennyi jelentősebb szociális alkotás. Így a kötelező aggkori biztosítás, a legkisebb munkabér törvényes biztosítása, a kollektív szerződés kötelezettsége munkaadó és munkás között, a kiskorúak foglalkoztatásának szabályozása, az éjszakai munka eltöltése, illetve

csökentése, stb. A munkásság, amely még a gazdasági válság (1928—1932) éveinek lecsapódott munkabérével volt kénytelen dolgozni, már 1936-ban, tehát a szociális törvények meghozatalának első évében 272 esetben élt az alkalmával és sztrájk utján javított helyzetén. A mozgalmakban 4277 vállalat 125.795 munkása vett részt. A hatóságok egyébként messzesemenően támogaták a Jugoraszban tömörült munkások minden olyan törekvését, amely helyzetük megjavítására irányult, s emiatt a munkaadó érdekeltségek részéről éles támadások központjába kerültek. A Jugorasz vezette a kizsákmányoló kartelemek ellen is a harcot. A Jugorasz elleni támadások még inkább megerősítették Cvetkovics helyzetét, aki meghozta a fizetési szabadságról szóló törvényt, fejlesztette a munkáskamarák intézményét, a munkásbiztosítót igyekezett tökéletesíteni, a munkásközvetítő hivatalokat átszervezte, s mindezeket az intézményeket a Jugorasz kezére játszotta. Ezáltal keresztülvitte azoknak a személyeknek az eltávolítását a munkásjóléti intézmények éléről, akik legtöbbször a munkásság töredékének a kívánságára kerültek pozíciójukba. A munkásvédelmi törvény, a nyolcórás munkaidő bevezetéséről szóló törvény, amely tulajdonképpen népszövetségi határozat életbeléptetése volt, már kissé szabadabb mozgást, némi jogot adott a munkásnak. A fősolgabíróságok mellett megalakult a »Jóemberek bírósága« is, hogy a munkaadó és munkás érintkezéséből származó ellentéteket elsimítsa. Mindezek a törvények a munkás megsegítésére irányultak, s nyíltan beszéltek arról, hogy nemcsak a szociális törvényekkel életrehívott munkásintézmények, közigazgatási hatóságok de a bíróságok is a munkaadó és munkavállaló vitája esetén, ha csak arra egyetlen mód volt, a munkásnak adtak igazat. Cvetkovics a külföldi munkások foglalkoztatását is a legszükségesebbre korlátozta. A harmincas évek közepén ugyanis már igen sok szakmában elegendő számú jugoszláv szakmunkás állott rendelkezésre, s aki csak nélkülözhető volt a külföldi állampolgárságu szakmunkások közül, annak nem adtak munkaengedélyt. Ennek eredményeként már 1936-ban alig 32 ezer külföldi szakmunkás tartózkodott Jugoszláviában, ebből 12 ezer orosz és egyéb emigráns volt, ami elenyészően kicsiny szám, ha figyelembe vesszük, hogy a munkásbiztosító akkor már 800 ezer dolgozó

*) Szívesen közöljük Csuka János érdekes cikkét, mert némi bepillantást enged a volt Jugoszlávia munkáskérdéseibe. A Cvetkovics Drágisára és a Jugoraszra vonatkozó egyes állításaival azonban nem azonosíthatjuk magunkat. (A szerk.)

munkást tartott nyilván. A háboru utáni első években pedig több mint 100 ezer külföldi munkás kapott munkaengedélyt. Nem egészen husz év alatt a külföldi és az északi területekről Szerbiába költözött szakmunkások mellett felmőtt az új szerb szakmunkás generáció, s az magának követelte azokat az állásokat is, amelyeket nem szláv munkások foglaltak le. A külföldi szakmunkások száma állandóan apadt, elköltözésekkel, önkéntes vagy kényszerű távozásokkal. 1937 szeptember 1-én a munkások és háztartási alkalmazottak, két év múlva pedig a magántisztviselők kötelező agzkori biztosítását írta elő törvényes intézkedés, s a munkásbiztosító is jobban az élet követelményeirehöz simulott. A táppénzt felemelték, megávitották az orvosi szolgálatot, növelték a segélyezési határidőt és a munkanélküli segélyt is. S ahogy erősödött a Jugorasz amely Cvetkovics erős támasza lett, úgy foglalták el a Jugorasz emberei, kezdve a legrégibb munkásjóléti intézménytől, a munkásbiztosítótól egész a munkáskamaráig, az irányító pozíciókat. Még az üzemek ellenőrzésére is gondolhattak, ami régi munkáskivánság volt, hiszen azok között sok volt a régi, hiányos, elavult berendezési, amelyben szinte életveszélyes körülmények között folyt a termelés. 1936-ban már 125.795 üzemet vizsgáltak felül és 4449-et hiányosnak találtak.

A munkásság felemelkedése és újbóli jelentkezése persze a legtöbb munkaadónak nem tetszett. Hozzászórtak a munkás szakszervezetek elnémitása alatt ahhoz, hogy nemcsak a munkásokkal csináltak azt, amit akartak, de az üzem berendezésébe, egészségügyi viszonyaiiba, stb. sem szólhatott bele senki, hiszen a munkáságnak nem volt hova fordulni panaszával. 1936-tól kezdve azonban már szelösebb, tágasabb, napfényesebb termeket követeltek a munkások, biztonsági berendezéseket sürgettek. A szociális alkotások további során megkapták a fizetéses szabadságot, rögzítették a legkisebb munkabéri, többször is emelték a munkabéretet ami sok munkaadónak szokatlan volt, mert valahogyan hozzászórt ahhoz, hogy a vállalatnál eddig minden úgy történt, ahogyan ő akarta. A munkaadók aggályaira, hogy tulságosan elkényeztetik a munkásokat, Cvetkovics nem egyszer a törvényhozásban és a lapokon keresztül volt kénytelen válaszolni. Mindig következetesen megmaradt a munkásság támogatá-

sa mellett, s ha akadályokon keresztül is, de igyekezett a munkásság helyzetén javítani a mindjobban iparosodó, s ennek következtében mind komolyabb szociális problémákkal küzdő Jugoszláviában.

*

A Jugorasz 1938-ban az URSZ feloszlata után az összes munkásjóléti intézményeket átvette. Nagyon sok régi szakszervezeti vezető megnyerésével erősödött a Jugorasz mozgalma a délvidéki munkásság körében is. Szabadkán 1600 tagja volt, s ezeknek 80 százaléka magyar, 300 ezer dinárért az Erzsébet-utcában otthont vásároltak, amelyben most a Nemzeti Munkaközpont székel. Az újvidéki munkáskamara állandó segéllyel lehetővé tette a szegény gyermekek téli felruházását, s más szociális tervek megvalósítását.

A Jugorasz feltűnéséig a már meglévő munkáskamarák nem sokat törődtek a vidékkel, elsősorban Bácskával. Amikor azonban a Jugorasz megszerezte a munkáskamarákat is, megkezdődtek a munkásjóléti intézmények elhelyezésére szükséges épületek építkezései Bácskában. Újvidéken 7 millió, Szabadkán pedig 2 millió dináros költséggel munkáskamara, illetve munkástözsde épült és tervbevétték Zomborban, Beeskereken, Kikindán is munkásjóléti intézmények építését. A munkáskamara tartományi szervezete Újvidéken székel. A munkáskamara olyan munkásparlament-féle volt, amelynek közgyűlésein megtárgyalták a munkásságot érdeköló kérdéseket. A Jugorasz szervezeteiben nemcsak, hogy megtörték a magyar szót de még magyar színlelőadások rendezését is elősegítették. Ez különben érthető is, mert a tagok nagyobb része magyar volt, s ha folytatták volna azt a túlzó nacionalista politikát, amely 1918 után egyes munkás szakszervezetekben meghonosodott, akkor a magyar ember még nyomoruságos helyzetében sem tette volna be soha a lábát a Jugorasz táborába. Maga Cvetkovics, aki mint miniszterelnök is megtartotta a Jugorasz feletti védnökséget, minden megnyilatkozásában kikelt a túlzások ellen, s a vezetők lelkére kötötte, hogy a nemszláv ajku munkásokkal emberségesen bánjanak, ne éreztesék velük hogy kisebbséghez tartoznak.

*

A régi, öntudatos munkásság persze a teljesen nemzeti alapokra helyezkedő Jugorasszal sem értett egyet s távollattotta

magát mindvégig mozgalmaitól, bár sokan kénytelenek voltak megalkudni a viszonyokkal és a mindennapi kenyér, a látszólagos nyugalom kedvéért, a tagjai sorába léptek, sőt egyesek vezető pozíciót is elfoglaltak.

A munkásjóléti intézmények fenntartásához a munkaadó és munkavállaló egyaránt hozzájárult. Kamarai és tőzsdei illetékek voltak, amelyek jelentős összegre rúgtak. Ezekkel a milliókkal persze azok rendelkeztek, akik a kormány bizalmából kerültek az intézmények élére. A protekcionizmustól irtózó, tisztultabb légkörben nevelkedett, vagy tisztultabb légkörbe kívánczó munkásság érthetően sürgette intézményeinél a választások kiírását és az önkormányzatok helyreállítását. Ezt még a Jugorasz sem ellenezhette, s a Cvetkovics-kormány kilátásba is helyezte a munkásbiztosítói választások kiírását, amelyek az előkészületei már meg is kezdődtek.

Jugoszlávia tehát aránylag elég későn

fogott hozzá a szociális kérdések megoldásához, de azért néhány helyesen alkalmazott szociális intézkedés hátása érezhető volt. A huszas években a szélsőségek elé sodródó munkásság átélte az eladiktatura alatt pedig a második nehéz csapást, amely csaknem teljes elnémitásához vezetett. Közben a külföld vagy nemzeti, vagy szociális alapon rendezte a munkáskérdést, amely Jugoszláviában a legsúlyosabb probléma maradt. Cvetkovics későn foghatott hozzá a megoldáshoz, már nem volt elég ideje ahhoz, hogy a szociális fejlődés alapjait hosszabb időkre lefektesse. Akadtak ugyan intézmények, amelyek aránylag elég hamar éreztették jótékony hatásukat a munkástársadalom életében, a legtöbb azonban fejlődése elején állott, amikor a történelmi hullámok elérték Jugoszláviát. Az ország romjai maguk alá temették a zseni munkásjóléti intézményeket is.

Csuka János

BÖLCSŐDAL KOPORSÓ FÖLÖTT

*Pólyás meleg bölcső,
látyolós koporsó,
csak az élet áruga,
csak a halál olesó.*

*Egyiket ígéred,
másikat kínálod,
örömből hajt ki
a szomorúságod.*

*Nem üzenem váddal,
nem is írom vérrrel,
sóhajtva sejtetem
ívvön fénylő dérrel.*

*S ha már sóhajtás volt:
legyen az utolsó:
ringasd, kicsi bölcső,
temesd el, koporsó!*

KÖDLAKARÓ

*Bevezem a hegyekbe
magamat,
 farkasok közt almodom
álmomat.*

*Elfeleitem cimborám,
rokonom,
ősem legszebb bányáját
elonom.*

*Nem nevet ki s nem sírat
senki sem,
holdas éjjel pengetem
a szívem.*

*S még azon is boldogan
nevetek,
hogy az ellenségeim
emberek.*

BERÉNYI JÁNOS

BERÉNYI JÁNOS

(Jakobsits János rajza)

Dregán Márton tréfája

Irta: Péchy-Horváth Rezső*

I.

Deák Mihály dúsgazdag, jövérű banyai földbirtokos mohácsi szigeti pusztáján nagyszabású borkóstolót rendezett. A két vármegyére — Baranyára és Bácskára — szóló legényes murira a közeli és távoli környék valamennyi vidám férfia hivatalos volt. Azok is, akik még a magános, de annál gondtalanabb egyedüllétet élvezték és azok is, akik — mint a vendéglátó házigazda — nemcsak „házas“, hanem családos honpolgárok voltak már. Így hát eléggé különböző volt az összeverődött társaság, ami az emberi állapotukat illette, ám abban pontosan megegyeztek valamennyien, hogy a jó Deák Miskához hasonlóan egytől-egyig nagyhirű, tizenhárompróbás donhuánok voltak.

A murira tehát éppen elegendő és sokfelé készülődtek a jó falusi urak. Kenték is a hintótengelyeket Babarcon épűgy, mint Regöcén, Szederkényen csakűgy, mint Bajmokon. Roglaticán épűgy, mint Somberek vidékén. Lázban voltak a két vármegye érdemes, nemes urai, akik már előre érezték annak az áldozati báránynak, illetőleg a belőle készülő pecsenyének csodálatos illatát, amellyel a házigazda traktálja majd a horizlelés érdemes közönségét. A salátául szolgáló futaki nyers káposztával, a

esikériai kerek sajtokkal és a nyelvet égető, gyomrot csikaró kupuszinai hegyes paprikával egyetemben.

A készülődő urak között azonban egyszer csak futótűzként rohant szét a hír, hogy Deák Miska meghívta Mohácsszigetre két állhatatos haragosát is: Kopácsi Pétert és Gürtel Miksát. Ez azért volt hihetetlen, mert a dolgok ismerői szerint olyan kényes ügyről tudtak a három férfi között, ami emberi számítás szerint lehetetlenné tesz mindenféle közeledést vagy kibékülést. „Emberi számítás szerint“, ámde úgy látszik, az embereknél hatalmasabb erő avatkozott az ügybe és abba, hogy a három jeles parlagi gavallér ne fújja tovább egymás ellen a haragot.

Az ádáz ellenségeskedést felidéző ügy — természetesen — szoknya-ügy volt. Nő volt a gyűlöletük főbenjáró oka, mint minden nagyobb harenak és háborúságnak férfiak, népek, sőt országok között...

Történt ugyanis, hogy a férfiereje tökéletességében szörnyen mohó Deák Miska pár év előtt elesalta a Gürtel Miksa szépséges babáját, a madarasi kukoricacsőz tündérszép leányát. A károsult igen-igen szívére vette a veszteséget, annyival is inkább, mert a szépséges parasztlány nagy gavallériával kippalléroztatta, átgyuratta, felöltöztette és mint ilyent, uri háza díszének tekintette. Ezenkívül — de ezt csak rossz nyelvek kárálták — gyengédebb érzelmeket is táplált a csöszhölgy iránt, akít — ál-

*Néhai Zsigmond Ernő (Zombor) gyűjteményéből.

lítólag — a hitese feleségévé akart tenni.

Mindez talán nem lett volna olyan főbenjáró hiba, ami miatt két évtizedes jó cimborá örök időkre szakított volna egymással. A sértés nagyobbik fele az volt, hogy Deák Miska, aki hamarosan megcsömörlött a gerlicebugástól, rövid pár hónap múlva férjhez adta a viruló Klárit, természetesen „rangon alul”: egy gulyáshoz; azt a leányt, akit a másik földbirtokos vak szerelmében nem általolt volna a hitvesévé felemelni...

Gürtel Makszi tehát halálos sértődést érzett, amiben hűségesen osztozott vele a sógora, Kopácsi Péter is, aki Gürtellel együtt, de külön-külön is engesztelhetetlen, örökéltig tartó haragot fogadott a sértő fél ellen.

Annál óriásibb bomba volt tehát a Deák Miska szeretetteljes meghívása a borkóstolóra, amire — hosszas tanácskozás után — a két haragos elhatározta a részvételt.

A meghívás széles körben okozott izgalmat csodálkozást.

— Ahá! Ez a meghívás engesztelés akar lenni a Miska részéről — vélekedtek az ismerősök és kíváncsisággal lesték a fejleményeket.

II.

Gürtel és lársa azonban mindenkinek éktelen meglepetésére szokatlanul hosszú és ütökzatos értekezés után akként döntöttek, hogy élnek a szíves meghívással és — ha csak óvodásgyerekek nem fognak hullani az égből — a kitűzött napon ott lesznek a szigetbeli borkóstolón.

Maguk között azonban a bosszúállás különböző szörnyűséges válfajain lünyödték. Mert elhatározták, hogy miután a Deák Miska embertelen vagásának alapos visszaadására most érkezett el a legponpásabb alkalom, ezzel szigorúan élni fognak.

Amikor tehát kísütötték a legeifrőbb tervet, nyomban a kiviteléhez fogtak. Persze, nagy-nagy röhögő-riadallal, mivel hogy a terv kolosszálisan kitűnő, a bosszú pedig feledhetetlenül eredeti és pompás volt! (Arra persze nem is gon-

doltak, hogy minden visszafelé süllhet el)

A szigeti muri előtti napon tehát bekoocsiztak Gürtel és Kopácsi urak Pécsre, ahol az izr. templom előtt meghúzódó „családi” kocsmában ütöfték fel a hadiszállást.

Innen kényelmesen kísétáltak a marhavásártérre, mivel aznap történetesen állatvásár volt. A téren aztán gondtalan képpel elvegyültek a három vármegye kupecei, hajásárjai, lókötői közé.

Ahogy óvatosan, feltűnés nélkül nézdegélték a dologtalanul ott ténfergő sokadalmat. Kopácsi egyszer csak alaposan oldalbabokszolta könyökével a sógorát:

— Odanézz. Makszi! — sugta örvendező hangon. — Ez a pasas a mi emberünk!

Azzal egy kék vászonba öltözött igen zömök testalkatu. hajásárféle atyafira intett a szemével. A kiszemelt idegen elbáméskodva állt a bemeszelt korlátkerítés mellett és egykedvűen szortyogtatta kétkrajaéros makrapipáját.

— Hé, atyámfia! — szólt Gürtel a báméskodó férfira — akar-e nekünk jó fizetségért valami kényes szolgálatot tenni?

A kékruhás ember alaposan megnézte a két összeesküvő rokont. A szemle jól üthetett be, mer! a képe néhány árnyalattal barátságosabbra gömbölyvődött.

— Lehet, ha muszáj — jelentette ki rezerváltan.

— Muszáj, muszáj! — kapott a szón Gürtel és hozzátette: — Kis szükségünk lenne kegyedre holnap este...

— Ha okosabb dolgom nem lesz, hát elmehetek — így a válasz.

Erre hármásban bevonultak az egyik szellős lacikonyhába s a ponyva alatt Gürtel nagy óvatossággal elmondta a kiszemelt atyafinak, mit óhajtanak tőle:

— Holnap vacsoratájban pár értelmes cimborájával ráront kend a mohácsszigeti Deák-tanyára, kizsebeli az egész lársaságot — közöttük persze minket is — és reggel visszahozza az elszedett holmikat...

Az ember szemei egy pillanatra megcsillámlottak.

— Mi jár ezért a mókáért? — kérdezte.

Gürtel és Kopácsi gyorsan összenéztek.

— Száz pengő! — vágta ki Gürtel.

— Ötvenet akár most is kifizethetek előre!

— Köszönöm — tiltakozott a derék ember, — de csak a munka után szoktam a fizetést felvenni.

Már éppen parolázni akartak a sikeres megállapodásra, amikor az ember egyszerre elkomorodott és így szólt az örvendező urakhoz:

— De mi lesz, ha rántörnek a csöndérek? Azok ugyan nem hiszik majd el, hogy afféle mürablást csinálunk!

Gürtel nagyot esapott az aggodalmaskodó ember vállára:

— Hát hiszen azért szolgabíró az én szerelmes sógorom, ez itt ni, aki itt ül velünk.

És Kopácsi Péterre mutatott, aki csakugyan szolgabíró volt a mohácsi járásban.

Ezen aztán — mit tehetett egyebet — a derék idegen is jót nevetett. És most már végképp megnyugodva, szívélyesen és hatalmasan parolázott az urakkal.

III.

Dregán Márton veszedelmes délvidéki zsvány volt abban az időben. Szekszárdtól Kisköszegig és Bellvétől Berzencéig félelmetes híre volt s ezt a hírhedt nevezetességét az általa és a bandája által véghezvitt számolhatatlanul sok rablás, utonállás, betörés, fosztogatás, falmegásás és gyújtogatás szerezte meg neki. Ezenkívül még néhány rablógyilkosság is nyomta a banda lelkiismeretét, no meg az, hogy egy pár esendőrt elküldtek szolgálni a — másvilágra.

Gürtel és Kopácsi úgy beszélték meg a vásáros atyáival, hogy ez a Dregán Márton álarcában fog szerepelni a kér-

déses alkalommal. A Dregán Márton-név félelmetes volta miatt...

Így is történt.

Másnap este a jól sikerült kostoló már javában folyt. Éppen a vacsorához telepedett már a társaság és mennybéli parfümök illata kezdett szétfelhőzni a körülhordott óriási tálak tartalmából.

(Jakobsits János rajza)

Ekkor hirtelen esőrömpölve felpatlant a kétszárnyú ajtó és a szobába vagy egy tucat kékmándlis, kékgatyás betyár toppant be. A marcsona, zord tekintetű fegyveresek elállták az ajtókat és az ablakokat.

— Senki se mozduljon! — dübörgött fel a vezér hangja, a tegnapi pécsi vásárbeli atyafié. — Dregán Márton vagyok, tizenkét emberemmel...

A Vacsorázó úrinép szorongva, megbökkelve nézte a terembe nyomuló zsványokat és falfehéren, félve pislogtak a hírhedett nevű Dregánra. Gürtel és Kopácsi szintén jól játszották az ijedtet.

— Most mindenki szépen ideadja a pénzét és az értéktárgyait — rendelkezett a vezér, — aki pedíglén ellenkezik, az a halál fia!

A banda egyik fele a készenlétben tartott fegyverekkel örködött, mialatt a másik fele összeszedte a vendégek pénzlárcáit és ékszeréit, valamint az asztali nehéz ezüstműt, ami éppen két tarisznyát töltött meg színültig.

Ezután elvonult Dregán és a bandája.

A társaság egy darabig még megrökönyödten, meredten ült a helyén, a fehér asztal mellett, azonban Gürtel lármás biztatására csakhamar magukhoz tértek és — ha fanyarul is — napirendre tértek az eset felett. Változatlan étvággyal felették a kitűnő vacsorát, azután hozzáálltak a deáki borok kóstogatásához, miközben „ugy mellékesen“ reggelig verték a blattot hozamra.

Reggel azonban Gürtel és összesküvő-társa hasztalan lesték a „szegény-legényeket“, az „alkalmi“ Dregán Márton elfelejtett jelentkezni a zsákmánnyal. Sohasem is látta azt többé egyik volt tulajdonosa sem...

IV.

Ezek után évek peregtek le, kinek lassan, kinek gyorsan.

Egyszer csak azzal ijesztett rá a halóság a derék Gürtel Makszira, hogy sürgősen beidéztek a megyeszékhelyre — bűnügyben.

Szorogva igyekezett fel a hegyre, ahol az ódon, kedves megyeház sárga palotatömbje mellett ott áll az ügyészség barátságatlan épületkolosszusa, amelybe idézve volt.

— Szervusz, Makszikám! — üdvözölte a földbirtokost a soros ügyész s nyomban bevezetelt kettejükhez egy zömök, kékruhás afyafit.

— No, Makszikám, ismered ezt az uriembert? — kérdezte huncutul az ügyész és bolondul élvezte a Makszi arcának bamba torzságát, amit a szörnyű meglepetés rajzolt rája.

— Hogy ismerem-e?! — lelkendezett Gürtel. — Hogy a csodába ne ismerném? De még milyen jól ismerem! Hiszen ez az ember volt az, aki pár éve a Dregán

Márton képében rabolt ki bennünket a mohácsi szigeten!

— A saját képében öregem, a saját képében! — nevetett harsány hahotával az ügyész — mert ő maga Dregán Márton, ha tudni akarod!

Gürtel megrökönyödött a váratlan leleplezésre, aztán készségesen jegyzőkönyvbé mondotta a mohácsi szigeti műrablás történetét, nem hagyván ki, hogy a jeles „alkalmi“ zsvány páprádi esikósnak adta ki magát a lóvásáron és hogy csak nehezen állt rá a rablókaland vállalkozására.

A rablóvezér, akinek kezén-lábján mázsás láncok sulyosodtak, egyszerre csak megszólalt:

— Biz így volt mindez, nagyságos uram. Ami igaz, az igaz.

Huncutul tette hozzá:

— És az is igaz, hogy a tekintetes ur még most is tartozik a kialakított száz forinttal!...

Makszinak tátva maradt a szája erre a váratlan megjegyzésre, ami egészen igaz volt s így nem lehetett ellene szólni vagy tenni semmit... Aztán sürgősen elbucszott az ügyésztől, nagy zavarában majdnem az ablakot nézvéen ajtónak.

Dregán Márton, — talpig vasban — csendesen mosolygott az urak ügyefogyottságán.

ARANYKUTATÓ

*Talán tréta, talán végzett:
keresem az aranyércet,
mélyes-mélyben meg is sejtem,
kő szivéből ki is fejttem,
nagy kohókban kiolvasztom,
aranymorzsdává fagyasztom,
szívem erszényébe rejtem,
az enyém lesz: elfelejtem,
elfelejtem és valahol
egyszer megint földre ejtem.*

BERÉNYI JÁNOS

Thököly Száva és a debreceni kántus

I.

Az Ur 1813. esztendejében történt, hogy bekopogtatott a debreceni kollégiumba Thököly Száva. A kollégium közel háromszáz éves volt már akkor, s a látogató sem fiatal gyerek. Aradon született 1761. augusztus 17-én, ott is halt meg huszonkilenc évvel a debreceni útja után, 1842. szeptember 21-én. Mi hozta a civis városba, nem tudjuk, de hogy még halála előtt is visszaemlékezett az itt töltött órákra, maga örököltette meg a végrendeletében.

Őseit eredetileg Popovicsnak hívták; II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején vették föl a kihalt Thököly család nevét. Nem csupán nevükben vállalták a sorsközösséget a magyarsággal, hanem tetteikben is. Maga Thököly Száva akkor bizonyította ezt be, midőn 1790-ben összeült Temesvárott a szerb egyházi és nemzeti kongresszus. II. József halála éve volt; a magyarság egy része azt hangoztatta, nem érvényes a *pragmatica sanctio*, hiszen rögtön Mária Terézia első utóda megszegte. Tehát: visszaszállt ránk a királyválasztás joga. Bécs alig szimatolta meg a veszélyt, szokott módszeréhez folyamodott: a nemzetiségeket ingerelte ellenünk. Ezúttal a szerbek voltak soron, ígéreteket suttogtak a fülükbe, hogy önálló területet szakínnak ki nekik Magyarországból. Megkezdődött az izgatás: ne tűrjék tovább a magyar basáskodást.

Európát már rázta a vihar, a francia forradalom, s Thököly Száva messzebb látott, mint a temesvári kongresszus többsége. A császári kiváltság nem biztosítja a jövőt, — figyelmeztette társait, — hiszen azt lehet csúrní-esavarni: egyetlen oltalom az alkotmány. S Magyarországon ez meg is van. Aki ezt akarja eldobni, bécsi ígérek fejében, a biztosat veti kockára a bizonytalanért. „Semmiféle privilégium nem képes megadni a mi jogainknak azt a maradandó szilárdságot, amelyet egyedül a törvény

adhat meg, — magyarázta a kongresszusnak. — Ennek a szilárdságnak nem biztosítéka magában az uralkodó kegyelme és jóakarata, hanem csak a köztörvény és annak sanctiója.“ Ezt a beszédét nyomtatásban is kiadta, s „hítvány agya furtságnak“ nevezte benne a magyarellenes uszítást. „Nem szégyenlik magukat azok, akik azt emlegetik, hogy mi a magyarok rabszolgái vagyunk? Hát mi-ben is áll tulajdonképpen ez a mi rabszolgáságunk? Abban talán, hogy engedelmessékedni tartozunk azoknak a törvényeknek, amelyeknek engedelmességgel tartoznak maguk a magyarok is? Ezt józaneszű ember nem nevezheti rabszolgáságnak.“

Hát ez a Thököly Száva kereste föl 1813-ban a debreceni főiskolát. Magyar nemes, a pesti egyetem jogi doktora, — népből az első, aki elnyerte ezt a fokozatot. Huszonöt éves korára már beszélt vagy tíz nyelvet, beutazta Nyugatot és Keletet, s abban az időben, mikor népe már kezdett Oroszországra úgy föltekinteni, mint fő oltalmazójára. Thököly Száva, a szegény ifjú, könnyen találhatott volna hatalmas pártfogót a cári birodalomban, hiszen nagybátyja, Thököly Péter Nagy Katalin cárnő altábornagya volt. De ő nem egyéni sikerre pályázott, nem érvényesülni akart, hanem szolgálni: népe és a magyarság békés együttműködését. Ezzel a főrekvésével nem állt egyedül. Vitkovits Mihály, Kazinczy legszűkebb baráti körének tagja, szerb és magyar író, szintén ezen fáradozik. Még a következő nemzedékben is olyan hőst tud adni nekünk ez az elgondolás, mint Damjanich.

A szerb diákok otthonosak már a debreceni kollégiumban több mint fél-század óta Thököly Száva látogatása előtt. A magyarságnak ez a nagy anyaintézete teleszórta az országot fiókiskolákkal, partikulákkal, s nemcsak a Szepességéről vonta a Hortobágy mellé a protestáns cipszereket, hanem a Délvi-

dékről is az orthodox szerbeket. Az első debreceni szerb diák, mindjárt 1757-ben, magának Csernovics Arzén metropolita családjának leszármazottja volt, Csernovics Péter. Cipszerek, szerbek mehettek a „kálvinista Rómába“ nyugodtan; senki nem akarta ott őket kifogatni sem hitükből, sem nemzetiségükből.

Thököly Száva érkezésekor az öreg iskola nem a legragyogóbb állapotban volt. Alig tíz esztendeje, hogy tűz hamvasztotta el a város jórészét, a Nagytemplommal és a Kollégiummal együtt. De a civiseket nem törte meg a csapás. A napóleoni háborúk kellős közepén is volt bátorságuk belefogni az újjáépítésbe, még pedig eszközeikhez mérten — egészen bámulatos arányok közt. Akkor emelték a Nagytemplom mai épületét, s mögötte a kollégium hatalmas homlokzatát, még pedig nem nagyurak bőkezűségéből, hanem egyszerű polgárok, szegény falusiak filléréiből.

Még 1813-ban sem a templom, sem az iskola nem állt készen, de már elősejlettek kivételes méretei, nemes arányai: egy olyan vidéken, ahol száz kilométerekről kellett hozatni az anyagot a követ, az akkori szállító eszközökkel, az akkori szörnyű úton. Thököly Száva elgondolkozhatott ezen a híven, akaratlan, ezen az erőfeszítésen. S beletekintethetett a Kollégium nevelési rendszerébe is. A szegények iskolája volt az öreg Alma Mater, — belőle fódultak szét az országba a papok, tanítók, professzorok, jegyzők, bírók, ügyvédek, költők és tudósok: akkoriban még térképkészítők is akadtak köztük, a híres rézmetsző diákok. Még javában működött Budai Ézsaiás, meg sem jelent Fazekas Mihály Ludas Matyiája, s Csokonai sírja fölött alig viharzott el az Árkádia-pör.

Ki tudja, mit vitt el Thököly Száva örök útravalónak ebből az erős, népi gyökerű civitáshból? Hasznosított-e valamit később, mikor megalapította a Matice Srpskát, népe első irodalmi és művelődési egyesületét. Meg a Thökölyanumot, „kizárólag szegénysorsú szerb tanulóifjak támogatására.“ Lehet, mire eze-

ket az alapítványokat tette, rég elhomályosult már benne a debreceni út.

De egyre emlékezett, késő vénségéig: a kollégiumi kántusra. Akkor már több mint hetven esztendeje működött ez a diákénekkar, s Jókai regényei tanúsítják, mekkora volt a híre, neve országszerte. Hiábavalóság volna találgatni, milyen dalokkal fogadhatták a jóhangú fiúk a szerb urat és magyar nemes: vizesi és kevermesi Dr. Thököly Sabbast. Okvetlenül bemutatnak neki néhány egyházi

Thököly Sabbas arcképe a debreceni kollégiumban.

— köztük okvetlenül egy-két Csokonai-nótát. Ez ragadta volna el annyira a világlátott szerb vándort? Hiszen efféle töbven hallhatott egész Európában mindenütt, Csokonai pöréből az derül ki, hogy a nagy debreceni poeta énekelgetett bizony a diákjaival paraszt nótákat is. Vajjon teljességgel kizártnak kell-e tekintenünk, hogy ilyesfélére is rázendí-

felttek végül: valami pentaton dallamra? S ép ezzel fogták meg Thököly Szávat, mert valami Duna-medencei közkinésre bukkant benne? S olyan középosztály-utánpótlást látott maga előtt, amelyik még nem szakadt el a néptől.

Egy bizonyos: soha többé ezt a kántuséneklést nem felejtette el a szerb utas. A közpályának hátatfordított, visszamenekült a földhöz. Olyan eredményesen gazdálkodott, hogy több mint hater ezer holdat szerzett Arad környékét: felsőrangú szántóföldet. De nem a saját céljaira. Boldogtalan házassága is arra ösztönözte, hogy közintézmények alkotója legyen. Egy évvel Széchenyi Akadémiája után megalapítja a Maticát. 1838-ban pedig a Thökölyánumot. De hozzájárult a magyar Akadémiához is.

Abban az évben halt meg, amelyiknek tavaszán egy Petrovics Sándor nevű délszláv diák először jelentkezett irodalmunkban. Halála előtt egy hónappal végrendeletkezett. Túl volt a nyolevan-egyedik évén, „hatalmas testi erejű ember”, fennmaradt róla, hogy „még késő venségében is... akárhányszor maga kapált-kaszált az első sorban vagy ha kellett, izmos válla nekifeszítésével segített elindítani a nehéz teherrel rakott szekeret. „Ez az arc jól odaillik a kollégiumi kántus diákfejei közé.

Végrendeletének egyik pontja így szól: „Érzékeny emlékezettel még 29 esztendőök után is lévén azon örömemről, melyet azon hármónika éneklés bennem okozott, a midőn a debreceni diákok kollégiumokban engem vigasztallak, azon hálaadót, melyet mindig a szívemben hordoztam, íme most kiadom.”

II.

Ezer ezüst forintot hagyott a kántusnak, azért a néhány dalért, amelyik huszonhárom éven át nem birt elhatalmálni a fülében. Fejedelmi díj volt, de ő nem akart vele semmi föltűnőt. Úgy képzelte, s úgy is rendelte, hogy minden év január 14-én, a szerb nemzeti szent, Száva napján tartson gyakorló órát a kántus, s azon ossza szét, esőndben, a három legjobb énekes közt, az alapít-

vány kamatait.

De nem sokáig tartották tiszteletben ezt az intézkedést. A Bach-korszak megtiltott a rebellis debrecenieknek minden összejövetelt. Kapóra jött hát a Thököly-jutalom kiosztása. Szokássá vált, hogy minden évben nyilvánosan üljék meg, — másutt ezenkívül csak a templomban találkozhattak. Ettől aztán soha sem tértek el többé, kivéve 1920 telét. Románok szállották meg Debrecent, s azt követelték, hogy a román királyi himnusszal kell megnyitni az ünnepet. Nagyon szigorú hideg járt akkor a magyar táj fölött, nem esoda, ha sorra berekedtek a kántuslagok, sok ágnak is esett, nem lehetett az évfordulót megtartani. Később meg nem lett volna értelme, — míg a románok ki nem takarodtak.

Ki mondja, hogy egy dal semmi: elzeng az üres levegőbe, nyomtalanul? Thököly Száva halálának századik évfordulóját 1942. december 6-án ünnepelte a debreceni kántus. Többről volt ott szó, mint a kegyelet üresen kongó szertartásáról. Befejezésül idejegyzem az emlékbeszéd egy részletét; — maga Révész Imre püspök mondta:¹⁾

„Zmáj-Jovánovics János, a magyarországi szerbek egyik legnagyobb költője, aki az Arany Toldiját is egészen klaszszikus és kongeniális fordításban szólaltatta meg nemzete nyelvén, Aranytól és Petőfőtől számos más költeményt is lefordított, s ezek egynémelyikét a népeteket annyira megragadó művészi közvetlenséggel, hogy szerb népdallá váltak; ilyen például Petőfi verse, a *Falu végén kurta kocsmá*. Ez nem is meglepő, hiszen például ebben a költeményben valahogy egészen csodálatosan összezeng — minden anyagelvű fajlemélet esúffá téve — a magyar és a szerb néplelek: az évezredes létharcban acélkeménnyé edződött népi és nemzeti önérzet, amely ütésre ütessel felel, zsarnoki parancsra elszánt daccal vág vissza, de

¹⁾ Ami ebben a cikkben idézet, mind az ő beszédéből van; megí. a Prot. Szemle 1943. I. sz.

ős, mély emberi érzések szavára... el-
lányul és enged.

A Thököly Száva életművében éppen az a nagyszerű, hogy a magyar és a szerb nép sorsközösségét a két népléleknek erre az egyező vonására akarta föl-
építeni. Már akkor, a XVIII. század végén, amikor még csak csírában voltak a következő másfél század sorozatos történeti tragédiái, világosan meglátta, hogy az erőszakos megoldási kísérletek mind a két népre nézve csak átkot és

romlást hozhatnak, maradandó és végleges rendezést a déldunai és déltiszai lérség nyelvi és faji Babelében nem teremthetnek."

III.

A szó fölsurran a levegőbe, itt kerin-
gél a Föld körül. Szívre vár, szívek er-
dejére, hogy leszállhasson, s telezeng-
hesse egy szebb valóság énekével.

(Debrecen.)

Juhász Géza

HONVÁGY

Vágy koppant a szívemre, emleget
Talán valaki otthon? Nemtudom,
Mint keskeny, térlarasznyi felleget
Kis szegletén az égnék, tünt uton,
Hazámat kergetem, elérem-e?
A tenger árad, Nő már bennem is
A honvágy, — gátnak gyenge szívem —
Ellep és betakar, jó is, nem is,
Hogy nincs köröttem más, csak idegen
S a néma, megkövült tanu, a vak
Sors hallja csak síket panaszatát.

A dombovári gyors most hol repül?
S ki száll át Majsamiklósvár fele
Hídegkút? A bakter mit csepi?
S a kuglizóban ki talál tele? —
Kurjanthatnék most istenes nagyot,
De csend, a finnyás nyugaton vagyok!

Ostende, Mint a bomlott főkaraj
Lubickol itt a népség s rámtapos
Egy hordóhátú dáma, — semmi baj —
Milyen lehet most otthon a Kapos?
A fü, a rét, a föld, az ég milyen? —
Ó, mért vitázik így az Ur velem?

Be kéne most egy marék iszap
A Balaton vizéből, azzal én
Befedném most a testem, Jaj, kicsap
Szívemből a szorongás! Nincs remény?
Remeg a szám s szorongat a torok:
Kigyult az óceán, megfulladok!

(Csende, 1939.)

Várkonyi Nagy Béta.

MINT KÓSSA LEPKÉK

E vágy lesorvaszt, érzem, elbu.it:
Már nem bírok veled s magammal;
Nézlek s úgy sejtem, mondok valamit,
De hangom elhal.

Ki dobta ráuk e hálót, micsoda
Szeszélyes kín emésztí leük? —
Szemünk mint kóssa lepkék bibora
Remeg, ha összenézünk.

Várkonyi Nagy Béta

NEVETŐ HOLD

Egy nyíra áll homályos ég alatt,
Gyászfátyolt bont az éj,
Szívén a némaság erős lakat,
S ha tán elérem, mely sors érdem?

Most kél a hold,
Szeszélyes égi izenet,
Nevet, nevet,
Mint akinek
Kalandos asszonyálma volt,

Várkonyi Nagy Béta

Az ember elfogódott lesz, ha felírja címnek a szülőfalut. Van egy szemérem, amely ha nem is tiltja, de visszahuz atól, hogy róla beszéljünk. Titkai bensőségesek, talán csak egy szük körre tartoznak, mint ahogy Tisza Istvánnak is némi igaza van, amikor szemérmetlennek nevezte az egész szerelmi lírát, amely a nagy világ elé teregeti az intimitásokat, azt például, hogy ordító téli éjszakákon magányos szobák kialudt kemen-céjében hogy raksz tüzet együtt vendégkedveseddel. Vannak dolgok, hamvas és hófehér órák, amelyek nem tartoznak mások elé és vannak emlékek, amelyeknek akkor áldozunk legszebben, ha lehunyt szemekkel hallgafunk róluk.

Barátom, arra kértél, ír nek egy pár oldalt szülőfalumról, valami őszintét emberit, ami megfogja a városiakat. Szép is legyen, meg jó is, emellett az igazságot is lehetőleg vigyem bele, ha nem is nyers kimutatások, számok és felsorolások formájában. Hetekig vonakodtam, de most végül mégis megszületem bennem az elhatározás. Vonatra ültem, egy vasárnapra hazamentem, hogy észrevétlenül, tinta és papiros nélkül, csak úgy belülről jegyzőkönyvet készítek Gombosról.

Bevallom, nem hoztam magammal precíz, tudományos, kézzel-fogható adatakat. Ezt már feldolgozták az idegen kezek róta, tárgyilagos monografiák. Az én anyagom más és most, hogy vaknacéron hozzálatok megírásához, plözölög felnézek az ágyam felett lógó képre, amely fényes fehér tunikában az alkonnyi mezőn egy őrangyalt ábrázol, aki karvalyok ellen védi a csecsemőt. Az anya ugyanis markott szed a háttérben az aratók közt.

Talán második elemista lehettem, amikor először voltam aratni. Háború volt, még a vízimolnároknak is kaszát kellett ragadniok, ha itthon maradtak; apámmal és nővéreimmel vágunk neki kis buzaföldünknek. Iparoscsalád lévén

kicsit féltünk a szokatlan munkától, de ment minden símán. Nekem csak az volt a dolgom, a hűsítőnek magunkkal vitt kis kosár spanyol-meggyet őrizzem a többi elemőzsiával együtt. Magamra hagytak, csak néha jöttek oda, hogy húzzanak egyet a korsó hideg vizéből, hogy markoljanak az ízes meggyből. Ritkán jöttek oda a bokorhoz, amelynek oldalában ott hűsölt Gyöngyös kutyánk is. Nagyon féltem a hőrsőgöktől, hát csak ettem-ettem, délra ki is ürült a kosár, majdnem mind én fogyasztottam el, mire haza is küldtek szépen. Örök szégyenem ez a csalámban.

Nem prousti allűrök ezek, én valóban csak ilyen emlékekkel teleszőve tudok Neked Gombosról beszélni, mert több nekem az egyszerű dunamenti magyar szigetnél, ő az aranyos, borzongós, pityergős gyermekkorom. Nehéz az ilyesmit prózába higitani; a mi faluvégi házunkat a kerttel, az udvart, ahol nyulakat és galambokat tenyésztettem barátommal, Kozma Istvánnal éveken át, anélkül, hogy egyszer is lett volna szívem nyulat, vagy galambot vágni, ahol saját gyártmányú labdával futbaloztam, sajátkészítésű téglakugligolyóval játszottam, saját találmányú faütőkkel még teniszezni is próbáltunk, a képeslapokban talált felvételeket utánozva, az udvarról, ahol parittyáztunk egy káplánnal az eperfák lombja közt nyüzsgő verébhadra, a portánkról amin Isten tudja még miket nem csináltunk.

Látod, úgy rajzik, gőzölög, kavarog bennem a mult, hogy erőszakkal kell félbeszakítani, mert minden alanyt és ígét szeretnék a fenti mondatokból még jobban széttagítani, hiszen nekem minden halálosan fontos.

A kertünk drótkerítésén túl a Fruska Gora erdődi nyulványa. Nem tudom Neked szavakkal megfesteni, a harmadik gimnáziumban, amikor mint magántanuló rászabadultam a festékekre, megfestettem a gombosi alkonnyt, ha eljössz

egyszer hozzám, talán le is hozom majd a padlásról. A mi házunk napnyugatra néz, az erdői hegyekbe, amelyek így messziről olyan rejtelmesek ormaikkal, az öreg várral, amelynek ablakaiban még most is lédéretet lát éjjelente a régi babona. Különben ott, a hegyek közt rúgtam be először és talán utoljára igazán az életemben. Mint diákok, füveket, virágokat gyűjtöttünk a hegyekben. A véletlen azonban úgy akarta, hogy kedves ismerősök pincéjébe is benézzünk, pedig annyit már tudtunk a botanikából hogy az ilyen helyeken nem találni préselésre alkalmas növényt. A kaia-pomon azon az estén volt először és talán utoljára rozmaring. Az anyámtól hallottam évek mulva, hogy apám meg akart verni akkor, annyira leszoptam magamat és csak az anyai kéz mentett meg a tragikus finálétól.

Falunknak az a széle, ahol mi lakunk, mint már mondtam, nyugatra néz. A hajnali napot csak a vonat ablakából szoktam látni, meg a gombosi temetőből, ahova néha, nagy elhatározások előtt, kimegyek tanácsot kérni a család halottaitól. Nyugatra nyílnak az ablakok, a Dunára, amely úgy folyik át falum és családom életén, mint a végzet. Ő adta nekünk a kenyeret, szüleim a kedvéért jöttek ide lakni, mint új házasok, ő adta nekünk a drámát, a katasztrófát is. Hogyan is mesélhetném el, milyenek a zümmögő gombosi vizimalmok, amelyeknek tiszta lisztjéért még a hetedik faluból is lejártak hozzánk a bácskai parasztok. A dunai hajókat ismered, de nem tudod mi volt az, hogy a gombosi halászok ladikjaikon elkísérték egy darabig IV. Károly, Zita és a királyi gyermekek hajóját, amelyen rabként viték őket lefelé a Dunán. Hogyan is lehetne csakúgy röviden leírni azt, mit jelentettek a trianoni két évtized alatt az északról ereszkedő magyar hajók, amelyekről a cenzura miatt nem írhattunk verset sem a Duna, sem a Tisza partján, itt délen. Nem mesélhetem el az apróbb részleteket, egy egész életen át hallha-

tot majd tőlem ezeket az emlékeket, ha jóban maradunk.

Mert sok minden másról is tud a Duna gombosi partoknál, amelyeken annyit csavarogtam egyik pajtásommal. Ő mindig csak mesélt, mesélt, papolt, prédikált nekem, végül is jezsuita-tanárrá lett belőle, pedig népdaltudósnak, céllövő bajnoknak, futballkapusnak, gombozó matador-nak készült az időtájt. Tragédiákat, bárbar drámákat és hőskölteményeket is tud ez a széles folyam, szegélyén csárdákkal és tükrén sodródó tavaszi virágtengerrel, zsiros lábú fényes bogarakkal, fel-felszökő fehérhasú cigányhalakkal és olykor puffedt holttestekkel is.

Ha a nyáron élvezet utad a várral szemben, „a fokon“ álló csárdába, gyönyörködhetsz majd a Duna panorámájában, orrcimpád esetleg remegve szívja be a bogrács felett rottyogó paprikás kövér fűszeres illatát. Esetleg lomha esónakon teszel is egy rövidke utat. A horvát hegyekből hozott gyümölcsöket is megkóstolod. De akad-e majd, aki elmondja Neked, hogy néha félőriült apák keresik ladikjaikon a folyóbaveszett lányait, akik egy pár órával előbb szintén vasárnapi hangulatban, vidáman kocogó szekéren fűrődni jöttek a Dunára és este egymásba kapaszkodva, a Duna fenekén akadt meg bennük a vízbe-fultakat kereső halászok kampós hálója? Elmondják-e Neked az áradások félelmetes époszát, az éjszakákat a gátszakadás előtt, a hajnalt, amikor félreverték a harangokat és a régi árkokban alattomosan piszkos-szürkén, lassan emelkedni kezdett a víz? Nincs időm és helyem bővebb részleteket mesélni, csak annyit, hogy a gombosi újfaluban több mint ötven munkásesalád sárból tapasztott fészke rogyott össze egy ilyen kegyetlen éjszakán. Szomszédunknál, ő már lent épített a rétbén, aprópénzért a házat eszereztük és ott voltam akkor is, amikor az ár megérkezett és mi gyerekek ingyen ismét felmentünk a tetőre, hogy ledobjuk terhét, hogy könnyítsünk rajta, hogy tehermentesítsük a vályogfalakat. Még fent voltunk a tetőn, amikor a sár-

falak megintogtak alattunk. A szomszéd asszony korábban szült a kelleténél és azon a nyáron sok gombosi magyar elköltözött a szlavóniai hegyekbe.

A gombosi vásárnapról akartam Neked írni, de mindaz, ami kibuggyant, helyet követelt magának. Beszélni kellett róla, már régen nagyon feszített belül. Mint említettem, hazautaztam vásárnapra, hogy anyagot hozzak, de inkább csak magamból merítettem. Pedig beszélni kellene a jelenről is, buján pompázó, új hajtásokkal, piros, véreszemű bógáncsokkal virágzó jelenről. Amikor ezeket a sorokat írom, már elszüllyedt a touloni flotta, bombázzák az olasz műemlékeket, Kolumbusz Kristóf keresztelő medencéje már elpusztult és folyik a felvonulás a tuniszi csatára. Mégis papírt igényelek milderre és türelmet, meghallgatását annak, hogy egy dunamenti magyar községben, amelynek fiai már kint harcolnak a fronton, — már sebesültjeink is vannak — az utcán délben ízes fánkilletot érzett a városi vándor. A kertekben, a száraz novemberfégi hideg napban békésen alszanak a méhesek. A kisbíró a templom előtt nagymise után azt hirdeti, hogy az újoncok hol és mikor jelentkezzenek, hogy mennyit fizet a gyáros a kenderfonásért, hogy nem szabad káromkodni és hogy egy személyes kérése volna a faluhoz, elvesztette egyik papucsát, a becsületes megtaláló vigye be a község házára. A hallgatóság soraiban cigányokat is láttam egészen tiszta ruhában, borotvált képpel. A kakastoll kulturálja őket. Azelőtt el sem tudtuk volna képzelni, hogy ezt is lehet. Az ő falujuk volt a moesár, az ősemberi dzsungel, emlybe nagy családások és elesések idején talán magam is úgy kíváncsoztam, mint a halálba, amikor az ember minden felelősség elől menekül. A menyeeskék, a lányok téli ruhája is csupa vidámság, piros, biborszínű, zöld, kék és sárga. Nevetgélnek mint az élet, amely fillyet hány minden politikára, fontoskodásra, mert csak önmagáért van, meg az örökkévalóságért.

Ha már nagyon nehéz lenne, ha már mindentől elmegy a kedved, utolsó kísérletként menj el falunkba és nézz bele asszonyaink barna szemébe, próbálj együtt lépni nyugodt tempójú gazdáinkkal, kutass fel negyed kiló pergetett ákácmezet, amelyet gombosi virágokból szívtak fel a gombosi méhek.

Lehet, hogy ez segíteni fog, vagy legalább is elhalasztja az — öregséget, a biztos elmúlást.

NAPSUGARA VOLTAM

Napsugara voltam,
nem sütöttem rája,
hulló hava pelyhe,
nem hulltam reája.

Szellőcskéje voltam,
reá nem leheltem,
szoknyácskája szélit
meg nem is emeltem.

Késő már! Ki tudja,
jutok-e eszébe,
hó ha hull vállára,
napsugár szemére.

szellőcske ha testét
ujjatlan érinti,
szoknyácskája szélit
lebbentő lebbenti;

lennék már szirmokat
szagató viharja:
nyomatát a tünt idő
avarja takarja.

Cserdás Nagy Dezső.

Egy akol — egy pásztor*

Az ó- és ujesztendő mesgyéjén állva, az elmúlt dolgok felé megnyugvással, a jövőbe reménykedéssel nézünk. Nehéz napokat állott ki a magyarság: öntudatosan, mindig bizakodva. S ha most számotvelünk a multtal és felkészülünk a jövőre, a további megpróbáltatásokra készülünk fel. De ha nem egy esztendő tanulságait állítjuk magunk elé, hanem a nemzet történelmének nagy példáit, úgy nem lehet kétségünk affelől, hogy a magyarság helytáll, bármilyen nehéz helyzetbe kerüljön is, mert multjában mindig akkor volt a legerősebb, a legfegyelmélettebb, amikor a létéért folyó harcokban kellett küzdenie. Ilyenkor találtak egymásra a magyarok, ilyenkor szünt meg közöttük minden ellentét, ilyenkor alakult ki az a szilárd magatartás, amely a magyarság egységét, a nemzeti förelenséget jelentette.

Nem kell tovább mennünk, csak Trianonig, hogy a magyarság összetartó erejét bizonyítva lássuk. Az országnak több, mint a fele idegenbe szakadt. Erdély és Felvidék mellett, talán a Délvidéket érte a legsúlyosabb csapás. Nem azért, mert őt engedték legkevésbbé lélegzethez jutni, hanem azért, mert kétségűletlenül, minden kulturális és politikai megalapozottság nélkül került idegen hatalom alá. Bácska tul közel volt Pesthez, minek gondolt volna a maga sorsára, amikor erre látszólag semmi oka sem volt, s amikor odafönt helyette jobban gondoskodtak róla. Politikai szereplése is inkább az urak magánügye volt, kulturális intézményei pedig Pestre nyitották ablakaikat. Gazdaságilag az ország éléskamrájában a magyarok éltek legmélyebben. Kialakult, erős nemzeti öntudatról, kulturális önállóságról, gazdasági függetlenségről tehát nem beszélhetünk a Délvidéken.

Azonkívül talán itt volt a legnagyobb a jött-magyarok száma. Az iskola, az együttélés hatásai számtalan német és katolikus szláv családot adtak a magyarságnak. Azok a hosszú vonatsorok, amelyek tizenkilencben a magyar tisztviselőket vitték a Délvidékről, nem hagyhattak senkiben kétséget affelől, hogy az országnak ezen a gazdag, szép vidékén a magyarság napjai megvannak számlálva, s ha a Gondviselés nem kegyelmez, egy emberöltő alatt kispusztul itt minden, ami magyar volt.

S mégis, mégis, mindezek ellenére, magyar maradt a Délvidék. Mert esodálatos dolog történt e huszonhárom év alatt! Elcsendesedett a világnézeti harc, csaknem teljesen megszűnt az osztályellentét, nagyjából leomlottak azok a falak, amelyek elválasztották az urat a paraszttól, a munkást a munkáltatótól, egyik felekezetet a másiktól; a magyarság fogalma megtelt élettel, erjesztő gombái megsokasodtak: dagadt, erősödött a magyar öntudat és az összetartás gondolata talán soha olyan ragyogó, olyan tiszta nem lesz, mint ezekben a nehéz években volt.

Akármiilyen ügyet kellett elfogadtatni, csak kimondta valaki a varázs-szót: magyar — nem lehetett elutasítani. A magyarság fogalma erkölcsi tartalommal telt meg, magyarnak lenni erény volt és talán ezzel magyarázható, hogy a beolvadtak is kitarítottak mellettünk, hogy nem hagytak cserben az első hívó szóra, s nem csábította őket a jobb alkalom. Mert mélyen élni, gyakran felemelőbb érzés, mint esendőrködni a mélyenélők felett.

Megkérdezhetnénk: mit jelent magyarnak lenni? Mennyivel többet, mint amennyit a hazafias jelszavak kifejeznek? Bizonyos, hogy magyarnak lenni,

*) Elhangzott a budapesti rádióban 1942 Szilveszter estéjén.

akármilyen sorshán él a nemzet, nem érdem és nem bűn, hanem végzet. A magyarságba beleszülettünk, nyelvét, kulturáját, szellemiségét magunkba vettük; nem lehetünk mások. Ez kétségtelenül nem csupán a mi törvényünk: minden nemzeti közösség törvénye. De Európa népi tengerében a magyarság mindig jobban volt kitéve a veszélyeknek, mint más nemzet. S a veszély óráiban minden közösség összecsorol, életmegnyilvánulásai erőteljesebbek, szebbek, mint a gondtalanság idejében. A magyar történelem számos nagy esekedetről tesz tanúságot, amelyeket igazdó, hitében nem legységes nemzet sohasem lett volna képes felmutatni. Ezekre a esekedetekre jó büszkén viszanézni, ünnepi alkalmakkor jó felidézni a mult diésőségeit, de a történelem ismerete nem kifejezője még az igazi magyarságnak. A megszállás alatt élő magyarnak ugyan hiába példálózhattunk volna, ha nem a maga bőrén érzi végzetes sorsát, s ha nem azért maradt volna magyarnak, mert helyzete és erkölce nem engedte meg, hogy elszakadjon.

De az elszakadás kockázatát az egyének nehéz is volt vállalni. Ha kiválik a közösségből, ki tudja, beveszik-e a másik oldalán, nem néznek-e rá gyanakvással, nem tekintik-e jött-mentnek, árulónak? Tudatában kellett lennie, hogy közösen mindent könnyebb elviselni. A közösségi érzés biztosságot, bátorságot ad. Ha nem talált megélhetést szülőföldjén, egyedül sohasem vágott neki a bizonytalan utnak. A szolgálat nélkül maradt délvidéki magyar munkások tömegesen mentek Szerbiába munkát vállalni. Belgrádban és környékén mintegy harmincezer magyar élt, de mindig öszszelartva, zárt szigetekben egymást segítve, az anyanyelvét és a nemzeti érzést ápolva. Valószínűleg így volt Erdélyben és a Felvidéken is.

A magyarság sorspróbáját lehat az idegenbe szakadt magyarok jól kiállták. Gyakran ök kiülhettek biztosságot, hitet, ösztönzést a kitartásra az otthonma-

radottaknak. Pedig ök is csak reményeikből és erős hitükhöl éltek. Erdélynek olyan irodalma fejlődött ki, amelyen sohasem lett volna, ha az országban marad. A Felvidék kiépítette a maga tökéletes kulturhálózatát, a Délvidéken pedig a semmiből lett máról-holnapra szerves magyar élet. A harmincas évek elején a Kalangyának, a Délvidék egyetlen irodalmi folyóiratának, ezeröttszáz előfizetője volt, s Szenteleky Kornél szép versét az árva akáérol, amelyet vihar lép és átok, sírva szavalták mindenütt a déli végeken. Ugyanakkor az újvidéki Szipszka Matica kétségbeesetten panaszojja, hogy értelmiségének legjavát elesabitja Belgrád, s az egykori Vajdaság szerb szellemi életét a pusztulás veszélye fenyegeti. A magyarok helyett inkább a szerbek érezhették vidéken magukat, s a száz év alatt elért eredményeik olyan arányban mentek veszendőbe, amilyen arányban a magyarság erősödött.

Irredenta? Tulságosan politikai ízü szó ez ahhoz, hogy kifejezze az idegenbe került magyarok érzésvilágát. Nem lettek ök más, csak amit tehettek: megmaradtak magyaroknak. Minél erőszakosabb volt valamely utódállamban az elnyomadás szelleme, annál szorosabban fogták egymás kezét a magyarok. Védekezés is volt ebben a magatartásban, meg konokság is. Nemesak testvéri melegséget kerestek egymásnál, ottalmat a közösségekben, vigasztalást a balsors elől, hanem így mutatták meg, hogy megállnak a saját lábukon és méltósággal viselik el az igazságtalanságokat.

Az ujesztendő küszöbén Magyarországnak még háborúban áll, s a nemzeti öszszefogás szükségéről sohasem beszéltek annyit, mint manapság. Örvendetes delog, hogy az öszszetartozás érzése egyformán ébred mindenkiében, aki magyarnak tartja magát. A politika széthúzó ördögei is mintha megésendesedtek volna, az irodalmi és szellemi életben is elmosódnak lassan a világnézeti, vagy egyéb ellentétek. A szintetizálódás folyamata indult meg. Hogy a nemzet nagyof fújhasson kürtjébe, minden lélegzetre

szüksége van. Ahhoz pedig, hogy kürt helyett egy egész zenekar szóljon, minden hangszernek ki kell adni hangjait. Az idegenből jött magyar szívósságot hozott magával, mert megedződött a küzdelemben, az otthonmaradottak pedig a tűzhelyre vigyáztak. A melegséget mi példát adunk. A kitartás, az áldozatoság, az összefogás példáját. Szerényen, szeretettel, minden hívalkodás nélkül mutatjuk meg, hogy az állandó veszély ellenére mégis magyarok tudunk maradni, s megerősödött nemzeti szellemel hazatérni.

Mert ma is ez a feladat, de magyaroknak lenni ma még azt is jelenti, hogy együtt kell mennünk mindannyiunknak. Mert a nemzet csak egyetlen utat ismer mindig. Ha az egyén letér róla, úgy jár, mint az a galamb, amely kíválik a csoportból: a vércse martaléka lesz.

Országunkban azonban nemcsak magyarok élnek. Szent István egy birodalmat hagyott ránk és hozzá ma is meg szívlelendő intelmeket. A németek, szerbek, románok és szlovákok boldogulása ezen a földön nem képzelhető el nélkülünk. A magyar nemzet nyája egy akolba tömörül, s ebből a nyájából kisebbségeink sem hiányozhatnak.

Hogy a szerbek élete például milyen volt az első világháború előtti Magyarországon, azt nem kell emlékeztetlünkbe idézni. Maguk ismerték be, hogy az egyetemes szerb kultúra itt lombosodott. Szerbia értelmiségének jelentős hányadát a budapesti egyetemek adták. Békében, testvériségben igyekeztünk élni egymással. Kívülről ugyan folyton szították az ellentéteket közöttünk, amelyek olykor összeesapásra vezettek, de az ellenség kezének munkáját hamarosan felismertük. Még a szabadságharcban is voltak a magyarországi szerbségnek nagy szellemei, akiket nem lévesztelt meg Bécs játéka, s akik a szerb lömegek ellen mellénk álltak. Gondoljunk csak Ignjátovics Jásóra, a szerb regény megteremtőjére, vagy a drámaíró Sztérijá Popovicsra.

Hogy nem ők tévedtek, hanem a

szerb lömegek, azt beismerték történelmszeik is. A szerb Vajdaság megszűnése után maga Miletics Szvetozár mondotta, hogy: Essen ki a szeme annak, aki megsíratja a Vajdaságot. — S a huszonhárom év alatt mennyire érezték a különbséget magyarországi szerb és szerbiai szerb között! Kialakult az úgynevezett vajdasági mozgalom, amely őszintén kimutatta a magyar irodalom és a magyar szellem hatásait a szerbre, amely magának vallotta Petőfi és Ady Endre költészetét, s amely a holtáig magyarbarát Ignjátovics nevét írta zászlájára.

De nagyjából ez volt a helyzet Magyarországon más nemzetiségeinél is. Hviezdoslav, Országh Pál, vagy Goga Oktavián nem a magyar irodalom hatásaival segítettek tehetségük kibontakozását? Nem ezeket a hatásokat vitték tovább nemzetükbe? Hogy ez mennyire így volt, azt a visszatért nemzetiségieknek tapasztalniuk kellett az elszakított-ság ideje alatt.

Amikor a szerbiai kaszárnyaudvar egyik szögletében összeverődünk néhány magyarok, hamarosan közénk álltak a bácskai szerbek is. Hozzánk tartózkodóknak érezték magukat, mert az otthoni hírek őket is érdekelték, s mert Bácskáról csak mi tudunk szépen beszélni. Amikor pedig anyanyelvünkön fogtunk nótába, felvették ők is a hazai hangokat.

Nemzetiségeink hát nem jöttek idegenbe. Haza jöttek. S mi magyarok mindig vigyázni fogunk arra, hogy otthon érezzék magukat. Ehhez azonban szükségünk van őszinte barátságukra, áldozatosságukra, szükségünk van rájuk is a nyájban, amely a ma viharában együtt kell hogy legyen.

Az újszientő hát okkal találja bizakodásban a nemzetet. Mindenki a helyén van és végzi kötelességét. Amint a szántóvető ember elfelejti a tavalyi jégverést és bármilyen történelmi is körülötte: szánt, vet és arat, úgy a nemzet minden polgára csak úgy szolgálhatja az ország ügyeit a létkérdés idején, ha úgy végzi dolgát, mint a paraszt és nem felejt el, hogy magyar. Ilyenkor bármilyen veszély

fenyeget is, nem juthat el hozzánk.

Mutassanak példát a hazatért magyarak, akik már átvészelték súlyosabb betegségeket is, mint amilyenek csíráit ma hordozza a szél, s tudják, hogy amikor ragály tör a szervezetre, a legkisebb sejték is felfokozzák védekező erejüket. Mutassanak példát ezek a magyarak az egységre, s a barátságra a nemzetiségek

felé, mert az idegenségben nemcsak magyarságuk erősödött, de emberségük is. Az ő megpróbáltatásuk bizonyíték arra, hogy a nemzet didállal állja ki ezt a tűzpróbát, mint amennyit már eddig is.

Ezerkilencszáznegyvenhárom küszöbén ebben a hitben menetel a magyarság. A nyáj követi pásztorát a nemzeti örökkévalóság útján.

Rokonaim a parasztok

Behavazott utakon, farkasordító hidegben mentem ki hozzájuk. A fogva-cogtató fagyos szélben, majd lefagyott a kezem-lábam, majd kilelt az istenhideg, de mentem, mert már régóta hívtak a rokonok. Többször elmulasztottam eleget tenni meghívásuknak: dolgom akad talán, vagy mind aféle polgár, tünődésekben és örökös tervezgetésekben örlődve teljesen megfeledkeztem volna róluk? Már nem is tudom, hiszen lassan elmosódik az ember emlékezetében minden. Csak arra emlékeztem, hogy nem is válaszoltam: nem ízentem nekik semmit. Pedig ők vártak. Úgy tudom, hogy a falusi vasútállomáson várt az ő szegényes, egylovas parasztszekerük, hogy még a szállásra se kelljen gyalog kikutyagolnom. Hogy „kényelmesen”, kocsin mehessenek; éppen úgy, ahogy az urak szoktak a tanyára menni.

Négy esztendeig nem hallottam róluk semmit, úgy elmaradtak, mint akiket örökre elfemet az idő, vagy a végtelen távolság. Már-már azt hittem, hogy megfeledkeztek rólam és soha többé nem tekintenek engem rokonnak, pedig most, amikor gyermekkori emlékeim között kutatgaltam, egyszerre föléledt bennem a parasztkonokok iránti érdeklődés. Éreztem, hogy szükségem van az ő rokonságukra. Hogy az ő békés életükből, mint valami régi, magyar jóskönyvből olvassam ki a mai zaklatott magyar élet kérdéseire a feleleteket és ott, közöttük megtaláljam azt a reménysugarat, amelyet a polgári életben már rég elveszítettem.

Sokáig, nagyon sokáig készülődtem erre az útra, s most, hogy megint üzentek, a legnagyobb télben indultam el hozzájuk ...

*

Gyermekkori emlékeimet korunk új parasztkultusza juttatta eszembe. Manapság megint sok szó esik a parasztról: csordultig telt vele a magyar világ. A politikusok szónoklataiból ömlik a parasztbecsület dícsérete, az írók majd mind parasztrehányeket meg betyártörténeteket írnak, az újságok a parasztkorról közlik a legvigasztalóbb riportokat, a képeslapok hasábjain a bukorugrós szoknya és a muskátli jobb helyet kapott, mint a brokátruha meg az orchidea, — és a filmek is, meg a színházak is a vidám és szomorú paraszttörténeteket mutogatják a tapsoló közönségnek. Mindezeket látva folyton azon tünődtem, hogy mit jelentens ez?! Az új korszalem furfangos divatja talán, játék és hőbort: vagy őszinte befeléhajlás, önmagunkra ébredés? Ki tudja?! A kérdések égettek, mint valami régi büntudat, de nem tudtam rájuk feleletet adni, mert éreztem, hogy majd minden oldalon szólamokba és köhelyekbe botlok. A kép túl közel van hozzám: nem látom a körvonalakat, nem érzem mögöttük az igazi hátteret, amelyből kiemelkedik és ezáltal megfoghatóvá válik a lényege. Az idő az a szűrő, amely a káprázatos színeket letoppítja és a lényegyet közelebb hozza hozzánk.

Am hiába csitítottam magam, az

örökös löprengés és a jelenségek titkainak állandó feszegetése nem hagyott nyugton. Mindig újabb és újabb jelenségek kerültek előtérbe. Valóban, az új parasztimádat mellett más is jelentkezett; valami, amit a multszázadból ismerünk már, mi magyarok. Akkor minden romantikus magyar lélek kutyabórt keresett a padláson, hogy az ereiben csörge-dezni vélt kékvért papíron is igazolva lássa. Nemeshóbort fogta el népünket s egyszerre minden polgár nemes akart lenni. Főnemes, középnemes, kurtanemes: egyszerűval mindenáron nemes. Mert az élet csak úgy volt jó, s a társadalom csak úgy látta szívesen a sokatigérvő úri környezetében. De ennél többet is jelentett a nemesi oklevél: erkölcsi súlyt a társadalmi szerephez, jó hírnevet a nagyszerű vállalkozásokhoz és majd minden esetben rátermettséget a munkához, vagy ha már a magyar sors is úgy akarta: a művészi alkotáshoz. Mert csak az volt az érték, a jó, a szép, a szellemben dús, értelemben gazdag és tehetségben nagyigéretű, aki nemes volt.

Most megint ősokeket keresnek a magyarok. De már nem nemesi oklevelet, mert az lejárt, mint a rossz váltó, — hanem terebélyes, termékeny, pirosposztós magyar parasztokat. Paraszti ősokeket, — amolyan jelenléktelen kisparasztokat. Zsellért, kubikust, löprebirtokost, vagy inkább még napszámost. De jó ha fuváros is, vagy faluról beszippantott gyári munkás, akiben már esődöt mondott a paraszti életforma. Jó ha eseléd is, vagy fővárosi viccházmaster, csak paraszti származású legyen. Azaz paraszt legyen a szó nemesebb és irodalmibb értelmében, s jelentsen olyan termékeny ősi erőt, olyan tiszta és hibátlan bölésőt, mint amilyen termékeny és tiszta a jó magyar anyaföld. Mert a korszellem azt mondja: az „új magyar honfoglalást” s a magyar úr és paraszt ezerévig és ezer formában épített szent összebörülését most, talán éppen az utolsó órában majd a paraszti származású magyar honépítők fogják létrehozni. És ahogy mondják — ők lesznek az új magyar szellemi élet meg-

alkotói: a népi Magyarország megteremtői.

Minden paraszti származású magyar ifjú most ezt a hitet hordozza magában, mint a mult században a nemesség. S akiből még hiányzik ez a hit, talán csak azért hiányzik, mert még nem bukkantak paraszti ősokekre a nagy keresésben. De ha rátalálnak, — lehet, hogy megtalálják a hitüket is, mert a falu, a tanya és a föld közelsége már magában is a hitet jelenti.

Most a falu felé vették útjukat azok is, akik nem bokrétát akarnak szervezni, s nem a falut akarják kutatni, hanem fölkon egy emléknek vagy vérségi örökségnek a nyomaikat keresik: egy régi, elfelejtett szálát, amely a multhoz köti őket.

*

Nem árt, ha az idő nehéz hajlásai-ban vergődve a multba nyúlunk vissza, hogy hitet merítsünk magunknak. Vigasztaló az is, ha néha őszintén belené-zünk a magunk életébe és apránként kikutatjuk, hogy kik vagyunk, honnan jöt-tünk és merre megyünk.

Az emlékeket esztendőről-esztendőre belepi az idő, azután hasonló történések ismét életrehibják. Megint előjönnek és éppen úgy folytatódnak bennünk, mint a megkezdett álmok, amelyeket sokszor visszaálmodunk.

Így került elő a régi lim-lomok közül gyermekkori emlékem is. Egy élmény, amelyet a kurtanemes és parasztesalád polgárosult sarjában egy tanyai kendős paraszttasszony csodálatos szeretete örökített meg.

*

Húsz évvel ezelőtt vidáman kergelőztünk a deres, hajnali tarlón a bajmoki földeknek azon a részén, ahol ma a bukovinai székely telepések hasítják az új barázdát a bácskai földbe. Keresztanyám szállása tizenhét hold földes kísélynke parasztiroda terebélyes családjának volt igéretes otthona. A gazdagság nem volt nagy, a jószágállomány sem volt olyan szép, mint a szomszédos bunyevác vagy sváb szállásokon, de a

föld termékenysége és a tizenegy-gyermekes magyar paraszteszalád termékenysége akkor azt jelentette, hogy azon a földön, abban a kicsiny birodalomban uralma olyan örök és változatlan marad, mint amilyen változatlan és örök a magyar föld.

A szállás élete és „népe“ nagy családkban az erős vár szimbóluma volt.

Mint említettem, abban a boldog időben a tarlón kergetőztünk és hangos ostorcsapásokkal hajszoltuk a malacokat, meg a legelésző birkákat. Öten, vagy talán hatan is voltunk. Pöttöm emberkéek: sutyó parasztyerekék. Én ugyan a városból kerültem ki közéjük, csak a nyári szünidőre, de jelenlétem egy cseppet sem volt kirívó. Otthonosan mozogtam, éppen úgy, mint a többi parasztyerekék. Hogy úgy mondjam belehelyezkedtem a környezetbe: beleolvadtam a háttérbe. Ostorral a kezemben őriztem a birkákat, meg a malacokat. Kiesit legényesen élveztem a esipős istállószagot, a hajnali kelést, a szurós tarló édeskés illatát és a kukoricatáblák mély rejtekhelyeit. Mindennap reggeltől-estig a birkákat legeltettük, hajkurásztuk szakadatlanul, mégis mindennap más és más volt, sokszor kemény és nehéz, de szép és mindig foglalkoztató. Lehet, ha kanász sorban kellett volna a kenyeret megkeresnem, kevés örömet találtam volna az örökös vigyázásban és hajkurászásban, de azt hiszem akkor is megtaláltam volna ennek az életnek a szépségeit. A tanyaí frustuk vastag, hófehér szalonnája, délben a piros krumplipaprikás, s este ha csak meleg leves is volt, vagy aludtej és kenyér, olyan jól esett mindannyiunknak, hogy eszünkbe se jutott jobbat kívánni vacsorára. Persze a mezei munkának nehezebb végét a fölntöttek fogták, ők fáradtak csak igazán látástól vakulásig, s a gyerekeknek alig volt sejtelmük arról, hogy milyen verejtékes ez a kenyérkereset. Én sem tudtam, csak sejtettem, amikor napközben vagy este láttam a barázdás arckokat és néha lopva, a lámpa fényénél észrevettem az alvó parasztyerekéket. Anti bátyám mindig ha-

sonfeküdt és olyan mozdulatlan volt, mintha halott lett volna; Liza néném mindig borus, összeráncolt homlokkal úszott az álom világában. Károly, a család legszorgalmasabb tagja a szűk hely miatt sokszor az istállóba ment aludni, keresztanyám pedig éjszakákon át ápolta, borogatta beteg, viszeres lábait.

A paraszti élet igazi arca itt mutatkozott meg: az álom kisimitolta a redős arckokat és fölszínre engedte jutni mindazt, amit napközben a munka a parasztyerekékben eltemet.

A nyár lassan behajlott az őszbe és az idő változása újabb élményekkel gazdagította a mi tanyaí életünket. Jött a bucsu, a nagyvásár, amikor keresztanyám egész kazalra való ruhafélét, inget, gatyát vásárolt a gyerekeknek. Akkor életemben először és utoljára hordtam pár napig a fehér, kendervászon parasztinget. Utána jött a kukoricaszedés, de a fosztást már nem érhettem meg a szálláson. Elérkezett az iskolai beiratások ideje. Keresztanyám kiüzente a tarlóra, hogy a nővérem megérkezett. Készülődjek, mert hazavisz: be kell mennem a városba. Az iskola kapui megayílnak, s engem beíratnak a gimnáziumba.

Még ma is tisztán emlékezem rá, hogy mennyire megdöbbenett a hír. Úgy álltam ott a legelésző birkák között, mintha a villám esapott volna belém. Talán azt éreztem, hogy az én féltve őrzött és titokban épített parasztyilágomat örökre eltemették. Megsemmisítette az iskola. De a szállási élet három hónap alatt anyyira természetemmé vált, hogy nem tudtam ebbe belenyugodni. Nem akartam elszakadni a tanyaí környezettől, mert azzal a tervvel foglalkoztam, hogy végleg kint maradok a tanyaí és parasztyerekék lesz belőlem. És nem tanulok tovább, soha többet — és — vissza se megyek a városba.

Amint a tarlóról a szállás felé haktattam, lopva bucsut vettem minden barátától, minden kis gödörtől és lankástól, amelyhez csak valami kis emlék fűzött. Úgy megnéztem magamnak, hogy soha el ne felejtsem azt a képet. S ami-

kor elhaladtam a nádas mellett, s a par-
ton napozó békák hangos loccsanással
elmerültek a vízben, úgy megirigyeltem
a szabadságukat, hogy szerettem volna
utánuk ugrani. Elbucsztam a pocsolyá-
tól is, ahol mi annyi sokszor együtt fű-
rödtünk, gyerekek. Fiúk, lányok, kiesik
és serdülők meztelenül. Mennyi szívdob-
ogató izgalom volt abban az egyszerű,
paraszti gyermekéletben?!

Bent a szálláson, a ház előtt már várt
a nővérem. Bordó ruha volt rajta és va-
lamilyen furesa, széles sál. Egészen vá-
rosi volt ő, mert ilyen színt soha nem
láttam a tarlok fölött. Alig ismertem
meg. Nővérem is mondta, hogy nem ismer
rám, annyira parasztos külsejű gyer-
rek lett belőlem. Csodálkozott, hogy ho-
gyan néz ki a lábam, milyen eszerzett a
bőröm, milyen szutykos vagyok és bo-
zontos. S mondta, hogy most már éppen
elég volt ebből: itt az ideje, hogy haza-
menjek tanulni. Előbb tiltakozni próbált-
am, majd könyörgöve mondtam, hogy
szeretnék kint maradni és szántóvető
paraszt lenni, éppen olyan, mint amily-
en nagyapám volt. Nővérem azonban
hajthatatlan volt, mert ő mindig hány-
ingert kapott, amikor istállószagot érzett.
Határozottan, szinte parancsolólag kije-
lentette, hogy nekem iskolába kell jár-
nom, mert pap leszek és nem paraszt.

Ebben a hangban már a finomkódó
úrilány gögje esendült meg. Kereszt-
anyám, aki eddig esendesen hallgatott
mellettünk, fölemelte fejét és szomorú
szemekkel rámnézett. Olyan szemekkel,
mint amilyennel csak az anyám tud néz-
ni, s mintha csak a saját gyermeke let-
tem volna én. És most el kell veszítenie
engem. A parasztasszony a leggyöngé-
debb és az anyai szeretetnek a leghal-
kabb hangjaival esítitgatott. Azt mon-
ta, hogy menjek csak be szépen a vá-
rosba, majd kijövök jövő nyáron megint.
A birkák mind kint lesznek, meg a ma-
facok is, és megint kanászkozhatok.
Csak súgva mondta azután, hogy min-
den évben kimehetek nyáron, még akkor
is, ha már majd nagy leszek. Ő mindig

vár engem és nagyon örül majd, ha ki-
megyek hozzája.

Összeszedtük apró holmijaimat és
egy szatyorba raktuk. Amikor a cipőt
erőltetem a tarlóhoz szokott, eszerzett
lábamra, éreztem, hogy mindenki, az
egész család engem néz. Úgy résteltem
keresztanyám, meg az odasereglett hall-
galag gyerekek előtt, hogy én most el-
megyek. Szégyeltem ezt a távozást, mint-
ha valami hütlenséget követtem volna
el azokkal szemben, akik olyan ősziatén
maguk közé fogadtak, kinyitották előt-
tem életüket és testvériesen elindítottak
volna engem is a maguk útján.

De nem maradhattam közöttük, mert
mellettem állt nővérem és indulást pa-
rancsolt.

A tanyai világtól való hirtelen elsza-
kadásom olyan nagy forradalmat idézett
elő a családban, hogy el sem buesz-
hattam rendesen tőlük. Csak úgy — su-
tán. Nővérem föllépése megsértette ben-
nük a paraszti önértetet és a rokoni kap-
csolatok bennük élő tiszteletét is megin-
gatta. A vita után keresztanyám kendő-
je sarkát gyűrögette, Antti bátyám bies-
kájával egy fadarabon farigcsált, a gyer-
rekek meg ott ögyclegtek körülöttem. A
szatyor már csüngött a karomon, tehe-
tellenül ide-oda totyogtam, majd a ke-
resztanyám felé fordultam és valahogy,
ügyetlenül megcsókoltam a kezét.

Amikor elindultunk, visszánéztem.
Láttam, hogy keresztanyám és a nagyob-
bik fia ott állanak a palánk mellett és
hosszasan utánam néznek.

A kicsiny bajnoki „parasztbiroda-
lon” elveszítette varázsát. Károly bá-
tyám még abban az esztendőben meg-
nősült és kivándorolt Amerikába...

*

Az emlék egész halom kérdést ébresz-
tett föl bennem, s némely kérdés szinte
aggódó, féltő kíváncsiság: vajjon milyen
nagy változás történni ott kint a föl-
deken húszév alatt? Mi maradt meg és
mi veszett el abból, amit a népes pa-
rasztcsalád olyan féltve őrzött és tarto-
gatott magának?

Amikor elindultam is, a vonaton, a

hóvirágos ablaktábla mögött is ezeken a kérdéseken tűnődtem. Én már teljesen, gyökerestől elszakadtam tőlük, engem a polgári világ végérvényesen és menthetlenül magába zárt: de mi történhetett velük? Hát őket nem alakította át az idő?

A szállás a régi képével fogadott, de a hófödte szántóföldeken, a tanya körül minden megváltozott. A régi, nagykorúnájú fák eltűntek, elkorhadtak, megemésztette őket az idő, s helyükön vékonyka, girheságazatú akáccsemeték kapaszkodtak az ég felé. A nagy, terebélyes udvar összezsugorodott, a palánk egészen az ablakok alatt düledezett már és alig hagyott helyet a kocsifordulásra. S ami legjobban megdöbrentett: kerestem, de nem találtam sehol a gémeskutat. Pedig az én emlékemben a legszebb a gémeskút volt az egész határban. Helyében egy ócska, düledező kerekeskút állott. Közelebb léptem a gyengevázú alkotmányhoz és belenéztem a kútba. Mély ürege a régi volt, mert a föld gyomrába már nem nyúlhatott le az idő. Olyan düh fogott el, mint amikor a faluban sárgaicipőt láttam egy parasztlégeny lábán.

Mit keres egy kerekeskút a büszke, szállási gémeskút helyén?

Bent a szobában, a buboskemence mellett padkán botragórnyedtt öreg parasztasszony fogadott. Haja teljesen ősz, alakja meghajlott, csak arevonásai a régié. Arca a régi, s nekem éppen olyan szép, mint húsz esztendővel ezelőtt volt. Rajta kívül még legkisebb leánya, annak férje és egyetlen gyermekük volt a szálláson. Nekem ez úgy tűnt, hogy az egész szállás üres, mind elhagyták a lakói.

— Hova lettek? Mi történt a sok gyerekkel, hiszen tizenegyen voltak?!

A szeretet, amellyel fogadtak és körülvettek, a régi volt. Keresztanyám folyton csak esodálkozott, hogy milyen nagy lettem, és hogy megembersedtem, amióta nem látott engem. Hangja és közvetlensége áthidalta a húszév távlatát és azt a szakadékot is, amelyet a nagy idő

ásott közénk. Ő még éppen olyan közeleink és annyira hozzájuk tartozónak érezte engem, mint akkor, amikor ott csetletem-botlottam a szállás körül. Ruhám, hangom, viselkedésem, egyszóval külsőm nem volt idegen előtte, csak azok előtti, akikkel együtt kanászkodtam a tarlón.

Később a szomszédos szállásról és a faluból megérkeztek a gyerekek, akik időközben velem együtt fölnöttek, hogy találkozzanak a rokonnal. Nagyon nehezen tudtunk összelelegedni, azt sem tudták, hogyan is szólítsanak. Egy ideig szótlánul ültek, nagyokat hallgattak, majd amikor mégis kinyíltak a beszéd kapui, ügyetlenül, gyámoltalanul magázta, vagy kerülték a megszólítást. Nem tudtak föloldódni és közvetlen, testvéri hangon megszólalni. Úgy éreztem, hogy állandóan alulról néznek föl rám és még csak nem is gondolnak arra, hogy a kisebbrendűség érzetét a rokoni kapcsolatokkal kiküszöböljék magukból. Az időről, a termésről, a munkáról és a háborúról forog a szó, de több a hümmögéssel elharapott megjegyzés, mint a teljes és értelmes mondat. Már-már attól tartottam, hogy a társalgás fonala valahol végleg megreked, megint megkérdeztem keresztanyámat, hogy hol vannak a többi gyerekek. Itt csak négy van és tizenegyen voltak.

A válasz nehezen indult, de azután széles áradással ömlött a mondóka és megvilágította előttem az ősi szállás elmult kétévttizedének történetét.

A gyerekek fölnöttek, ki megnősült, ki férjhezment és utána szétszéledtek. Károly hátyámat János is követte Amerikába és az újvilágban építettek maguknak otthont. A leányok itthon magyar legényekhez mentek férjhez, de szegényekhez, úgy hogy a gyereken kívül úgyszólván semmivel sem gyarapodtak. Most még nehezebben élnek, mint gyermekkorukban éltek, így némelyik napszámba is eljár, hogy megkeresse a kenyeret. A két legkisebb légeny is fölnőtt és megházasodott. Isten tudja mi vitte őket rá: mindketten bunyeváclányt vettek feleségül. Pedig sem nem gazda-

gok, se nem szépek, csak éppen hogy dolgosak. Régen pedig alig akadt bonyevác a családban: egy volt, az is beléjük olvadt. Elmagyarosodott...

Kérdezem őket, hogy miért házasodtak így. Vállaikat vonogatták. Láttam rajtuk: csak ösztönösen érezhetik, hogy Bácska a népek olvasztókemencéje.

A föld sorsa egybe van kötve a család sorsával. Ahogy a gyerekek szétszéledtek, úgy szétszakadozott a valamikor egytagban lévő tizenhét hold föld is. A szabálytalan téglalapalakú gazdaság legfőbb sarka, másfél hold most a legidősebb leánygyermeké, aki Szabadkán van férjnél. A utána következő másfél holdas darabot a szomszédos sváb gazda vette meg Károlytól, aki Amerikába vándorolt. A szállás körüli föld, három hold még egytagban van, mert az anyáé és ezt mind a tíz körmével örzi halála napjáig. A szállás alatt egyik parcella az Imre gyereké, másik az Erzsí lányé, de azután megint megszakad, mert az Amerikába vándorolt János földjét és a Tavankutra költözött Mátyás parcelláját eladták egy bonyevác földbirtokosnak, aki Imre feleségének a nagybátyja. Most abban reménykednek, hogy a házasság folytán keletkezett rokonság visszahozza majd a földet. És még egy szép darabka föld volt, közvetlen a vasúti töltés melletti magaslaton. Ezt meg a szerbek kisajátították és árkokat vájtak bele, meg cementfedezéket építettek a szép domb tetejére.

Így a tizenhét hold földből kilenc hold maradt meg a családnak: nyolc kiesezett a lábuk alól és alig van remény arra, hogy valaha is vissza tudják szerezni maguknak. Úgy láttam, belenyugodtak sorsukba, engem viszont megdöbbentett a helyzet: ha az idő és a parasztsors így kikezdte őket és földjük felét lehasította, mi lesz akkor a másik húszszázad után?

Ők védekeznek ez ellen a maguk módján. A tizenegy gyermekes családban már megjelent az egyke; némelyiknél kettő van, de legtöbb a három gyerek. És az összezsugorodott földdarab-

kákon dolgoznak éppen olyan kedvvel és szorgalommal, ahogy szüleik dolgoztak a tizenhét holdas gazdaságon. Az öreg szálláson ma már egyetlen ló sincs, üres a kocsiszín is, csak egy tehenet tartanak és néhány malacot, meg baromfit. Imrénének egy lova van, meg kocsija és Erzsí lány férje is hozott a családba egy lovat. A két lovat egybefogják és együtt dolgoznak a másfél-másfél holdon, s így a két kis gazdaság lova egy eke előtt egy gazdaságot jelent. Nem is másfél, hanem három hold földet munkálnak.

Amikor a lovak egybefogásáról beszélünk, Imre nyelve is megoldódott. Elmondta, hogy másfél holdján házat épített, istállót és akólat. Vertfalú házaeska, de eséréppel van földje és detektoros rádiókészüléke is van. Menjünk el, mondta, és hallgassuk meg a híreket. Még az erőltetett magázást is elhagyta, annyira megörült, hogy megnézem a házat és meghallgatom a rádióját.

Keresztanyámtól elköszöntem és a régi szállásról elindultunk az új szállás felé...

*

A téli látogatásom óta gyakrabban eljárak hozzájuk. Megszerettem a parasztrokonokat. Lehet, sőt talán igaz is, hogy ezt a szeretetet a mai parasztimádat hulláma ébresztette föl bennem, de állandó érdeklődésemet már nem a mult romantikus élményei, hanem a jelen reális képei tartják felszínen. A rokonokban korunk magyarjainak igazi arcát látom: a nehézkes, hallgatag, nem örökösen sópánkodó, hanem a legnehezebb megpróbáltatásokban is kitartóan dolgozó magyarakat. Zaklatott életünk kérdéseire az ő életük sem tud feleletet adni, de bennük él kiolthatatlanul az a reménység, amelyben mi is, parasztoktól távol élő, csüggedő és kételkedő polgárok megkapaszkothatunk.

Mert valóban úgy van: a falu, a tanya közelsége és a föld közelsége már egymagában is hitet jelent.

Lévay Endre

A szegényember élete Bácskában

Irta: Kisbéry János

Letesszük az elemózsiás cekkert, a tarisznyát és letelepszünk a tűz mellé. A felsőkabátunkat is levetjük, ebből csinálunk ülökét magunknak.

— A dolgunk felől akár meg is regelizhetnénk, — indítványozza János. — Itt ez a jó parázs, piríthatunk szalonnát Vágtatok?

János disznót gondol.

— Vágtunk. De szalonnát nem hoztam, csak hurkát, meg tőporlyút. A szalonnánk még a sóban van.

Adok én! — ugrik fel a helyéről is határtalan készségében. — No, ne vacakolj, Jánoskám, — kérlel majdnem könnyörögve, látva, vagy inkább biztosra véve, hogy tiltakozni akarok. — Igazán szívesen adom...

Alig tudom lebeszélni szándékáról és megnyugtatón azirányban, hogy a legkisebb mértékben sem kell erőszakot tennem a vágyaimon, amikor lemondok a szalonnapirításról. Nehezen hiszi el és szemmelláthatólag boldogtalan, hogy nem sikerült megvendégelnie. Jánosban nyoma sincs semmiféle önzésnek, én legalább még nem tapasztaltam. Nem kérhetnék tőle olyat, hogy azon nyomban túláradó lelkesedéssel rendelkezésemre ne bocsássa s ne ő lenne emellett a világ leboldogabb embere. Adni: ez az a földöntúli gyönyörforrás, amelyből János nem győz eleget meríteni.

S ha a feleségét, a gyermekeit, a testi gonyúját kérném tőle, attól is boldogan válna meg.

János birtokába vesz egy kiszolgált nyársat azok közül, amelyeket a társaság a tűz körül hagyott és rá tűz egy akkora darab szalonnát, hogy istentelenség. Én csak egy darab kenyeret pirítok a parwzson a tőporlyúhoz, de hozzá kell járulnom ahhoz, hogy János a szalonna zsírból az én kenyeremre is csöpögtessem. Reggelizünk.

— Hanem erre inni is kellene ám

egyet, — véli János, miután bekattintotta a bicskáját. — Nem hoztál vizet?

— De hoztam, — nyúlok készséggel a cekkerért és előhúzom az üveget.

— Hadd csak, — int le János — én is hoztam. — És előhúz a tarisznyából egy pintesüveget és röhög. Ahogyan és Jánost és a röhögését ismerem, az üvegben bor van. Hogy mi van ezen röhög-nivaló? Az, hogy János már megint így kifogott ezen a vacak életen és a szegénységén. Bort iszik.

— A hasad miskáját! ... — irigykedem rá, hogy jobban essék neki.

János tele pofával vigyorg.

— Víz ez. — próbál ugratni és még jobban röhög. Nagyot húz az üvegből, majd ünnepélyesen elkomolyodva nyújtja az üveget. — No, igyál!

Ezzel az ünnepélyes elkomolyodással János azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy a kínálás komoly és őszinte, illetőleg fával áll tőle minden ugratási szándék. Nem akarom elfogadni. Tudom, hogy mennyire él-hal az itókáért és én megértéssel viseltem minden emberi gyarlóság iránt, magam is nyakig merülve el bennük.

— Hadd csak, — mondom — hoztam én is.

Elhúzom az üveget, de János csak ránéz és hevesen tiltakozik a méltatlan cselekedet ellen, hogy vizet igyam. Nem való az emberi gyomorba, vallja. Ami pedig a legsúlyosabban esik a latba, János is megértő lélek és elsősorban hajlandó megérteni valakiben azt, ami neki is gyengéje: a szomjúságot, amelyet kizárólag borral lehet eloltani.

— Megharagszok! — jelenti ki valóságos gondterhesen komoly és neheztelő arccal, kitartóan nyújtva felém az üveget.

— Nem marad neked. — kísérletezem tovább, de már inkább csak azért,

hogy megadjam a módját az illendőségnek.

— Ne törődj vele — dühöng János. — Ameddig van, iszunk. Vízet ráerünk inni akkor is, ha a borunk elfogyott.

Bölcs ember ez a János. Bölcs és megrögzött iszákos. Kár érte, határozottan. Ez az egy pint bor, amelyet János magávalhozott az erdőbe, természetesen még nem alkalom az iszákosság gyakorlására, de János iszákossága nem is merül ki ebben. Meg vagyok győződve arról, hogy hozott volna János többet is, ha ebben a térszűke nem akadályozza meg. De a tarisznyában a kenyér és szalonna mellé nem fér több egy pintes-üvegnél s így János kénytelen beérni ezzel a csekély másfél literrel egész napra, sőt, amilyen jó bolond, még ezt is hajlandó megosztani velem, ami pedig már igazán az aldozatkészség és eszkimó-öntelenség netovábbja.

— Nézd, Jánoskám, hozhattam volna én is magammal, ha mindenáron bort akartam volna inni, — próbálom lebeszélni.

De János, aki él a gyanuperrel, hogy ez a „hozhattam volna“ nem múltot pusztán az elhatározásomon, most már határozottan meg van bántva és ezt azal igyekszik kifejezésre juttatni, hogy szörnyen dühös arcot vág. János képtelen megérteni, hogy valaki a rendelkezésére álló lehetőségek birtokában csak úgy, önszántából lemondhasson az itókáról. János az elképzelhető legnagyobb földi jót tiszteli az italban, feltéve, hogy nem víz a neve s ha úgy módjában állna, egyebet sem tenne, mint inni. Jánosnak, ahogyan megfigyeltem, egyszerűen nincsenek kétségei az iránt, hogy az élet egyetlen és legfőbb jutalma boldogsága, célja és értelme az ital. — Ezért János nem győz eleget inni. Ahogyan mások gyűjtő és lakarékoskodó szenvedélye arra irányul, hogy minél több pénzt, vagyont harácsoljanak össze s annak birtokában biztonságban érezzék magukat az életüket fenyegető ezernyi veszedelemmel szemben, úgy János is arra törekszik, hogy minél többet

megigyék s egyetlen olyan alkalmat el ne mulasszon, amikor a „tökéjét“ gyarapíthatja. Amikor János ezt teszi, meg van győződve arról, hogy munkája és fáradozása ellenértékét a lehető legelőnyösebb módon gyümölcsöztette. János küzdelmes életének egyetlen felgátétele, eredménye, mondhatnám megtakarított tőkéje az, hogy mennyit sikerült már meginnia. János egyszerűen italt „gyűjt“. János igyekszik meginni annyit, amennyit emberileg csak lehetséges, mert minden elmulasztott alkalmat élete céltalanul elfeésérelt pillanatának és meg gondolatlan létezésének érez. Ezért János az ivásban nem ismer semmiféle mértéket. János nem látja be, hogy miért ne inná meg annyit, amennyi csak beléjefér, holott ez — módjában áll. János felfogása szerint az ital valami feltétlen jó, a dolgok tulajdonképpeni értékmérője és ezért János még sohasem sajnálta, hogy nincs saját háza, rádiója, ünneplő ruhája, ellenben határozottan sajnálja azt, hogy nem ihatott annyit, amennyit szeretett volna. János minden értéket az ital értékéhez viszonyít, mondhatnám úgy is, hogy italvalutában kalkulál. Ha pénzt keres, az összeget nyomban átszámítja erre a valutára, megállapítandó, hogy hány lityi „motakóra“ futja belőle. S ha arról van szó, hogy ezt vagy azt venni kellene, János rövid töprengés után rendszerint arra a meggyőződésre jut, hogy óriási könnyelműség volna efféle haszontalanságra pénzt áldozni, holott azért már ennyi és ennyi liter bort kapna. János legfőbb életszükséglete az ital, amelynek minden egyebet alárendel és ez az oka azután annak, hogy János keresetéből elsősorban csak italra futja. János azért él, küzködik, nyomorog, dolgozik, hogy ihasson. És mert ebből a jóból sohasem elég, János többet dolgozik, mint másik három. Ha munkája akad, a nappalt az éjszakával is megtoldja és hajnalig kalapál a háromlábú széken. Közben pedig iszik. Egy háromliteres tejeskannában hozatja a bort a kislányaival, mely állandóan ott áll mellette és abból iszik. Napjában

háromszor-négyszer is elküldi őket a kanálra arra a bizonyos helyre, ahol szükségleteit beszerezni szokta. A kislányok ilyenkor „tejért” mennek, ha valaki kérdi. Itt említem meg, hogy amikor egyszer fényleg tejért mentek és találkoztam velük, érdeklődésemre, hogy hova mennek, a felvilágosítás után hozzá tettek: „de igaziert!”

Igy él János és szentül meg van győződve arról, hogy mások csak azért nem élnek így, mert nincs hozzá „tehetségük”: éhletetlenek, elnyomják magukban éltető szenvedélyüket és oly dolgokban lelik örömeiket, amelyek János megítélése szerint egyszerűen marhaságot. De éppen ezért János mindenkiről felteszi, hogy ugyanúgy reszket az itálért, mint ő s hatalmas kísérletet kénytelen legyőzni magában, amikor kéreli. kínáztatja magát, mert János felfogása ebben a kérdésben az, hogy az ember csak akkor nem iszik, ha nincs mit.

— Igyál, vagy a fejedhez vágom! — szólít hát fel erőlesen, úgy okoskodva, hogy ha a fejemet nem is, de ezt a jó kis boroeskál feltétlenül sajnálnám és inkább engedek. A hűrt most már valóban nem szabad továbbfeszíteni. Elfogadom az üveget és meghúzóom.

— No, ne amerikázz, — kérlel János korszerű stílusban, amikor néhány korty után már nyújtom vissza az üveget.

Még egyszer innom kell.

— Mondd, Jánoskám, mennyit tudnál meginni, ha úgy rászabadítanának? — kérdelem, miután az üveget visszaadtam.

— Annyi nincs! — jelenti ki meggyőződéssel és röhög. Semmi büntudat sem terheli az iszákossága miatt s ha rajta múlna, tegszívesebben talán soha ki sem jőzanódnék. Az ital a lételeme és egyszerűen még soha meg sem fordulhatott a fejében, hogy ez talán nincs is egészen rendjén így; hogy mértékletesebben kellene élnie, mert ebből még bajok is származhatnak. János a szenvedély rabja, az ital feltétlen igénylője s ha már nem is áll módjában annyit in-

ni, amennyit szeretne, minden alkalmat megragad arra, hogy legalább beszéljen, ábrándozzon róla, képzeletben visszaálmodja az ivás gyönyöreit. János életének minden valamirevaló eseménye, kalandja az ivással kapcsolatos és most is, hogy az iszákosságára célzást tettem, nyomban megragadja az alkalmat arra, hogy elmesélje a legújabb esetét, mely örökké emlékezetes marad számára csak azért, mert olyan „jól” már régen nem rugott be. Képzelmem csak: lakodalomba volt hivatalos, méghozzá Baranyában. „borosországhban”, ahol a bor valóságban az árokban folyik, különösen ilyenkor, szüret után. Hát neki, persze, több se kellett. Hogy mi minden történt abban a lakodalomban, szép volt-e a menyasszony, a vőlegény, miről beszéltek, mit ettek, János mindezt egy szóval sem említi. Jánosban a szomjúság elnyomott és háttérbeszorított minden egyéb emberit, minden igényt és érdeklődést. János nem nézett a menyasszonyra, nem jutott eszébe megforgatni és mialatt a lakodalmas menet végighaladt az utcán. János folyton csak az ivásra gondolt és azt a pillanatot várta, amelynek végre valami „értelme is van”. János csak arra emlékszik, hogy mit és mennyit ittak, erre azonban annál részletesebben. Minden pohár borra, fityóka pálinkára külön emlékezik, ezek voltak élményének kimagasló állomásai, a többi elmosódott benne. Ha történt valami abban a lakodalomban, hát csak az történt, hogy ittak. János pár óra alatt el is azott teljesen, úgy tolták haza a rokonaihoz tragacsos. De másnap tovább folytatták és harmadnap, amikor meglátogatta az öccsét a szomszéd faluban, hát az volt még csak az igazi! Az öccsének nincs ugyan bora, de összehozta egy farsasággal és mielőtt elvált tőlük, jelentősen hunyorgatva csak annyit mondott, hogy az ő bátyja „bácska”. A baranyaiak ebből nyomban megértették, hogy a paszt esűffá kell tenni, az asztal alá kell inni, hogy megemlegesse holta napjáig. Ő, persze, hagyta magát, adta a jámbor balekot és hurcoltatta magát egyik pin-

céből a másikba, midaddig, amig teljesen el nem ázott.

A fejemet ingatva hallgatom a történeteket, amelyekből János estig sem fogyna ki. Nem értek egyet Jánossal és ezt meg is mondom neki:

— Rossz vége lesz ennek, pajtás, meglásd.

János ezt nem látja be. Miért lenne rossz vége? Nem tagadja, hogy szereti az italt, ha hozzájut, be is rug amugy istenigazában. „de ha kialudtam magamat, másnap újra az az ember vagyok, aki voltam”, véli.

— Mert most még bírod, — igyekszem felvilágosítani. — De mi lesz később? Ha megöregszel? Ha majd két fityóka pálinka is a földhözvág?

A vitatkozással nem megyünk semmire sem. János nem törődik a holnappal, mert a szegény embernek, szerinte, nincs holnapja. Oly mindegy, hogy ma fordul-e fel vagy holnap.

János egy darab szalonnabörkét süttöget éppen a parázon, azzal a nyílvánvaló szándékkal, hogy azt is megegye, amikor közénk toppan az erdőkerülő esokoládészínű kutyája és buzgón szimatolva feltartja az orrát a levegőbe. János nyomban feléjenyúlja a nyárson a borkéit, de az erősen füstölög és a kutya bizalmatlanul hátrál az egyébként inyesiklandozó falat elől.

— Na, ne! — biztatja röhögve és egyre azon igyekszik, hogy a forró falatot a szájába bökje.

Meg is tenné, ha a kutya költőnek állna és ahogyan én Jánost ismerem, hallatlanul jól röhögne ezen a csínyen is. Én a fejemet csóválom, rosszalólag. Az erdőkerülő már a közelben lehet, ezt Jánosnak is tudnia kellene s ha csak egy kissé számolni tudna a következményekkel vagy több felelősségtudat hatná át, azzal is tisztában lehetne, hogy a kutya éktelen vonításban törne ki, ha megforrázná a száját. De Jánost efféle csekélység nem tartja vissza. Ilyenkor kell látnom, hogy János fejlődésében valahol a gyerekkorban rekedt meg, nem nőtt be a fejélgya. János kimondhatat-

lanul élvezné, ha sikerülne túljárnia a kutya eszén, jelölül annak, hogy szellemi téren magával legalább is egyenrangúnak tekinti és még órák múlva is zajosan ünnepelne magát a sikerült csínyért. Megértéssel, részvétellel és végtelen elnézéssel viseltem minden emberi nyomorúság iránt, de most egyik pillanatról harapós és rosszkedvű leszek. Aggaszt az az eshetőség, hogy János valami megdondolatlansággal halomradöntheti minden termetet és az erdőkerülő kikergeti bennünket az erdőből.

— Látod, látod... — korholom — pedig a bajuszodat is megnövesztetted már. Ha valaki nem ismerne, még összetévesztene egy felnőtellel.

Jánosnak roppant imponálok a szellemi fölnyemmel és kifejezőképességgel, amellyel minden helyzetben feltalálom magamat. Mondhatok neki bármit, lehetek kegyetlenül goromba és őszinte a rovására, sohasem neheztel meg, hanem úgy élvezi mintha pálinkával kínáltam volna meg.

— Miért, hát én nem vagyok felnőtt? — kérdi inkább csak azért, hogy beszéltessen.

— A testmagasságod megüti a mértéket, csak az eszed nem, — szidom tovább. — Vagy nem tűnt még föl neked, hogy tíz éves korodban is volt anyi eszed, mint amennyi most van? És nem jutott eszedbe megütközni azon, hogy ez talán nincs is egészen rendjén így?

— No jó, lát viccelni se szabad? — kérdi János már-már megbántva. S ha eddig abban a reményben beszéltem, hogy sikerül magamat megértetnem Jánossal, most már be kell látnom, hogy minden igyekezetem hiábavaló. János öntudatlanul eszményképét tiszteli önmagában és amikor valami éretlenségen kapják rajta, kiderül, hogy ő csak „viccelt”. Viccelni pedig csak szabad, igaz van. A viccelődés játékos szellemi tevékenység, ezt János is ösztönszerűleg érzi, hiszen éppen ezért nem győz betelni azzal a boszorkányos fölnnyel és talpraesettséggel, amellyel olykor jókedvemben a rovására jellemeskedem.

— No jó, jó, de hát nem gondold, Jánoskám, hogy nem nagy dicsőség, ha éppen csak annyi eszed van, hogy egy kutya eszén túljárj vele? — oktatom már-már ingerülten. — Hiszen ezzel azt árulod el, hogy szellemileg mennyivel közelebb állsz egy négylábúhoz, mint egy kétlábúhoz. Szellemi négylábú vagy, ez az igazság, Jánoskám.

De János képtelen követni ezt a logikát és csak azt a játékos könnyedséget élvezi, amellyel minden esekélységet így kiforgatok a maga mivoltából.

— Fene a nyakadra, Jánoskám! — állapítja meg. A következő pillanatban pedig felugrik: — No, itt a jáger! — mondja és pillanatok alatt visszaesik ab-

ba a szorongó és megilletődött várakozásba, mely a felsőbbség, a hatalom emberével szemben minden nyelvtöltőgető vásottlása és rosszmájúsága ellenére is elfogja. Az erdőkerülő még jó tíz-tizenöt lépésre van tőlünk, de János máris jónak látja a sapkája felé böködni, feltétlen tisztelete és alattvalói hódolata jeléül. Én is feltápáskodom a tűz mellől, minden eshetőségre. Nem olyan buzgón, mint János, de a szerep, a szegény erdei jávágó ember szerepe visszahat az én magatartásomra is és arra készlet, hogy azzal semmi körülmények között se juszak ellenkezésbe.

(Folytatása következik.)

A bácskai történelmi társulat

Irta : Jurg János

Bácska múltjából igen kevés volt ismeretes a Történelmi Társulat működése előtt. Ezen a termékeny rónán, amely a népvándorlás folyosóját képezte évszázadokon át, csak néha látta fel egy-egy véletlenül a napfényre került edény vagy eszköz az itt lakott népek műveltségét, egy-egy fegyver, egy sírdomb, vagy más véletlenül kiásott lelet libbenette fel a múlt sűrű fátyolát és mentett át valamit a feledésből. Hiszen oly keveset tudunk még ma is a bácskai magyar közpkorról, hogy a kérdőjelek sokasága kettősrendekben sorakozik fel a komoly kutató előtt, ha erről a vidékről szándékozik értekezni. A forrásmunkák hiánya, a vármegyei levéltár pótolhatatlan vesztesége elkedvetleníti a kutatót és mégsem szabad közönnnyel elmenni a ringó kalásztenger dúsan termő földjén, mert alatta elmúlt évszázadok beeses történelmi tanújelei nyugosznak, melyek feltárása új fényt derítene talán a múltra. Hazánk sok vidékének történetét dolgozták már fel gondos kutató munkások, csak nálunk veszett el minden az elpusztult végyarak romjai alatt. Másutt meg-

ismerhetjük a mult minden részletét, mert szakemberek feldolgozták azt műveikben, csak minálunk terpeszkedett el sokáig az ősi bácskai nemtörődömség, a patópálos „ráérünk”, az elanyagiasodott jólét köde.

Ebben a kultursötétségben fáklýát gyújtott a multszázad vége felé néhány lelkes ember, amikor Zomborban megalapította Bács-Bodrogh várm. történelmi társulatát, amely zászlajára írta, hogy felkutatja Bácska multját, összegyűjti a véletlenül lelt cserepeket, levéltárakat kutat át, múzeumot alapít, ásatásokat végez és munkatársainak történelmi munkáit évkönyvében megörökíti. Kik voltak ezek az áldozatkész önzetlen emberek, akiket nem riasztott el a járattalan út céltalannak látszó röggössége? Nekik akarok itt emléket emelni, érdemeiket részletezni és nevüket megörökíteni. Hogy mily fáradságos volt útjuk, talán ma mi érezhetjük legjobban, akik évtizedeken át ugyancsak a közönyösség keserű kenyerét esszük, tollunkkal a nemtörődömség acélkapuit döngetjük és szelmalomharcokat vívunk a megnemértés ellen.

Amikor 1883-ban megjelent a történelmi társulat első évkönyve a zombori Bittermann-cég nyomtatásában, bizonyára könnyen fogadta azt a megye székhelye, pedig ez a szerény írás komoly munka kezdetét jelezte, amely immár hatvan év távlatában is úttörőnek mondható. Az első titkári jelentésből tudjuk meg azt, hogyan került sor ennek a tudományos társaságnak megalapítására.

„1882. augusztus hó 22-én Iványi István érdemes történetbúvárunk buzgólkodása folytán Schmausz Endre megyénk nagyjérdemű és tevékeny alispánjánál egy értekezlet volt, ahol Czirfusz Ferenc kir. tanfelügyelő, Fehér Gyula apát, Iványi István, dr. Margalits Ede, dr. Molnár István Lajos és Rádics György is jelen voltak. Az értekezlet kimondta, hogy a történelmi társulat megalakulása érdekében egy felhívás szerkesztessék és a megyei hírlapokban bocsáttasson közre.

Csakhamar meg is jelent a „Bácskában” és a többi napi- és hetilapokban a jelzett felhívás:

„Egyik vívmánya a civilizációnak azon köztudat, hogy az egyes ember, bármily buzgó és tevékeny, sem anyagi, sem szellemi téren jelentékenyebb eredményeket nem vívhat ki, mert erre az erők szövetkezése szükséges. Országszeretke alakulnak szövetkezők szellemi előlépésére.”

„Hazánk történelmi múltjának tüzesebb felderítésére alakult az orsz. magyar történelmi társulat, de hogy az ország egyes vidékeiről részletesebb adatok birtokába juthassanak, amelyekből, mint sokszínű apró kövecekből édes hazánk történelmi múltjának mozaik képe előállítható legyen, az egyes megyék, vidékek és városok történelmi és régészeti társulatokat alakítottak...”

Ily határozottan mutatja meg a megalakuló társulat célját ez az érdekes verbuváló írás. Nem vindikál magának nagyobb munkaterületet mint azt, hogy „apróbb kövecskéket gyűjtsön”, építőanyagot szerezzen.

„Ha valakinek, nekünk van okunk sietni a sok évi mulasztások hibáit minél tömegesebb vállalkozással, kitartóbb szorgalommal és serényebb munkával helyre hozni.” — így szól hat évtizeddel ezelőtt egy dolgozni akaró kis csoport lelkiismerete. Nem rimánkodik, búsul, hanem keményen leszögezi a tényt és férfias bátor munka lesz az akarathób; a tepsedésbe életet, a homályba fényt vinni. A Bács-Bodrogh megyei történelmi társulat 200 taggal 1883. május hó 11-én alakult meg Zomborban. Elnöke Schmausz Endre, alelnöke Iványi István, titkára dr. Margalits Ede. A társulat működő tagjai tanárok, orvosok, tanítók, papok és jogászok voltak. Talán inkább az ügyszerelet mint a szakképzettség vezette őket. A pártoló tagok száma mindjárt feltűnik az elindulásnál. Honnan ez a kulturszomj egyszerre a Bácskában, hiszen nem lakodalmat ülték? Dícséretükre legyen mondvá a közigazgatási és tanügyi főnököknek, hogy a tagszerzés érdekében megmozgatták hivatalos szervezetüket.

Az első évben a társulat négy nyilvános ülést tartott. 1883. november 15-én volt az első Iványi, Steltzer és Rádics felolvasásaival.

A második ülést a rákövetkező év február 22-én tartották meg. Donoszlovics a megye alkotmányos mozgalmairól és Rádics György „Egy község. 100 év előtt” címmel tart előadást. A harmadik nyilvános ülést Ujvidéken tartották meg. Itt Iványi B. B. vm. felélesztése a török kiszorítása után. Donoszlovics a „Futaki Hadik András életrajzát”, Steltzer: Kiszácsi történetét ismerteti, míg Iványi Mária Teréziáról olvas fel.

A negyedik nyilvános gyűlést 1885. február 25-én volt, amelyen Dudás „A bácsmegyei római sáncokról”, tarti felolvasást, Steltzer pedig a megyére vonatkozó történelmi adatokat közöl. majd Márki Sándor 1514-ről szóló művét bírálja, amely a pórlázadásról szól. Mindkét dolgozatot az évkönyv kiadja.

A társulat tagjai igen tevékenyek voltak: Steltzer 86 oldalas „Geschichte der Bácska“; Donoszlovics mellett Famler Gusztáv Adolf: „Torzsa und seine Ansiedlung“, valamint Koch József 68 oldalas német monográfiája: „Geschichte von Kis-Kér“ jelentek meg. Érdekes, hogy az első önálló munkák majd kivétel nélkül német nyelven látnak napvilágot. Nem csoda, hiszen a mai Bácska is oly népi konglomerátumot alkot, melynek megértéséért a multba kell szállnunk.

Nemcsak a társulat évkönyveiben jelennek meg akkor történelmi tanulmányok, de a napi- és hetilapok is hoznak tudományos közleményeket. A „Bácska“ az 1880-as évfolyamában kezd, 1881-ben már bővelkedik bennük, de a rákövetkező három évfolyama ünnepi számaiból sohasem hiányzik a történelmi értekezés. Az első évkönyv végén történelmi reptériumot találunk, amelyben a megyei lapokban megjelent közlemények vannak összegyűjtve nem kis számmal.

Kik voltak ezek a fákl yahordozók?

A szó mai értelmében nem beszélhetünk még hivatásos kutatókról, mert

mindnyájan műkedvelők voltak, akiknek nem volt iskolai szakképzettségük, okleveles felkészültségük, és tarsolyukban az úgyszereteten kívül legfőljebb lelkesedésüket és az átlagnál szélesebb látókörüket hozták. A lelkesedés pótolta náluk a szakképzettséget, mert az önképzés nehéz útjain járultak Pestalozzi-ként a forrásokhoz, amelyekre szomjaztak. A mai mértékkel talán művelteknek is velték, de ennél súlyosabban esik latba az általuk végzett eredményes munka nagysága. Ebben rejlik jelentőségük, ezzel a mércével kell mérnünk munkájukat! Ebben a rövid ismertetőben szeretném odaállítani őket a szakkritika tolla alá. Apró tévedéseiken ne töprengjünk, hibáikat ne húzzuk alá a fölényesség piros tintájával, mert járattan úton jártak. Nehéz köveket hengereltek el a kultúra útjáról, úttörők voltak, akiknek kijár az utókor elismerése. Számszerint elég kevesen voltak a mindennap kenyérgondjában időt szakítottak maguknak a multtal törődni, de bizonyára ismerték és megszívték a régi latin közmondást, hogy *az élet nagy tanítómestere a történelem*.

Képzőművészet

A visszatért országrészek fiatal képzőművészeinek kiállítása

A visszatért területek, Felvidék, Erdély, Délvidék fiatal képzőművészei december közepén Budapesten, a Gömbös Gyula Diákotthon tanulótermeiben, kollektív kiállítást rendeztek műveikből. A kiállításon harmincnégy fiatal képzőművész vett részt, mintegy száztiz alkotással.

Először történt, hogy a három országrész képzőművészei együttes kiállítás keretében mutatkoznak be a főváros közönségének és a magyar közvélemény először találkozott szemtől-szemben a három terület tájaival, embereivel, levegőjével, művészi hagyományával és fiatal alkotóival.

A kiállítás azonban nem végződött ezzel az eredménnyel, mint amelyet a ki-

állított anyag értékénél fogva valóban megérdemelt és a visszatért területek fiatal képzőművészeinek nemes összefogása nem keltett nagyobb visszhangot. Mind ez a rendezés kezdetleges voltával magyarázható.

Hiányzott a kapcsolat a kiállítás és a közönség között: a fővárosi sajtó vagy elhallgatta, vagy két-három sorban emlekezett meg a kiállításról. Elhibázott dolog volt a reprezentatív jellegű kiállítást diákotthon tanulótermeiben rendezni, ami kor egy kis utánjárással bizonyára sikerül hivatalos kiállító helységet is szerezni. Ezzel a tálratnak meg lett volna a méltó és megfelelő kerete és ugyanakkor biztosítva lett volna a kiállítás látogatottsága is.

Utólag, a kiállítás bezárása után, megállapíthatjuk, hogy erről a kiállításról a fővárosnak éppen az a rétege hiányzott amely képzőművészeti kulturájával, ítéletével, vásárlásaival és sajtójával biztosítani tudja kiállítások erkölcsi és anyagi sikerét.

A fiatal művészek számára tanulságos volt a kiállítás. Önbizalmukat növelte bátorságot és hitet öntött beléjük. Megtámasztotta őket, hogyan kell a jövőben tárlatot rendezni. Ilyen hittel, tudással és anyaggal, mint amelyet első kiállításukon láttunk, bármikor a közvélemény elé léphetnek. Komoly és művészi munkát produkáltak és a közvélemény ítéletét nyugodtan és felemelt fővel várhatják.

Megérdemlik, hogy a nagy magyar közönség felfigyeljen rájuk és elősegítse kibontakozásukat.

*

A tárlat komoly tehetségek seregszemléje volt.

Mindenféle művészi élménytől sugallott képek és szobrok. Alkotások, amelyeknek alkotói már túl vannak a kezdet nehézségein, próbálkozásain. Művészberek, akik már kezdik levetni magukról az iskola sok felesleges terhét és szabaddon, függetlenül, a saját egyéni nyelvükön szólalnak meg.

Ez természetesen nem megy simán. A művészi formanyelv bonyolult és sok körülmény determenálja azt. A táj művészi hagyományai, az iskola és a környezet, mind befolyásolja az alkotót és az egyéni stílus sokszor hosszú ideig tartó, komoly és lelkiismeretes munka eredménye.

A táj művészi hagyományait az erdélyi fiataloknál figyelhettük meg legtisztábban. A nagybányai iskola nyugodt magyar impresszionizmusa, a magyar látás és a magyar festői kifejezés keresése az erdélyi fiataloknál volt meg és néha meglepő eredménnyel mutatkozott, mint *Moldován* István négy nagyméretű olajfestményén, amelyek nagybányai környezetben születtek meg és magukon viselik a táj szellemét és művészi hagyományait. Ugyanez az jellemzi *Tóth Béla* két kis rajképét is. Mindkét képe a hagyománytisztelő, higgadt és kiegyensúlyozódott festő munkája. Nem helyezhető az előbbiekkkel egy sorba *Szűts István*, akinek munkái a problémakereső, töprengő és nyugtalan festőt mutatták. Egyéni utakon jár, kissé zilált egyéniség. A nagybányai

hagyományok mellett ott láttuk, különösen néhány akvarellben a székely Nagy Imre hatását is, amely néha modorosságig fajult, de észrevehető volt a budapesti főiskola nehézkes és bántóan iskolás ízű előadásmodora is, különösen a gyengébb festőknél.

Az erdélyiek számbelileg a legerősebben voltak képviselve — tizenkilencen állítottak ki —, de minőségileg ők adták a kiállítás közepes és gyöngye anyagát. Kivéve a három fentemlített festőt, kiemelkedő egyéniség nem akadt közöttük.

A felvidéki fiatalok, komoly, érett alkotásokkal jelentkeztek. Művészi szemléletük fejlett, közel állnak a kiforrottsághoz. Hatott rájuk a modern cseh pictura, de hagyományokat nem hoztak magukkal. Hatott rájuk a harmincas évek magyar festészeti szemlélete és modora, de különösen egy festő: *Aba-Novák Vilmos* Legtehetségesebbnek *Zmeták Ernő* bizonyult. Portréi színben és formában egyaránt szépen felépített és megoldott alkotások. Grafikai biztoskezü és komoly rajzoló studiumai. *Pleidell János* sokoldalú tehetség. Nagyméretű egyéni modorban festett olajképei, akvarelljei és oltárképe az elmélyülő művészt mutatták. *Farkas András* jó tehnikai felkészültséget és egyéni festői meglátást visszatükröződő olajkompozíciói, *Sárpataky László* ruszin falvak hétköznapijaiból vett, a mese és a valóság között mozgó, erősen rajzos olajfestményei, és a szobrász *Csicsáthka O. Ferenc* monumentális és az impresszionizmus felé hajló szobrai, művészberek élményeiből fakadó, őszinte alkotások.

A felvidéki fiatalok között találkoztunk több olyan művésszel, aki már közel áll a befejezettséghez és egyéni stílust próbál kialakítani — sikerrel. A művészi élmények tolnácsolását, a képzőművészeti formanyelvén és eszközeivel, nálunk találjuk meg legtöbbször hibátlanul.

*

A tehetséges, fiatal együttesben kíváncsian fordultunk a délvidékiek felé. Nem vesz-e el hangjuk a fiatal értelmiség körében, hisz ők vannak számszerűen a legkevesebben? Tudnak-e ők négyen együkönként színt képviselni a visszatért országrészek képzőművészei között? Vajon alkotásaikban a rátermettség mellett ott van-e a tehnikai felkészültség? Hogy jelentkezik a bácskai a délvidéki táj munkáikban?

Délvidéknek nincsenek művészi hagyományai, mint Erdélynek, fiataljaink nem is hozhattak magukkal hagyományokat. A belgrádi iskolában francia hagyományokon nevelődtek és a tiszta színek festészetét tanulták meg. De megtanultak mást is! Az egyéniség tisztelét! Alkotásaikban a haladott, modern művészi irányt képviselték. Témaválasztásban és felfogásban új hangot ütöttek meg és nem egyszer technikában is.

Elsőnek a szobrász *Zentai Tóth* Istvánt említhetjük meg. Tanulmányait Budapesten végezte, távol a délszláv szobrászi formavilágtól. Három munkáját állította ki. Felfogásban, kivitelben egyaránt a befejezett szobrász érett alkotásai ezek.

Szemben a felvidéki Csicsátka szimbolikus, impresszionista és formában sokszor megoldatlan szobraival Tóthot a naturalista megfigyeléseken alapuló, zárt és kiegyensúlyozott komponálási mód jellemzi. A témát tiszta szobrászi eszközökkel igyekszik megfogni és a pillanatnyi érvényű ábrázolás helyett, nyugodt ábrázolásra és kivitelezésre törekszik. A test-szerűség nyugodt harmóniája, a látás frissessége és fölényes technikai tudása »Fiatallány« című gipszaktijában jut legjobban kifejezésre.

»Tanulmányfeje« bár naturalista követelményekből indul, Tóth élni tud a szobrászat egyszerűsítő eszközeivel is, ez a karakterben jól megfogott férfi portré, formában és belső tartalomban egyaránt sikerült alkotás.

»Leány madárral« c. terakotta szobrocskája új oldalról mutatja be a művészt: stilizál, komponál és bár úgy hisszük Tóth igaz tere a monumentális szobrászat nem a kispasztika, itt is tud figyelemreméltót és művészt alkotni.

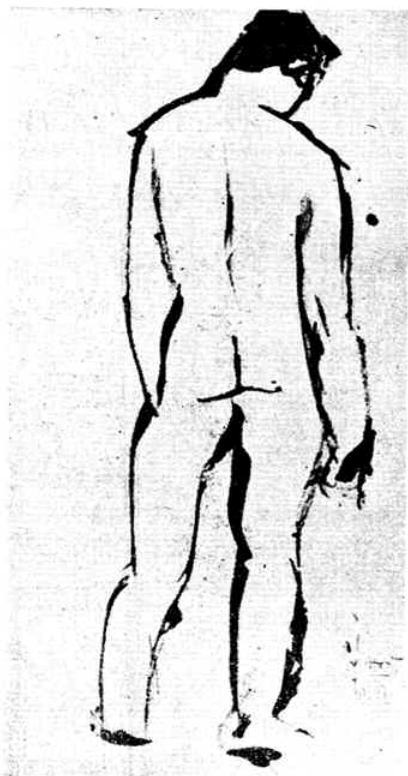
Tóth törekvő és komoly művész. Egyik biztató ígérete az új magyar szobrászatnak.

Erdey Sándor három olajfestményt állított ki. Nyugtalan, állandóan fejlődő egyéniség. Problematikus festő. Festményeiben problémákat vet fel és old meg és így mindegyik képe a kifejezésforma keresésének egy-egy új állomása. A szín, a vonal és a forma festői viszonyát anyag-szerűség kérdését nála szemlélhetjük legtisztábban.

»Ősz« c. tájképén a szín probléma foglalkoztatja. A forma teljes mellőzése, a színek önmagukért való tisztasága és

ragyogása, a rajz laza, elbontott szerkezete jellemzik ezt a tájképet, amelynek egyéni esettelése ad különös, sajátos ízt.

»Csendélet« c. képén a jól megkonstruált rajz mellett Erdey már visszatér a formához. Festői előadása merész, je következetes: a zöld, piros és rózsaszín.

Gábor Zoltán: Kroki

színekben kissé széteső felületeken uralkodik a belső, zárt szerkezet, amely Erdeyt mindig megóvjá a szélsőségektől.

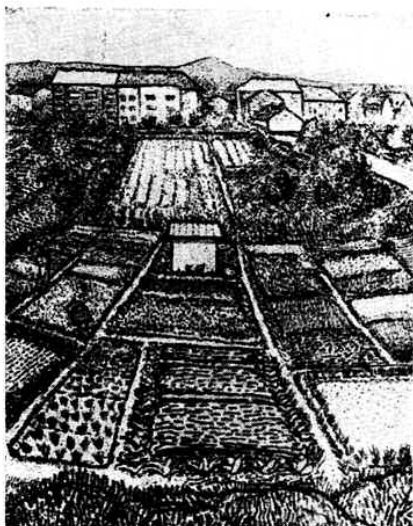
Legnagyobb feltűnést »Barátom arcképe« keltette. Ez a reálisan, felfogott higgadt, egyéni látással festett portré Erdey legértettebb alkotása. A biztos és egyéni rajz, a szépen megoldott formák, a színek ragyogó tisztasága és a modellállás biztossága Dobrovics festői hagyományának és egyéni tudásának komoly, figyelemreméltó eredménye. Az arcképen jól érvényesül Erdey erős karakterizáló készsége. Portréja a legtisztább értelemben vett portré: egyéni meglátással festett

arekép a modelltől, de ugyanekkor a művész, őszinte és spotán vallomása önmagáról.

Erdey a délvidéki fiatalok között már a kiforrott művészt jelenti. Mint alkotó nagy nyeresége Délvidék festészetének. Sokat várhatunk tőle.

A harmadik délvidéki fiatal az alsó-lendavai származású *Gábor Zoltán*. Biztató ígéret, kibontakozás előtt álló tehetség.

Két pasztellképe, »Vend vásár« és »Ciszterciák temploma Budán«; témában és színben szépen megoldott művészi

Szabó György: Kert (Tus)

munkák, amelyek Gábort, mint a pasztell hivatott művelőjét mutatják be. Képei közül az utóbbit tekinthetjük megoldottabbnak, ezen a vonalak és a rajz keménysége előlódódik és mindinkább érvényre jut a pasztell meleg színeivel való konstruálás.

Két krokija a jó megfigyelőt és a biztos kezű rajzolókat mutatják. Határozott vonalú és biztos szerkezetű tussrajza komoly tehnikai tudást árul el.

Szabó György két akvarellal és két tussrajzzal szervesen egészíti ki a délvidéki fiatalok együttesét.

Délvidéki származásuk mind a négyen. Azt vallják szűkebb hazájuknak és

soha nem tagadták meg azt a tájat, ahonnan elindultak, és amely első művészi élményeiket adta.

Hogyan jelentkezik a bácskai, a délvidéki táj munkáikban? — kérdeztük a kiállítás megtekintése előtt és számbavéve az anyagot megállapíthatjuk, hogy az vagy halványan, vagy nem is jelentkezik. Ennek azonban közelfekvő okai vannak. Ezek a fiatal munkások, éveken át a fővárosban és az Akadémia falai között élnek, még nyáron is, mert az otthon hiánya és a szociális körülmények ide kényszerítik őket. A hazai táj, a bácskai levegő mind jobban kitörlődik emlékezetükből.

Amikor Délvidéken egy sajátos festészeti és művészeti élet megteremtésén fáradoznak és amikor ezeket a biztató, fiatal művészbereket látjuk, akik a nyarat a fővárosban kénytelenek eltölteni jobb megoldás híján, újra és újra hangoztatnunk kell a nyári művésztalálkozó fontosságát. Ha nem másért, hát ezekért a fiatalokért meg kell valósítani! A nyári hónapok alatt biztosítani kell számukra a gondtalan és független alkotó munkát Gomboson vagy Doroszlón és hiszem, hogy a bácskai tájjal, a bácskai néppel való találkozás gazdag művészi termést fog eredményezni!

Ezek a fiatalok jelentik az utánótlást, de ők a fiatal délvidéki művészet lelkes utódjai is. Ők hivatottak Délvidéken magyar művészetet teremteni. Ők fogják anyagba álmolni a bácskai tájat, komor és vidám színcével, ők örökölték meg a bácskai nép mindennapi küzdelmét és örömeit.

Azonban nem rajtuk mulik, hogy lesz-e valaha e tájnak képzőművészete és lesznek-e képzőművészei.

Attól a társadalmi erőttől függ ez amely képes kulturát teremteni és pezsgő szellemi életet létrehozni ott ahol az sohasem volt még, de ugyanez a társadalmi erő képes bántékönyvével csirájában elfojtani minden kezdeményezést a szellemiek terén és szűkebb hazájából örökre száműzni a művészt, az alkotót.

Szabó György

A műbírálatról és a közönségről

A *Kalanyga* legutóbbi számában érdekes és sok tekintetben helytálló cikk jelent meg a délvideki képzőművészet helyzetéről. A cikkíró becsületesen belefekküdt a témakörbe és igyekezett rámutatni a multnak azokra a hibáira, amelyek nagy mértékben gátolták a kisebbségi sorsba szorult délvideki festők, szobrászok fejlődését, s többek közt megállapította, hogy részben a közönség részéről mutatkozott közönyösség, idegenkedés, részben a szakértő kritika hiánya voltak azok a tényezők, amelyek csak nem lehetlenné tették művészeink érvényesüléséi és a fiatal művészgeneráció helyes irányba terelését. Sok tekintetben igazat kell adni a cikkíró megállapításainak, mert tény az, hogy a mi közönségünk kevésbé érett arra, hogy megítélje valamely művészi termék értékét és sohasem mutatkozott annyira áldozatkésznek, hogy anyagiakkal is támogatson ezen a rögös pályán olykor valóban nagy felkészültséggel rendelkező fiatalokat. Bizonyos mértékig igazat kell adni a kritikával kapcsolatos megállapításainak is, de etekintetben a *Kalanyga* cikkéhez van hozzáfűzni valóm. S mielőtt a közönség szerepével foglalkoznék, nézzük, hogyan is állunk a kritikával a kisebbségi években?

Elsősorban meg kell állapítanunk, hogy a kritika számára kevés tér adódott, mert a délvideki magyarságnak sohasem volt olyan erős sajtója, mint például Erdélynek, ahol nívós napilapokon kívül nívós folyóiratok is megjelentek és ha figyelmen kívül hagyjuk azt a körülményt, hogy egyik-másik folyóirat beállítottsága eszmei szempontból nem is volt nemzeties, (Génius, Arad), mégis maradéktalanul teljesíthette misszióját és olyan tekintélyre tett szert a kritika terén, hogy az ezekben a lapokban napvilágot látott megállapításokat nyugodtan elfogadhatta bárki. Ez pedig azt jelenti, hogy az erdélyi ujságírók sokkal nagyobb felkészültséggel léptek pályá-

jukra, mint a délvidekiek. Mindegy, hogy honnan vették ezt a felkészültséget, hiszen egyik-másik ujságírónak kalandos pályafutása nemzetközileg ismertté vált, de a világesavargás során sokat láthatlak, sokat tanulhattak, mert nem elég essay-eket és művészettörténelmet olvasni, látni is kell, egyszóval annak, aki — maradjunk csak a képzőművészet terén — kritizálni akar, tisztában kell lennie a kritizálandó anyag természetével száz százalékosan. Nálunk ezzel szemben mi történt? Valljuk be, hogy az abszolút ujságírói műveltséget közénk az emigrán sok hozták. Ezek sokkal magasabb színvonalon álltak, mint a bennszülött délvidekiek, a maguk helyi jelentőségű sajtójukkal, magam is ahány emigráns ujságíróval találkoztam, az annyira tájékozottnak bizonyult a művészet minden ágában, hogy olyannal is összeakadtam, aki meg tudta mondani, ki volt a berlini opera koncerthege düse abban az időben. Ezek az ujságírók, ha nem is voltak világlátott, de mindenesetre külszágot járt emberek, akik nyitott szemmel vizsgálták a dolgokat és nem merült ki művészi érdeklődésük csupán abban, hogy megállapítsák valamely művészi termékről jó-e vagy rossz, hanem azt is meg tudták mondani, hogy az a művészi termék miért jó, vagy miért rossz. Megfelelő intelligenciával rendelkező embernek bizonyos fokig meg van a kritikai érzéke, ez azonban kevés ahhoz, hogy kritizálni is tudjon. Mégis voltak délvidekiek, akik különös szeretettel foglalkoztak a kritikával, ezek nem sajnálták a költséget, a fáradságot, hanem igyekeztek lekopírozni az emigráns módszereket, elmentek külföldre, bejártak néhány tárlatot, megszemlélték a halhatatlan olasz képzőművészet remekműveit, friss impressziókkal jöttek haza és amikor azután meg kellett valamit kritizálni, nem avatatlan kézzel nyúltak hozzá. — Tárgvilagosság kedvéért állapítsuk meg azt, hogy a *Napló* mindenkor tág teret

adott a kritikának és nagy része van abban, hogy a közönség valamennyire hozzánevelődött a művészethez. Nem volt olyan ünnepi szám, amelyben ne közölt volna terjedelmes képzőművészeti vonatkozású cikket, megszólaltatta az öregeket, a fiatalokat, boncolgatta problémáikat és igyekezett elősegíteni fejlődésüket. Ha volt komoly kritika a délvidéki magyar sajtóban, úgy ebben az újságban volt és ha ráléphetett valamelyik fiatal tehetség az érvényesülés útjára, úgy ez a lap mindenkor egyengette az útját. *Balázs G. Árpád*, *Hangya* Bandi, *Erdélyi Sándor*, hogy többet ne említsék, a *Napló* kritikái nyomán startolt és meg lehet állapítani, hogy mindhárom esetben igazolódtak azok a megállapítások, amelyeket a kritikus akkor leszögezett. Voltak tehetségtelenek, vagy kevésbé tehetségesek is, ma is meg vannak, de egyikük sem dicsekedhet azzal, hogy olyan kritikát kapott ebben a lapban, amely nem fedte volna a tényeket. *Hangya* Bandi és a kis Erdélyi esete pedig azt bizonyítja, hogy a kritika volt az egyetlen tényező, amely lendítő kerék lett fejlődésük útján. Mindkettőt a kritikus emelte ki abból a környezetből, amelyben sohasem vitték volna semmire. Az egyik a fűszeres pult, a másik a fodrászszék mellől jutott el az Akadémiára és a kritikusnak jóleső érzés volt, amikor például *Hangya* Bandi esetében *Lyka* Károly bírálata igazolta kritikája helyességét és alaposágát. Nem mondom, volt olyan sajtója is a képzőművészetnek, ahol a kritika semmivel sem volt több, mint a műkedvelő előadások szereplőinek barátságos vállveregetése. Kiváló borszakértő csak úgy lehet az ember, ha szőlőművelő is, s ha élete nagy részét horospincében tölti. Kiváló ételrecepteket csak az a szakács tud összeállítani, aki nemcsak hogy benne él ebben a mesterségben, hanem hajlama is van a gasztronómiai művészethez. Szerintem nem lehet jó képzőművészeti kritikus az, akinek a lakásán nincs kép vagy szobor, vagy ha van, azok válogatás nélküli silány, olesó alkotások. Szeretni kell valamely művészeti ágat, áldozni

kell arra, hogy jó kritikus legyen az emberből. Ha pedig újságíró rendelkezik értékes gyűjtemény felett, amit minden biznnyal sovány fizetéséből hosszú évtizedek során szerzett meg magának, úgy az az újságíró alapos és képzett kritikus is, hiszen saját magát kritizálta akkor, amikor gyűjteménye darabjait összeválogatta. Kevés ilyen újságíró van, de akad és az ilyen újságíróról nem lehet azt állítani, hogy csak a dilletantizmus mértékéig tud felemelkedni. A cikkírónak azt a megállapítását tehát, hogy becsületes kritikában délvidéki magyar művészek kevés része volt, nem lehet elfogadni, mert aki megérdemelte, az meg is kapta a becsületes, tárgyilagos, helytálló kritikát. Sajnos, ilyen nem akadt sok, s a kritikus gyakran kénytelen volt elvei feladásával túlzottan jóindulatúnak bizonyulni, mert az, akit kritizálnia kellett, sorstársa volt a kisebbségi életben és nem volt cél senkit sem elgáncsolni, aki becsületesen dolgozott, vagy igyekezett dolgozni, anélkül, hogy munkája bármit is jelentett volna a fejlődés fokmérőjén.

Más a közönség. Sajnos le kell szögeznünk, hogy a Délvidéken sohasem mulattak nagyobb érdeklődést a képzőművészet iránt. Itt nem akadt mecenás, még olyan is kevés akadt, aki képet vásárolt. Illetőleg vettek, minden kritika nélkül vásári gicseket, csak meg kell nézni szabadkai úriházakat, hogy a képzőművészetnek milyen szemétdombja található egyik-másikban.

Olesó vásári képeket vásároltak Szabadkán és tíz újjon meg lehet számolni azt a lakást, ahol kivétel nélkül olyan képek lógnak a falakról, amelyek megütik az abszolút művészet mértékét. Szobrokról nem is beszélék. Szobrot sohasem vettek, s ami kevés szobor található magánlakásokban, azok is fiatal tehetségek próbálkozásai, amelyet legjobban esetben fillérekért szerzett meg jelenlegi tulajdonosuk. Hogy mennyire idegenkedtek mindig a festőművészettől, arra jellemző példa az, hogy amikor *Hangya* Bandi tanítatásáról volt szó, egyetlen egy tekintélyes, gazdag embert

nem lehetett találni a városban, aki hajlandó lett volna ennek a rendkívül tehetséges festőnek a tanulmányait elősegíteni, pedig a festő, mint szegény fízszeresinas nagyon szerénynek mulatkozott, havi ötven pengő volt az az összeg, amivel támogatni kellett volna. De azok, akik a multbani nagy áldozatkészségüket hangoztatják, mereven elzárkóztak s nem adtak egy fillért sem. Még a képeit is krajeárokért akarták megvenni, akkor, amikor már külföldön neve volt Hangya Bandinak, amikor Bécsben előadást tartottak különleges művészetéről, amikor Lyka Károly megállapította róla, hogy a magyar képzőművészet egyik legmarkánsabb egyéniségének ígérkezik ez az útcagyerekből kiművelődött festőművész. És ma sem vesznek képet Szabadkán, s valószínűleg az egész Délvidéken, kevés kivétellel. Vagy ha vesznek, vándorló képügnökök kézi raktárából vásárolnak silány utánzatokat aprópénzért. — éppen annyiért, amennyivel az ügnök tovább utazhat más városba. Az ilyen közönség számára tökéletesen mindegy, hogy milyen a kritika, s tökéletesen mindegy az is, hogy mit tud a festő. Nem érdeklő a festő sem, a kritika sem. Nagyon előlről kellene kezdeni, hogy a délvidéki közönségnek szépművészet iránti fogékonyságát kineveljük arra a fokra, amelyre az anyaországi közönség jutott fel. Két érdekes esetet elmondok annak igazolására, hogy mennyire nem értenek mifelénk a képhez. Mindkét eset velem történt meg, az egyik sok-sok évvel ezelőtt, a másik pedig nem régiben. Van már vagy tíz éve, hogy megfordultam egy szabadkai polgári családnál. Olyan ház volt, ahol képek is voltak a falakon, jó és rossz képek egyaránt, többnyire régi képek, tehát még az ősök szerezheték be. Feltűnt azonban, hogy valamennyi, sőt különböző korból eredő képen egy és ugyanazon aláírás volt olvasható. Egyszeru szimpla név. Kovács, vagy ehhez hasonló, tehát olyan név, amelyet nem örökített meg a művészettörténelem. Érdeklődésemre mosolyogva mondták, hogy a papa szintén szokott festeni és

egy szép napon valamennyi képükre ráfestette a saját nevét is, hogy azt higgyék, ő volt a mester. Az egyik kép megfetszett, s minthogy eladni nem akarták, elcsesérték velem. Így jutott a birtokomba és amikor egy szakavatott festővel leszedtük a papa aláírását, *Petenkoffer* neve került elő a vásznon. *Petenkoffer* az elmagyarosodott osztrák festő, akinek egy-egy képéért jónéhány ezrest kellene adni, ha ugyan hozzá lehet jutni. A másik esetben *Gjelmis* Lukácsnak, a ma már európai hírű szabadkai származású s Budapesten élő festőnek egy fiatalkort, de kétségtelenül sokat érő képéhez jutottam öt pengőért, noha megmondtam a tulajdonosának, hogy kitől van a kép. Legyintett egyet s örrült az öt pengőnek.

Kell-e tehát ennek a közönségnek komoly kritika és használ-e a festőnek, vagy szobrásznak az, hogy komoly kritikát kap? Hangsúlyozom, hogy közönség-szempontról tökéletesen mindegy. Már pedig a festő és a szobrász nem a kritikából él, hanem a közönségből kellene, hogy éljen.

Magyary Domonkos

*

Kénytelenek vagyunk néhány megjegyzést fűzni Magyary Domokos érdekes hozzászólásához, mert alapjában értette félre a multkori számban megjelent cikkünket. Mi nem vontuk kétségbe a délvidéki magyar sajtó jóindulatát a képzőművészet irányában, de azt állítottuk, hogy alig volt komoly felkészültségű, hívatott műkritikus, akinek útmutatásaira a mindenholnnan elzárt művész támaszkodhatott volna. Mert helytelen az az állítás, hogy a művész úggyis a közönségből él, s ezért egyiknek sem szükséges a kritika.

Mindezek ellenére örömmel közöljük Magyary Domokos írását, mert hozzájárul a sajátos délvidéki képzőművészeti kérdések megoldásához.

Könyvek

A diófa árnyékában

A magyar Délvidék mindig vonzotta az elbeszélőt. A mesemondótipust is, a ka volt és gazdag: az emberek nem mehettek el egymás mellett anélkül, hogy fel ne üssék a fejüket s meg ne nézzék, ami a másikon furcsa. Nyelvek és énekek színes szalagok és különös vágyak kavargának a buzát érele szelben.

S aztán jön a magyarság megpróbáltatásának ideje. Megszámoltatják és aki kiállja, maga is számolja már magát. A nagy duhajkodások földjén kísérteties józansággal, éles szemmel vallatja magát a férfi, akinek helyt kell állnia. Ettől súlyosodik a délvidéki elbeszélő mondanivalója. Könyvi kalandok után éjjeli órák, s mintha egy évszázadig tartanának a pirkadásig! — A kötet egyik leghatalmasabb elbeszélése, Szirmai Károly egyik novellája azt érezteti meg, hogyan lesz a szerencsétlen korhelyből balladahős, mondai alak (*Gáspár Elemér a hidon*). Az új idők új elbeszélői ennek az autolegtának kereszetszétében is nagy komolyodás tisztulás, tudatosodás jeleit mutatják.

Személyi oka is van ennek. Szenteleky Kornélnak hívják, — aki mellé Csuka Zoltán is magát a szerkesztőt, Herczeg János is oda kell állítani. Herczeg János szép, komoly előszava Szenteleky döntő szerepét hangsúlyozza az új lábrakapásban. A származás nem egyszerű probléma itt és Szenteleky Kornél, aki magyar nevet és magyarabb vallást vett föl, hogy magyarsága kétségtelenné váljék, a Gvadányiak és Dugonicsok mellé, illetőleg — írói értékben — föléjük helyezhetnék. Maguk a novellák is feltűnően sokszor vetik föl a keveredés, sőt a kölcsönös megértés kérdését is. (Böresök Erzsébet, Kramarits Fria, Mezősényi Mihály s sok más). De a mint a főmagyar vagy a magyarok közé szokott idegen megérdemeltteli a rokonszenvet, olyan szomoró a szerepe az érvényesülni akaró magyarnak, aki a nácselnik kedvéért szólnak szeretne látszani s egy véletlen eset téríti vissza a hacs felenség szakadéka szélére! (Szenteleky Kornél: *Érvényesülni!*). Mely sorsok,

nagy tanulságok világlanak ki e tapasztalt férfiak minden sorából . . .

Hangban, árnyalatban minden elképzelhető változatot megtalál ebben a nagyon élő és nagyon súlyos kötetben az olvasó, a »biedermeieres«, lírai csattanója tárcától (Blazsek Ferenc) az izes falusi történeten vagy életképen (Cziráky Imre kitűnő tisztai históriái), a szociális-dinamikus munkásdramoletteken át (Kristály István kubikosokról szóló novellája) az olyan nyene-csemegéig, amilyen a filozófus Kisbéry János lélektani karcolata (*A rend ör igazolta*), Kende Ferenc francia műlécbe vetített hangulatképe vagy Illés Sándor *A tűz kihuny* c. elbeszélése, a család jával végre összehékölt öreg paraszttal, aki, mikor hazavonul békülni, megsiratja száműzetése társát, a tüzet, amit most földbe kell fojtania.

Bűszkeség és megnyugvás önti el a háború sötét utvesztőjében buidkóli embert, amikor az egyik ordulóknál hangok ütnek meg a fülét. Erős, komoly férfiak és hozzátűnik múltó nők beszélgetnek. Az életrel, amely mögöttük van, vagy arról az új életéről, amelyet most kezdenek. Az amit mondanak s ahogy mondják, megnyugtató és meglát. A magyar géniusz erős gyökereket vert az ország legdusabb földjébe.

Hankiss János.

Sik Sándor:

Összes versei

1941, Szent István Társulat.

Amikor 1918-ban »Verselésünk legújabb fejlődése« c. tanulmányát megírta, pályáinak végelesirányt szabott. Ady irodalmi műfelfalósága csak célja felé segíthette. Az újkor francia és angol költészet (van egy Verlaine-szerű verse: *Az ősz dalol* című és egy Poe-szerű is: a *Hamvazás*) számára a költői fogások iskolapéldáia lehetett csupán. Karinthy nap sugaras naivsággal vádolta a huszonegyéves költőt és a tételes katolicizmus (?) tejszagu misztikumait izleli első verseiben. Nem tudhatta, hogy a »végtelenség vége néve« erőben mindig friss és fiatal marad.

A Rákospatak partján megírta első versét és érvényes paktumot köt az örök természettel. Babonás optimizmussal az egész természetet mozgósítja önmaga ellen s éppen ezek

a versek mutatják, hogy vitézül jut ki ebből a harcból. (Szólok sziklák között, A napos hegy). Tömondatokat ír le és verselése tömör. Egysiku képei vannak s ez nyíltlításnak látszik. Gyermeki hittel várja az Ur látogatását és mi önkéntelenül térdre hullunk vele.

A Sarlósboldogasszonyban (1928) még viszsztatér régi expresszionista hangja (Bübái, Lámpák), de már 1919-ben megtalálja igazi szimbolista-expresszionista hangját. A »Maradék magyarok«-ban kimondja az embernagság és a magyarság tiltakozását:

»Az emberállat fertőztette föld
Bennem sikolt a zordon ég fele!«

Meggyőzők a maradék magyarral, ödát ír a paraszthoz, rapszódját a magyar cserkészekhez s jövőnkét a féregmentes parasztságban és a fiatal nemzedékben látja. Témái és problémái sűrűsödnek s formában is át-meg-áttér a szabadversre. Nápoly és Palermo, Róma és Tirol látása dogmatikus és bátor hangokat vált ki a fiatal papban és ettől kezdve emlegetik mint katolikus költőt.

Látja és tapintja az Istent (Kisgyerek), növényben és állatban, az egész Természetben az Alkotó lelkét hallja dobogni, (Uiféü bokor, Kis csibék), 1919. éjszakáján híres ódájával Zrínyihez fordítja az élasszonyt magyar alvó lelkiismeretét s megszüüetik a legskán-toribb rapszódja is, az Ember című, amellyel eddig el nem ért mélységekbe érünk:

»Semmi vagyok, egy milliomod,
De minden, mert mindnyájatok.«

Ez a hang igazi és ez a hang az övé. Önmagáért expresszionista:

»Enyém a mély, a magas és a minden,
A végtelent ihellem levegőmül!«

Magnak vetette a Teremtő, hát fekete kenyérnek született. Félrevonaltan, morgó remekként kitalozik hívők és hitetlenek, hőcsek és gonoszok között.

Az embervolt keserü csödjében kimondja tiltakozását, s a bünös emberiség hódolatát Krisztus elé viszi.

A »Magányos virrasztó«-val (1935) új állomáshoz jutunk köllészetében: magyar táj és életszemlélet egybeolvadni látszanak. (SZÉNA-ILLAT) Lírája így teljedik aztán homi élményeivel. (Szegedi óda).

Költői nyelve kenetes s Tárkányi próbálkozásain okúva mégis a magyar beszéd ősi ritmusával lük-cöl, saját stílusát építette ki. Katolikus költő, a világ katolikusai is számon tarthatják.

Sik Sándor az egészséges életlítás és életérzések köllője. Lírájában dogmatikus tartalommal, a Szentírás jegyében fogant egyeténesség (catholicum) kinyilatkoztatásával. A katolikus elnevezés ellen, mint köllő mégis jogosan tiltakozik. »Schasem éreztem máskép, mint hogy minden magyar emberhez szólok.« Írja önmagáról s tárgykörben, hangban és formában új köllészete ezt a célt is valósítja meg.

Szily Ernő

Voinovich Géza:

György barát

Regény — Franklin-Társulat kiadása, 1942

A Mohács utáni kor Magyarország egyik legizgalmasabb és legnehezebb korszaka, Mar tinuzzi György alakja pedig, aki a magyar történclem legnehezebb feladatát vállaló diplomatai között kétségkívül első helyen áll, időről-időre mindig és újból izgatja a történcszek és regényírók fanáziáját. A magányos szürke barát egymaga áll kortársai között, senki meg nem érti, legiclibb csodálják vagy félk egyéniségét. Szinte csodálatos és első példantásra érthetetlen, hogy azt a nehéz és példátlan helyzetet, amit jellemzésben a köllő közelített meg talán leginkább a »két pogány közt egy hazáért« kifejezéssel, egy idegenből támadt, de végtesen magyarrá vált egyszerű szürke szerzetes érzi át legmélyenben s igyekszik eltalálni azt a politikát, amely minden kétérteümsége mellett is csak egy-értelümü lehet a magyarság, az egy magyar haza szolgálatában. »Folyvást lesni a mérleg ügyvéte« ezt mondja a regény egy helyén György barát s ha a mérleg jobbra billen, a másik oldalra kell a súlyt lendíteni, ha meg bara, akkor ismét emide. S mindezt egy köny nyedébb világhoz szokott és természetes asszonyiságának ösztöneihez igazodó anyakirályné mellett, aki én egy nem érti meg a barát mérlegpolitikáját, nem ahogyan nem érték meg kortársai. Azt a korszakot látjuk magunk előtt kialakulni, amely az erdélyiség gondolatait érleli s amely ide menti át a magyar államiságot, a magyar nemzet folytonosságát.

Voinovich Gézának nehéz feladata volt, amidőn ezt a regényt megírta, de ezt a feladatot nemcsak tudós emélyültségével, hanem a művész mély intuciójával is kitünően oldotta meg. A regény Buda elvesztésének idejében kezdődik, ekkor bukkan fel a Magyarországot ellepő mély habok közül az erdélyi sziget gondolata, az egyetlen kiút, amely a jövőbe vezetethet, Voinovich apró jelenetekből építi fel regényét s mindig a legfontosabbat hangsulyozza ki, mintha pillérekre hidat helyezne. Ezek a jelenetek így néha jelenetezések, a drámai erő izgatott párbeszédébe tor köllik, e regény és színmű sűrűlák egymás határvonalát. Aztán a vonal finoman elhajlik és visszaível a regényhez. Máskor ez a tragikus tulzsfaltság baliadás tömörségig érik és tényleg a székelv balladák hangulatát kapjuk, a regény vége felé. Az alaphangulat pedig mindennütt megmarad és biztosítie az egységet is; az olvasó érzi, (még akkor is érezné, ha nem ismerné a történcmet), hogy ennek a drámai színjátéknak véres tragédiában kell végzödni. És ez a véres, nagy tragédia aztán egyszerre kirobban a regény végén; Martinuzzi György barát életét gyilkos tör oltja ki és Erdély, az elhagyott kicsiny

ország Castaldo kezére jut. A mohácsi tragédia nagy felvonása véget ért s ugyanakkor megkezdődik Erdély tragikus történetének első jelenete. S ez a jelenet olyan szerves egységben van egész Magyarországgal, akár csak Erdély, amely azért jön létre, hogy az egységes Magyarország igazságának nagy felkiáltójel legyen.

Voinovich »György barátja« értékes gyarapodása a Martinuzzi-irodalomnak. Elgondolkoztat és az utóbbi évtizedek új tanulságait is magában rejtii. Martinuzzi élete nemcsak magyar sors, hanem a kárpátmedencei sorszerűség, vagy ha úgy tetszik, végzet — minden jellemvonását is magában rejtii. Az olasz és délszláv eredetű György barát végeredményben a magyar sorsot vállalja és egyben a magyar végzetet is. »Kompország« kicsiny hajóján két part között hánykodik s egyéni tragédiájával mégis a két part összeborulását, Magyarország egységét szolgálja. Életében nem értették meg, halála példamutatás volt. Vértanaságot vállalt a nemzetért, amelyből nem származott ugyan vér szerint, de szelénével végzetesen és örökre eljegyezte magát. Minden korszak új megvilágításban látja rég elmult elődét. De bármilyen is a megvilágítás mindig a lényegét és annak azonosságát emeli ki. Ezt emeli ki Voinovich György barátja is.

Csuka Zoltán.

Füst Milán regénye*

Egy regény. — Jó regény — süri rejtély: az író tettes és egy kritikus számára a könyv első tíz oldala annyi »adatot« és annyi problémát dob ki magából, hogy annyit egy wallacei kriminológiai par-force egész körete se képes. De különösen ilyen regény Füst Milán: A feleségem története és olvasásakor az óvatosságot minduntalan szünetelt kénytelen rimázkodni a gáttalan kíváncsiságnak és elragadtatásnak, hogy rendezze dolgait.

A véletlen nem szül és nem nem regényhősöket, vagy csak igen ritkán. Az író mondanivalója lassan érik be és érésében szemeli ki környezetéből a félg kész figurát, a még csak sár Adámot, hogy azután az alkotás képességével élettel, lélekkel töltse meg. A forma lehet a valóságtól elcsúszott: a tartalom: csak szándék és intuíció szülte. Kiválasztani az összeillőket? — jobb szó hián, megintcsak intuíció dolga. Ha mindez sikerült, akkor az író megindíthatja figuráját, vagy figuráit, hogy egy történet, vagy akár egy egész élet példázatán bebizonyítsa mondanivalójának igazát.

A feleségem történetének főalakja. — első személyben mondja el felesége és önmaga

* A feleségem története

élettörténetét — Störr kapitány. Magassága hat láb, sulya kétszázötzöt font. Ennyi testieség után, ráadásul még hollandus is; nehézkes, de bővérű és egészséges, mint a Rubens képek telt idomu csupa mell, csupa comb asszozonyai. Az élet szagok, színes kikötői képek és jóízű ételek alakjában veszi körül és a két méteres óriás mértékben étvágygal habzsolja mindezt. Régi, holland mesterek csendéleteinek gazdag életörömei idézi emlékezetünkbe az a néhány oldalnyi tájékoztatás, mellyel a kapitány élettörténetébe bevezet. Az esztétikai asszociáción túl azonban az orvosi szabályt: az egészség, a jó gyomor, a telt nyirokerek és a jó idegek, — melyek érzékenyek ugyan, de az ingerekre kellemes érzetekkel reagálnak — kinevetik, vagy egyszerűen tudomásul sem veszik a létezés leopardü, vagy schopenhaueri fájdalmát.

A szellem és a test viszonya mindenkor a legérdekesebb problémái közé tartozott a gondolkozó emberiségnek. Ez a probléma a középkor aszkétikus századaiban kimerült a »sántái vágyak székhelyének« minnél kiméletesebb elnyomásában (a flagellánsok már már riválisai lettek a pápának) és a renaissance-nak kellett jönni, hogy a test a léleknek, ha nem is egyenlő társa, de mégis létezhető és jogokkal rendelkező része lehetett az emberi tudatban. A renaissance azonban csak lehetőségeket nyitott. Az orvostudomány XIX. sz. végi és XX. századi gyors fejlődésének metafizikai alapjait mégis a francia enciklopédisták és a comtei pozitivisták rakták le és a test és szellem kapcsolatainak tudományos vizsgálatának meg kellett várni majdnem a századfordulót. Ditthey, Lombroso, Spranger és Kretschmer neve és eredményei ismeretesek és az irodalom mindig párhuzamosan, — vagy képzőzetesen — de mindig együtt haladt a szellemtudománnyal.

Füst ebben a regényében bátran és elmélyülten hajol a problémák fölé. »A pszichológiának okszerű biológiai vonatkozásai... a lelki életet befolyásoló hatása a szervezet anyagcseréjén keresztül« (Huzella T.: A pszichológia és biológia kapcsolatai) és viszont, nála törvényvé tisztul. Alakjainak nemcsak lelke, indulatjai és gondolatai vannak, de testük is. Hiszen Móréc parasztjainak is van testük. Csakhogy a móréczi embereket az irdulatok hajtják. Füst megfordítja sorrendet és mint Aristophanes, vagy Rabellais a testi motívumokat teszi igen gyakran a következmények és okaként. A két méteres óriás Nápolyban ocsó kagylókkal lakik jól és elromja a gyomrát. »Éreztem a végzetemet«, »azt az uzsonnát tekintem bajom előtörténetének«. »S az a ház vezetett a házasságomhoz, meg vagyok győződve« — mondja a kapitány.

Aristophanesen és Huxleyen kívül az irodalomban az emberi test csak mint a szekszuális indulatok megokolója szerepelt eddig. A magyar irodalomban Szabó Dezső a test fiziológiáját az elvadultság jellemzésére hasz-

tálta a Segítségben. Német László részlet-eredményként említi Az utolsó kísérletben, Báthoryról és Barbiánról szólva, Márai pedig, mint az emberi szervezet végső és ösztönös életmérőjét. (A kaland). Márai László; az Elmény és műben az egyes korok táplálkozási zavarai és a történelmi »mechanizmus«-ról beszélve érinti e problémát. Mindannyian azonban a test patológiái elváltozásainak a szellemre gyakorolt hatásáról beszéltek. Füst a fiziológiai és morfológiai jelenségek hatását is érzékelteti; Kapitányunknak a kétszázút fontja és a hatalmas ötvágya kerít a történet későbbi folyamán női hódolót és szeretőt és amikor megnősül, akkor s az ösztönös testiesség keresi a francia nőben a kiegészítést.

A tépelődni, gondolkodni későn kezdett ember az élet elvontabb jelenségeit a gyakorlati élettől terhes múlt kritikájával vizsgálja; a nő és férfi viszonyát, a házasság etikájának elemi kérdéseit analizálja. A tengerről, a hajósok világából jött; tárgyilagosan figyel mindenre, mint az idegen. Néha már lehetetlennek és valószínűtlennek tetszik — különösen a történet elején — ez a hideg tárgyilagosság és csak később, amikor a két méteres óriás végleg kimarad a »szárazföldön«, a polgári keretek között és amikor már maga is tagja és nem szemlélője ennek az életnek és felszínre ér Füst költői lirája, csak akkor érezzük, hogy mily mestéri a kapitány rajza és a mondánivaló dialektikai felépítése.

Igen, a kapitány féltékeny — felesége megcsalja — és szenved. Tépelődése erkölcsi szabályokat porlaszt el, de ugyanakkor önmagát is; egyénisége megváltozik. Álmodozó, enervált ember lesz az adétából és néha úgy érzi, hogy állandóan részeg és csak »csetlik-bödik e világban«. A folytonos megalázás nemcsak hogy filozófussá teszi és állandóan az életjelenségek gondolati felülvizsgálására készíti, de meghasadt tudattal figyelí önmagát is és a lélek mindig mélyebb és mélyebb rétegeit világitja meg értelmé.

Ez a nagy testű ember azonban képtelen határozott jellemné összeállni. Tele van gyarló, kicsinyes vonásokkal. Csupán őszintesége emberfeletti. Egy alkalommal amikor már tűrhetetlennek találja a megalázásokat, kitör és dühében a keze ügyében kerülő tárgyakat vágja a földhöz. »néminemű övatósságot is« szeltem én ugyan ekkor magamon és ez még érdekesebb és szegélynivalóbb. Hogy akármit odavagdosok, ami az övé, a legnagyobb szíveséggel, miközben csodás éberséggel ügyelek azért egy kis finom utóírásmra például, nehogy az is a kezembe kerüljön. Egyszóval mindenre, ami az enyém volt.« — vallja be a legnehezebben bevalhatót; azt, hogy az emberi pátozus nem tragikus. Legfeljebb tragikomikus, vagy még az sem, csak komikus. — Lehet ennél őszintébben beszélni? És lehet ennél jobban ismerni az embert? Mert Füst alaposan ismeri. Emberismerete azonban már túlnötte magát a fiatalos embermegvetésen. In-

kább elméző és csak néhol ironikus, de ironiájában van valamelyes együtérző szomorúság.

A beteges neurozisa hajlamos gyöngös szervezeteknek a nő társ, vagy ellenfél. (Ady násza, héjanász.) Az óriás erő és a kétszázút font azonban szintén determinálja kapitányunk felfogását a nőről. Felesége, a csöppe francia asszony könnyed és szemtelen. Ami a kapitánynak játék, neki maga az élet. »Hogy milyen határtalan ő a játékaiban tudvalévő.« Szeret öltözködni, szeret vásárolni és szeret lustálkodni. De hasonló a regény többi nőalakjának a fajsulya is és a megváltozott kapitány sorsát ennekahárom nőnek, — elsősorban természetesen a feleségének — magatartása határozza meg és formálja ki szemléletét. E szemlélet szerint a nő szép, kedves, szórakoztató, de csak nő. Jelentősége és fontossága a jó ételhez, a jó italhoz, vig mulatságokhoz és a szép virágokhoz áll közelebb, mint az életnek ahhoz a színtjéhez, ahol a férfiak arca elkomolyodik, vagy ahol összeszorul a foguk; ahol a férfiak maguk is komolyan vesznek a dolgokat.

Kapitányunk mégis szenved és csak hosszú szenvedés után képes kitépni magából szerelmét; amikor már úgy érzi, hogy nem szereti feleségét, amikor már úgy érzi, hogy nélküle is élni tud. Megfogamzik benne a »szökés« gondolata. Ez már tipikus pszichoneurotikus tünet és talán a kapitány sem tudna éppen úgy sohasem elmenekülni, — önmaga, az élete elől — mint a többi idegbeteg, ha a véletlen és a kétnémetes izomtömeg nem siet segítségére. Egy utcai kaland azonban menekülésre kényszeríti és újra tengerre kerül.

Most már későn. Meggazdagoszik, de a tengerészetet már csak foglalkozásnak tudja érezni és nem hivatásának. A munkát is abbahagyja; egyedül él. Múltjából éppen azt látja ki, ami az életét jelentette; feleségét. Jövője már nincs, csak a jelen.

Ötvenen tud jár. Egy gyerek lány még egyszer felgyújtja szívét, de ez már inkább a szerelem víziója, mint valóságos vágy. Tanul és vegyi kísérleteket folytat, csak úgy passzióból, önmagának. Valamit feltalál is, de már a megvalósításához nincs ereje. Egy véletlen megbolgatja emlékeit is s attól kezdve naponta egy órát felesége emlékeinek szentel. És csak most látja be, hogy az a másik, a nő mennyire fontos lehet a férfi életében. Egy tavaszi ragyogás még egyszer megindítja a gyerek lány felé, a kései szerelem felé. Utközben azonban feleségét véli látni az utcán. Visszafordul, most már véglegesen. Rájön, hogy még most is csak őt szereti; a feleségét. Nyomozni, keresni kezd utána, és megtudja, hogy már hat évvel ezelőtt meghalt.

Az első három rész tárgyilagossága ebben a negyedik részben végleg eltűnik. Ez már a legtisztább líra; az ősz ragyogó, de lelket nyugtató nemes férfilirája. Halk, mégis megragadó és mégis messzire hangozó, mint meleg szeptemberi esték falusi harangkondulása;

ez már a Szellemek utcájának hangulata.

Ebben a regényben minden élő. Leírást, könyvezetrajzot alig találunk, csak a legszűkebbet és azt is inkább szimbólikusan, mint realisztikusan; egy-két szó, egy-két mondat. Részletezés helyett; sürítés. Tömör a stílusa is, mint a költő prózája általában és csak igen ritkán érezzük, hogy a mimikri kedvéért eltorzult néhol.

Jelentős mű és bátor kezdeményezés. Amit a regényirodalomban Proust befejezett és amihez Márai még egyszer felcsigázta önmagát, de amit folytatni nem lehet: azt ugyanis, hogy az egész életet egy lélek tükréből ábrázolja, azt Füst elég bátor volt elhagyni és nem a jeienségek itt, vagy ott keltett hatását írja meg, de magukat a jelenségeket is. A lélekrajz nála ismét eszköz és nem cél és A feleségem története valóban regény és nem pszichológiai értekezés.

Szönyi Kálmán

KÉT KÖLTŐ

1. Jankovich Ferenc:

ELÉGIA 1941.

Bölyvai-kiadás.

Rokontalan teng leng a falu és a város között, Póntóle és Toulouse kísértésében. Szülőfaluja áukát hordozza magán s kötete címadó verse, az Elégia mutatja, hogy hangja rapszódikus. Híába zsongja körül a vendége, »örültek és fáradtak menedéke«, az éjszaka alig tudja megnyugtani. Legtöbb verse líhégés, eléiai rapszódiaák

Elődei a francia szimbolisták s Baudelaire-rel több rokononást mutat. A villám a Vörös-suhás szimbólumaként jelentkezik nála s jégesőt szór nyakába az örök Tetőről. De Jankovich az illetékekkel szemben érzéktelen. Bizarri rimeit vannak (jársz összeáll s, párlott-állat, faser-távol.) s költészetét a klasszikus francia művészetének nemessége és artisztikumja jellemzik.

Általában a világvárosok költőjének mondják, én a finter és borzalom költőjének nevezem. »A vértelen föld büzlök, mint a dög —, kivettelt velécsomók, havas vatták gurultak —, kiönt az ősz —, dögköpő legyek —, vár a lapuló borzalom« stb. kifejezések s A menekült, Egy szép halottra c. versek is ezt példázzák. Legelőször a színek hatnak reá, azután indul meg csak a verssel a térben:

»Mentem haza. Már kékre mosta magát a gén a kút felett — s akkor leszálltak ablakunkra különös fények és jelek.«

(Álom volt.)

Képzelete erőben és szímben olyan gazdag, hogy versei impresszionista festmények is egyuttal. Megfigyelésére jellemző, hogy egy kertü-lak így elevenedik meg nála:

»A hosszú ablak mint kitárt torok — leselkedem — a gyepre, fákra hullt fénylő az egész kertre rácsorog, virágoz hársfák. — okádik a mult.«

(A ház sarok)

Szent Margit Asszony c. oratoriuma csak legendái alapszik, archaizálása példás, az oratorium történeti sulya kevés

2. Csökmei Sándor:

FELKAVART RÉGI AVAR. 1941. Exodus.

A kötet naplószerű, mert belső és külső folytonosság van benne. A költő valaha a serdülő ifju hevélvel készült a nagy háborúra s a »vilhar előtti vakmelegben« átérzte hivatását:

»Nehemiás, Eszter, majd a Jób sorsára következik Dávid százötven szoltára.«

(Nem halok meg.)

1914 nyara lázba hozza, összel kimegy a frontra, télen már a halállal sakkozik, a fedező muzzsájával társalog s a következő év tavaszán a varazsdini kórházban sebésiltlen fekszik. A »részvét ölomesőjében« átvészeli 1919-cet s a lelkes régi crejével békességet hirdet a földön:

»Tudod mit? Legyünk mi mától szerető festvérek. Minden jó atyámiától bocsánatot kérek!«

(Nagy leszámolás)

Ebben a történelmi folytonosságban készültek a versek, alkalomadtán, békében és háborúban, szabadságon, kórházban és fedezékben. A költő bent és a nagy világégésben s verseiben éppen az alkalomszerűség dobja a pergő erő. Néha kétségben, néha üdvívalásban-harasan.

Csökmei megtalálta a saját hangját s van hátorsága új szavakat és fordulatokat alkalmazni. Érti a vers kezelését, találékony és szerencséskezű költőink közül való. Valaha nem nyilvánosságnak szánt versei végre érdemes célt szolgálhatnak.

Szily Ernő

K A L A N G Y A

1942 évf.

TARTALOMMUTATÓ

V E R S E K

Bárdosi Német János: Dunántúli utazás, Felhők	307
» » » Visszhang	263
» » » Így megyek az ősz felé, Fekete ég Ének a hegyen	434
» » » Juhász Gyula	445
» » » Mit mutatnék?	511
Bencz Boldizsár: Csakazértis, Minden rosszak jelenében, Isten földjén	49
Berényi János: Távolról-távolba, Csüggedők hitének ébresztése, Vig füttel árván	105
» » Forgósziel	219
» » Utravaló jókivánság	244
Csordás Nagy Dezső: Házasságtörő	565
Csuka Zoltán: Mindszent	20
» » Viharban	193
» » Visszatérő élet, Kolozsmonostor	316, 358
» » Szeptember	501
» » Menekvés a kedveshez	536
Dudás Kálmán: Emlék, Bucsu a Murán, Sóhajtás, Évek multán, Viadal	1
» » Suhanó acélon, Tél	124
» » Költő, Sötét korlat	487
Erdélyi Tibor: Egy beteg barátomhoz	17
Fekete Lajos: Örömmorzsákon életem, A szónál is erősebb	22
» » Tiszteletes ur	384
» » Nyárutó	456
» » Vadak	511
Hódsághy Béla: És szállni készti	9
» » De Isten hallgat, És tud'a már	224, 232
» » A bajai muzeumban, Krisztuskép	270, 282
» » Biztató, Itthon	298
» » Most gyónnod kell, Anyaság mézizüi szó	504
» » Mindig magadnak, Hogy visszanezel, A vén világ	554
Illés Sándor: Éjszaka, Novemberi hangulat	494
» » Utazom	541
Kristály István: Tört cserép	117
Laták István: Mindennapi szomorúság, Csüggedt beszámoló	256
Lovász Pál: Apám, Szépanyám földjén, Bácska, Péterke	154, 182
Mérei Sándor: Galamb. Fát ültettem, De bucsu lettél	307
»,, » Mert köhő vagy	359
» » Így megyek az ősz felé, Fekete ég, Ének a hegyen	434
» » Alázat, Jelentés, Élet és kereszt	550, 572

Pável Ágoston: Szlovén költők verseiből	331, 334
Szilágy Ernő: Aranyrozsda	340
Szirmai Endre: Esti dal	262

E L B E S Z É L É S E K

Banó István: Egy barsmegyei népmese	320
Cankar Iván: Mátyás király (Ford. Pável Ágoston)	264
Cziráky Imre: Görönc	16
» » Kivirágzott kutágas	360
» » Gólyafészek	488
Herceg János: Árnyak a gesztenyésben	42
Illés Sándor: Sötétben	66
» » Vihar előtt	158
Karalijcsev Angel: A tatár kán (Ford. Boikliev Dimo)	545
Kolozsy Tibor: Fatelep	52
» » Husvét Albániában	202
Majtényi Mihály: Csecsetkák szerencséje	111
» » Az áruló	509
Molter Károly: Lombard kölcsön	537
Sz. Szigethy Vilmos: A hold-halász	437

TANULMÁNYOK-CIKKEK

Antal György: A zombori galambászkodás	369
Bajor Gyula: Délmagyarországi címerek	464
Bálint Sándor: A magyar népelet Szent István idejében	98
» » A magyar néphagyomány és a katolikus liturgia	258
» » A délmagyarországi bolgárok népelete	445
Banó István: Népmese a városban	149
» » Karácsonyi népszokások Zentán	565
v. Barkóczy László: Régészet a Bácskában	341
Berényi János: Egy eddig kiadatlan Csokonai-vers Baján	245
Bisztray Gyula: A délvidéki Szépmíves Céh bemutatkozó kiállítása	4
Bodroghy Szabolcs: A magyar hangzók színei	206
» » A bácskai székelyek népi élete	239
» » Az anyaföld tisztelete Bácskában	465
» » A bácskai székelyek karácsonyi szokásai	530
Csuka János: Örhely	83
» » A katolikus egyház a megszállott Délvidéken	120
» » A bácskai németek	179
» » Két nemzedék	228
» » Szlovákok, ruszinok, sokácok	271
» » Délvidék a történelem sodrában	367
» » Bunyevác kultur-örökvések a Bácskában	452
» » A délvidéki magyar munkás utia	551
Csuka Zoltán: Magyartárgyu szláv népballadák	133
» » Fiatal délvidéki képzőművészek Budapesten	217
» » Új köntösben régi utakon	480
» » Téli látogatás Balázs G. Árpád műtermében	571
Dzsinich Illés: Régi bácskai végrendeletek	397
Dr. Frey Imre: Bácska érmészeti lelei	3
» » A zentai csata emlékérméi	457

Dr. Hegedűs László:	Horgosi lakodalom	32
Herceg János:	Fiatalok szóljatok!	19
»	» Uj magyar Faust	170
»	» Gyász a nemzet ünnepén	383
»	» Irodalmi társaság a régi Bácskában	385
»	» Egy elfelejtett bácskai festő	404
»	» Móríz Zsigmond	425
»	» Farkas Geiza	470
»	» Uj köntösben régi utakon	479
»	» Bácskai népdalok	495
»	» Hunyady Sándor és a Bácska	502
»	» Az író és az államférfi	527
»	» A Délvidéki Szépmíves Céh szerepe	508
Hlács István:	A délvidéki görögkeleti szerbek egyházi élete	106
Jurg János:	Asszimiláció a Bácskában	410
Kisbéry János:	Élet és irodalom	77
»	» Kosztolányiné védelmében	223
»	» Életem főműve a halastó	317
»	» A szegény ember élete Bácskában	505, 555
Lévay Endre:	Magyarok a déli végeken	24
»	» Gyulafalvi dohányosok	126
»	» A németiség helyzete a Délvidéken	156, 194, 479
»	» Két alföldi város	302
Létmányi Czákó Tibor:	Egy elátkozott bácskai festő	514
Majtényi Mihály:	Bácskai betyár-émlék	155
»	» Bácskai vásár	252
»	» Telepítések és juttatások a Bácskában	542
Márkus Mihály:	A zombori muzeum tárgyi-néprajzi feladatai	335
Muhi János:	Babonák között a bölcsőtől a sirig	60
»	» Jegyzetek a faluról	220
»	» Asszony és gyerek	359
»	» Bácskai népszokások	431
»	» Délvidék szellemiségének alakulása	512
Papharkay Dénes:	Bácskai színek Konyovics Milán képein	267
Szenteleky Kornél:	Fejem lehull az asztalra	191
Tolnay János:	Népművelés-nemzetnevelés	209
»	» A jövő nemzedék	289
Dr. Tóth Kálmán:	Szeremle, a bácskai Sárköz	482
Dr. Veréb László:	Egy politikai hagyomány	70
»	» Magyar szabadságszeretet és a szentistváni gondolat	243
Vukovlch Gergely:	A bácskai bunyevácok helyzete	95

S Z E M L E

Banó István:	Lajos Árpád: A magyar nép játéka	233
»	» Pandur Péter: Hét bagi népmese	234
»	» A Magyarságtudományi Intézet munkája	377
»	» Szabó István: A magyarság életrajza	475
»	» Fáy Aladár: A magyarság diszítő ösztöne	476
»	» Erdei Ferenc: A magyar paraszttársadalom	477
»	» Jankovich Ferenc: Iránytű a magyar irodalomban	522
»	» Szücs Sándor: A régi Sárret világa	574

Czakó Tibor: Márai Sándor: Az igazi	92
Csuka János: Ligeti Ernő: Suly alatt a pálma	188
Csenka János: Mikó Imre: Huszonkét év	235
Csuka Zoltán: Gergely Pál: Székelyföld mindig zöld	139
» » Gombos György: A bukovinai székelyek hazatelepítése	139
» » Bárdosi Németh János: Szegény ország	240
» » Bözödi György: Nyugtalan pásztorok	142
» » Erdélyi Tibor: Reménytűzek	233
» » Máthé Elek: Amerikai magyarok nyomában	428
» » Sziklai László: A szlovák irodalom	521
» » Milutinovics Nikola: Magyarorszki u 3000 recsi	525
» » Szécsi Ferenc: Hivatalos és köznapi nyelvünk	526
Fazekas Andor: Sz. Szigethy Vilmos: Őszi szántás	573
Herceg János: Dudás Kálmán: Vád helyett	88
» » Timár Ferenc: Rongyos madár	89
» » Pukánszky Béla: Német polgárság magyar földön	186
» » Bisztray Gyula: Erdély magyar egyeteme	235
» » Várkonyi Nándor: Az újabb magyar irodalom	283
» » Bicskey Péter	382
» » Dr. Hegedüs László: Munka a közért	521
» » Márai Sándor: A gyertyák csonkig égnek	573
Hódsághy Béla: Csontos Vilmos: Tovább kell menni	382
Illes Sándor: Mátyás Ferenc: A falu küldöttje	237
» » Ács Tivadar: Magyar uttörők az Ujvilágban	429
Kisbéry János: Török Sándor: Valaki kopog	90
» » Csuka János: Kisebbségi sorsban	91
Kunszabó András: Szegfű Gyula: Állam és nemzet	284
Lévay Endre: Magyarország és a Balkán	410
Márkus Mihály: Györffy István: Magyar nép — magyar föld	427
Muhi János: Somogyi Imre: Kertmagyarország felé	237
Papharkay Dénes: Hans Jurg: Apatin	188
Szalatnay Rezső: Szlovákiai magyar irodalmi füzetek	472
Szily Ernő: Vámbéry Gusztáv: Hazatérők	478
» » Hegedüs Bite Dániel: Mint a levél a levél a szélben	478
» » Kristóf György: Királyhágón inneni írók	525
Tóth Béla: Szerb Antal: A világirodalom története	523
Török László: Erdélyi-Dala: Matyóföld	93
Tumbász Lukács: Folyóirat-szemle	284

A tizenkettedik évfolyam küszöbén

Tíz esztendővel ezelőtt, 1933-ban szomorú éve volt az akkor szerb megszállás alatt élő magyarságnak. Ebben az évben Szent István napján halt meg Szenteleky Kornél, délvidéki magyar irodalmi életünk megszervezője, a délvidéki magyar irodalom Kazinczyja. Abban az évben második évfolyamában működött a Kalangya, de ez az évfolyam jelentette a délvidéki magyar irodalom csúcsteljesítményét is: tizenhat kötet magyar könyv hagyta el a sajtót és a Kalangya előfizetőinek tábora majdnem másfélszer magyar olvasóra szaporodott. S mindez a hatalmas Jellőbogás Szenteleky teremő és lelkesítő géniuszától kapta a tápot.

Most, hogy a tizenkettedik évfolyam küszöbén, sok küzködés és ujrakezdés után folytatjuk a 12 év előtt kezdett munkát, úgy érezzük, hogy Szenteleky halálának esztendejében újratámad Géniusza s írókat, közönséget lélekkel tölti el. Ennek bizonyossága a Kalangya új életre kelése és ennek bizonyossága az, hogy december elején megkezdett szervező munkánk máris jelentékeny eredményeket ért el. Mint 12 év előtt, most is úgy érezzük, hogy a Kalangya előfizetői bensőséges és lelkes Családot alkotnak s ezért ezen az oldalon minden hónapban beszámolunk előfizetői táborunk növekedéséről és azokról a buzdító sorokról, melyeket egyes előfizetőink hozzánk küldöttek. Ezek a buzdító szavak a mi legnagyobb és igazi jutalmunkat jelentik azért a munkáért, amelyet délvidéki magyar irodalmunk folyóiratáért, a Kalangyáért folytatunk.

December hónapban 52 új előfizetés érkezett be központi ügykezelésünkhöz. A beérkezett előfizetések beizetőlapjain az alábbi üzeneteket találtuk:

»Isten áldása legyen nemes munkásságukon! Szébb jövőt! Testvéri magyar üdvözlettel: Kertész József plébános, Zsablya«.

A másik üzenet:

»A Kalangya új kivitelében és szerkesztésében isen szép és hasznos. Méltó gyöngye a délvidéki magyarságnak. Hazaias tisztelettel: Csajkás Antal vikárius, Paliestüredő«.

*

Eszteendő első napján az első előfizetéssel együtt még a következő kedves és buzdító üzenetet kaptuk:

»A Kalangya új köntösben, időszerű tartalommal üdvözölöm, ölelem!

Vártam, mindig vártam,

Örülök, hogy most rátaláltam!

Isten velünk! Kitartás! Dévay Lajos, ref esperes Bácskossuthalva.«

A szervezés munkáját az új év kezdetén ujult erővel és a régi hittel folytatjuk. Kérjük minden előfizetőnket és olvasónkat, hogy mutassa meg a Kalangya barátainak és jóismerőseinek, esetleg címüket sziveskedjék hozzánk beküldeni.

Testvéri magyar üdvözlettel
a Kalangya szerkesztői

H A E L E G Á N S

CIPŐT

akar viselni, keresse fel

HORVÁTH DEZSŐ

kijelölt cipőkereskedő és modern úri és női cipész.

Szabadka, Eötvös utca 2.

Megjelent!

Bács-Bodrog vármegye

450 oldal,

egész vászonkötés!

Megrendelhető: az „**UJ NÉP**” kiadóhivatalában Ujvidék Erzsébet-tér 5

Tartalmazza: az összes állami, megyei, városi, községi hivatalok, lélekészek, orvosok, ügyvédek, tanítók, bankok, gyárak, kereskedők és iparosok címeit.

Ára

P. 20.-

Címtára

G Á L

Szabadka, Kossuth-u. 9 és Rudics-u 2

cipői és bilgeri

csizmái közismertek

Délvidék legnagyobb

és legolvasottabb

napilapja a

DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG

gyors, pontos és megbízható.

Előállítja a Keresztény Sajtószövetkezet nyomdája.

Izléses és szép nyomtatványokat a

Keresztény Sajtószövetkezet nyomdájában rendeljen.

